

# KÖZÖSSÉG ÁLTAL KIVÁLTOTT HALÁL, VAGY BELSŐ KÉSZTETÉSBŐL FELADOTT ÉLET, ILLETVE KÜLÖNFÉLE „VOODOO-JELLEGŰ”<sup>1</sup> HALÁLNEMEK

Szenti Tibor

I. rész

## Bevezető

Szociál-antropológiai tanulmányomat kísérletnek szánom. Ebben a munkában több tudományág, és különféle adatok sokasága járja körül a voodoo-jellegű halál eseteit. Amíg az orvosi szakirodalom kellőképpen még nem, addig a folklór, ill. a szociológia, szociál-antropológia, etológia és pszichológia szakirodalmáig igen régóta ismeri a *voodoo-halált*. Könyvtárnyi vonatkozó szakirodalom áttanulmányozása után rájöttem, hogy ezt a különös és szerteágazó, tehát igen bonyolult halálnemet teljesen nem lehet megérteni, ha csak egyetlen tudományág gyakorlatát követve vizsgáljuk.

A voodoo-halál és a voodoo-jellegű halálfélék az emberi érzelmek, lelki rezdülések<sup>2</sup>, ill. társadalmi konvenciók olyan szövevényes sokaságát rejtik, hogy egymagában egyetlen tudományág sem képes a mélyére hatolni, csupán körbejárni, és fölszeletelni. Az analízisnek viszont akkor van tudományos jelentősége és értéke, ha azt a megismert részeredmények szintézise követi.

A voodoo-halál a XX. század végén már legkevésbé az eltűnő törzsi társadalmi szokásokban jelentkezik, hanem mind inkább a modern, elidegenedő, a társadalomból valami miatt kirekedő, szándékosan kirekesztett, magányos

---

<sup>1</sup> Írásmódja nem egységes, kezdőbetűjét helytelenül hol „w”-vel („woodoo”-nak), hol szimpla „v”-vel, ill. a magyar fonetika szerint („vudu”-nak) írják. (Tanulmányomban megtartottam az eredeti írásmódot.) Ország László szerint a szó az USA-ban keletkezett. Jelentése szerint néger varázslat, mágia, boszorkányság Közép-Amerikában. Aki véghez viszi: fekete varázsló, mágus. Amit tesz: varázslattal/mágiával megbabonáz/megront, elvarázsol. Lásd: Ország L. 1970. 2: 2201. p.

<sup>2</sup> G. Jahoda egy babonával kapcsolatos, az USA-ban lezajlott felmérés eredményét közölte. (G. Jahoda. 1975. 89.) A kérdőívet kitöltő diákoknak erre a kérdésre kellett válaszolniuk: „A voodoo [így!] kultusz a négerek vérében van.” (Talán jobb lett volna azt a kifejezést használni, hogy a „génjünkben” van, bár így ez sem igaz!) Természetesen, mint e tanulmányból majd érzékelni lehet, nemcsak a négerek esetében van így, hanem nyugodtan mondhatjuk, hogy az egész emberiségre, mint fajra jellemző és igaz. Egyes kultúrák a voodoo még ki is emelik és rendszeresen, ill. céltudatosan használják. (Itt kell még megjegyeznem, hogy a tanulmányban használt voodoo-fogalom bár rokon, és szorosan összefügg a kultusszal, de nem azonos a Haitin máig élő, a színes bőrűek között ismert voodoo-vallással, amely többek között szertartásain véres állatáldozatot, pl. bika leölését végzi.

individuumot sújtja. Ahogy a teljes megértéséhez is a különböző tudományágak összefogására van szükség, úgy a megoldást is közösen kell keresnünk.

Gondoljanak arra, hogy abban a pillanatban, amikor e sorokat olvassák, szerte a világon milliók vannak életük föladásának valamelyik fázisában, és hamarosan nyomorultul pusztulnak el, mert részükre a segítség elmarad! Humánumról, a népek békéjéről és hasonló lejáratott értékekről, a mára csak divatos frázisokról nap, mint nap értekezünk, miközben a föl nem ismerés, vagy közönyösség következtében mi is részesei lehetünk mások szenvedésének, ill. tragikus elmúlásának.

Szomorúan teszem föl a költői kérdést, hogy millióknak miért kell így elpusztulniuk? Haláluk előtt vajon megszólal-e bennük egy belső hang: „– Teljesítetted a küldetésedet, most már elmehetsz!” Mert akkor náluk nem keresem a voodoo-halál okát. Félő azonban, hogy végső soron, és a legtöbb esetben, bennük csak a társadalmi felszólítás cseng vissza. Még inkább elszomorít az, hogy az egyszerű természeti népek nemcsak előidézték a voodoo-halált, hanem a halálosan megbetegedett embert a megfelelő sámán gyógyítani is képes volt. Mi, mindenféle tudománnyal fölszerelve, elvesztettük ezt a képességünket és a voodoo-halálra ítélt embert nem tudjuk megmenteni.

Akik a Holdon jártak, és több napot eltöltöttek már a fölszín por- és kőszivatagában, ezen az élettelen égitesten, majd onnan látták, miként kel föl a sötétségből egy ezüstös fényben ragyogó, egyszerre kék és zöld bolygó: a Föld, azok fölkiáltottak: „– Ez csodálatos!” A minket körülvevő univerzumban, galaxisok tömegében valószínű ez az egyetlen kis bolygó, ahol milliárdnyi élet van. (Ezért mondják az űrkutatók, hogy *emberarcú kozmoszban* élünk.) Nálunk naponta fölkel a Nap, évente megújul a természet, a föld terem és ellát bennünket. Micsoda óriási dolog, hogy az az élettelen anyag, a *csillagpor*, amelynek molekuláiból testünk fölépült, a természettől életet nyert. Mindazt a szépséget és csodát, amely ezzel együtt jár, mi készen kaptuk, hogy örülhessünk neki és élvezhessük. Abban az individuumban, amelyben ez az anyag eszmélt és önmagára ismert, ezt a kegyet csak egyszer élheti meg. Éppen ezért *minden voodoo-halál értelmetlen és tûrhetetlen*. Albert Schweitzer értékteremtő szlogenjét idézem: „*Tiszteld az Életet!*” Valamennyi ember számára, még a legnehezebb gondokkal küszködőnek is, találnia kell megoldást, hogy az élet nagy kincsét ne veszítse el. Ha erre önállóan

képtelen, azért van a közössége, a társadalom, hogy felelősséget érezzen iránta és átsegítse a nehézségein.

W. G. Summer fogalmazta: „*Civilizációnk többnyire elleplezi előlünk azt a tényt, hogy a létért vívott küzdelemben egymás vetélytársai és ellenségei vagyunk[...]* Az egyén sorsára hagyásának egyetlen alternatívája az egész közösség pusztulása.”<sup>3</sup>

Ezt a csodálatos ajándékot, az életet nem vethetjük és nem dobhatjuk el!

Tanulmányommal legalább annyit szeretnék elérni, hogy a figyelmet ráirányítsam a voodoo-halálra – amelyet a magam részéről tehát egyértelműen értelmetlennek tartok –, de a fölszámolásához vezető utat, az egyes ember erőtlensége miatt, közösen járjuk tovább.

Hódmezővásárhely, 1997, május 15.



### **1. A törzsi társadalmakban ismert woodo-jelenségek és a varázsló, valamint hazai párhuzamok**

A voodoo-halál klasszikus leírása szerint, a természeti népeknél, a törzsi közösségekben őrzött, a beavatatlanok előtt elzárt *fétis*<sup>4</sup>, majd a *tabu*<sup>5</sup> megsértésével áll összefüggésben. A többnyire kíváncsi fiatal belopózik a törzsi házba, és a számára titkos tárgyat megpillantja vagy megfogja, ill. valamilyen szigorú, titkos, misztikus, többnyire vallási képzetből eredő rituális avagy társadalmi előírást megszeg, majd ezen rajtakapják. Büntetése a *kiközösítés*. Többé senki sem áll vele szóba, nem segítik, megvetően elfordulnak tőle. Az ellenséges természeti környezetbe, a vadonba egyedül nem mehet, mert elemésződik. Marad a közösségen belüli elmúlása. Az ilyen ember *reményvesztett* lesz. Anélkül, hogy orvosilag bármilyen baja is lenne, elkülönül, elhúzódik a társaitól, lefekszik a kunyhójában, nem vesz magához táplálékot, és a körülményekhez képest hihetetlen

<sup>3</sup> W. G. Summer. 1978. 482.

<sup>4</sup> Fétis (portugál, francia) = bálvány, kabala, talizmán; olyan tárgy, amelynek állítólag mágikus ereje van. Bakos F. 1965. 227. és 1994. 247.

<sup>5</sup> Tabu (polinéz, vallási fogalom) = az ősközösségekben élő népeknél valamely cselekvésre, szóra, időpontra, tárgyra stb. vonatkozó vallási tilalom, amelynek megsértése – e népek hite szerint – a szellemek vagy istenek súlyos büntetését (pl. a betegséget, halált) vonja maga után. A tabu szent és sérthetetlen dolog, amit nem szabad érinteni, tilos hozzányúlni, és amiről nem szabad beszélni. Bakos F. 1965. 698. és 1994. 763.

gyorsan, néhány nap alatt *menthetetlenül* elpusztul. (Ausztrália őslakóinál általában három napot figyeltek meg.) Ezt a halált a *közösség által kiváltott, megsürgetett, szociális halálnak*, vagy „*kiközösítéssel járó halálnak*” is nevezhetjük.<sup>6</sup>

Dr. Hárdi István orvos-pszichológus erről így fogalmazott: „*Primitív népeknél a tabu megsértői súlyosan megbetegedtek, volt, aki meg is halt. Ennek még ma is rejtélyes példája a vudu-halál. A bűnt elkövető elkülönül, és néhány napon belül menthetetlenül meghal.*”<sup>7</sup>

A. P. Elkin Ausztrália őslakóinak életmódját kutatva, a következőket beszélte el: „*Majdnem mindannyian hallottunk már olyan esetekről is, amikor egy őslakó meghalt, mert egy »csonttal« rámutattak, vagy mert valamiféle más mágikus rítust végeztek abból a célból, hogy a halálát okozzák. A jelenségben az a meglepő, hogy a megvizsgált esetekben a halálra nem tudtak fizikai magyarázatot találni, s hogy gyakran a kórházi vagy gyógyszeres kezelés sem segített. Azt mi is elismerjük, hogy ha hiszünk a gyógyulásunkban, akkor meggyógyulhatunk, akkor hát miért kételkedünk abban, hogy hit révén meg is lehet halni. Az őslakóknak efelől nincsenek kétségeik, s erre az a bizonyíték, hogy meg is halnak, hiába akarjuk őket életben tartani. Ez ad magyarázatot arra is, hogy miért nincs ellenállóképességük olyan betegségekkel szemben, amelyek egyáltalán nem halálosak, eltekintve azoktól a behurcolt betegségektől, amelyekkel szemben még mindig nincs védettségük. Ezeknek a betegségeknek a fizikai megnyilvánulását jól ismerik, de számukra ezek csak az igazi baj szimptomái [kórtünete]. Felfogásuk szerint az igazi baj animisztikus<sup>8</sup> (spirituális vagy mágikus) eredetű. Valaki rájuk »mutatott« vagy »énekelt«, vagy ők maguk megszegtek valamilyen tabut, s ennek a következményét szenvedik[...] Saját orvosaink közül is többen tapasztalták, hogy gyakran hiába szüntették meg egy-egy őslakó betegségének a tüneteit, nem tudták a beteget egészségesen hazabocsátani.*

---

<sup>6</sup> Szeni T. 1994. 15.

<sup>7</sup> Hárdi I. 1995. 103.

<sup>8</sup> Animizmus (latin) = 1. az a kezdetleges elképzelés, amely szerint minden tárgynak megvan a maga lelke, szelleme; így személyesítették meg a természeti erőket és jelenségeket. 2. Hit a szellemekben. (Bakos F. 1965. 51.) Ismerni kell, hogy a *panteizmus* miben tér el az animizmustól. Panteizmus (görög) = filozófiai irányzat, amely elveti a személyes, a természet felett álló istent, és azt a természettel azonosítja. (Bakos F. 1965. 521.)

*Így arra a következtetésre jutottak, hogy az őslakók betegséggel szembeni magatartásában van valami, aminek nem tudnak a mélyére hatolni. Ezek tények. Éppen ezért meg kellene engedni, hogy az őslakók saját orvosságos-embereik segítségét is igénybe vegyék.”<sup>9</sup>*

Azt világosan kell látnunk, hogy „[...]az őslakók hisznek abban, hogy a mágiával olyan hatalmat hoznak működésbe, amelynek nincsenek teljesen a birtokában, s amely tőlük függetlenül létezik. Ez tulajdonképpen természetes, hisz a mágiához kapcsolódó mitológia szerint a mágia forrása a hatalmas álomidőben<sup>10</sup> vagy az égi-világban van.”<sup>11</sup>

Thanhoffer Lajos magyar orvos, a két világháború között élt, és a kornak megfelelően, jól felszerelt kis kórházban gyógyított az akkori Belga-Kongóban, trópusi Közép-Afrikában. A voodoo-halállal kapcsolatos kérdéskört legérthetőbben ő világította meg. Azért, hogy a jelenséget, a 20. századi, természettudományokhoz szokott gondolkodásunkkal pontosan megértsük, a szokottnál valamivel bővebben idézünk a könyvének „*Fekete vetélytársaim*” (163–173. p.) c. fejezetéből:

*„Egy idő óta titokzatos eseteket hoznak be a kórházba. Egymásután érkeznek olyan betegek, akiknél megáll minden tudományom. Alélt, elesett, búskomor, apathiába [közönybe] süllyedt emberek, ujjukat is alig akarják mozdítani. Egész nap csendesen fekszenek a kórházi ágyon, meredt szemükkel a mennyezetet bámulják, ételhez nem nyúlnak, kérdéseimre nem felelnek, az orvosságot nem veszik be... és néhány nap alatt minden erőfeszítésem ellenére is meghalnak... Pedig minden lehetőt elkövetek a megmentésükre. Végigpróbálom rajtuk az összes vizsgálati módszereket, hosszú órákat töltök*

<sup>9</sup> A. P. Elkin. 1986. 185-186.

<sup>10</sup> „Az örökkévaló szót nem abban az értelemben használjuk, mint időperiódusok vég nélküli egymás után következőségét, hanem filozófiai értelemben, annak az állandóan jelen lévő, nem változó valóságnak a megjelölésére, amely az időn keresztül fejeződik ki, és amely azt hangsúlyozza. Az »áalomidő« fogalma Spencertől és Gillentől származik, akik az *arandák* *alcseringa* szavát használták az 1899-ben megjelent *The Native Tribes of Central Australia* című, klasszikusnak számító munkájukban arra, hogy a totemisztikus csoportok őseinek mitikus idejét megnevezzék. Amikor azonban Spencer professzor 1926-ban Alice Springsben a könyv revízióját végezte, úgy találta, hogy a »mitikus régmúlt« idő az *alcsira* szó jelentésének csak egy része. Ezenkívül »álmot« is jelent, s azok az őslakók, akik tudtak angolul, az ősi hősökre, a régmúltra és minden ehhez kapcsolódó dologra mint »álmukra« hivatkoztak.” (A. P. Elkin. 1986. 164.) Az „örökkévaló, hatalmas álomidő” megértéséhez ismernünk kell még a *csurungát*, ezt a fából faragott varázseszközt is. A csurunga titkához, és az iránta érzett tisztelethez vezet az örökkévaló álomidő.

<sup>11</sup> A. P. Elkin. 1986. 239.

*a laboratóriumban, végigböngészem minden könyvemet, de tehetetlen vagyok.*

*Hárman haltak így meg két hét alatt.*

*És most néhány napja újabb ilyen esetet hoztak. Fiatal, erőteljes néger. Szótlansága, orvosi értelemben vett tünetmentessége már baljós jelek a számomra. Mesterségesen tápláljuk, küzdünk az életéért, de minden órában rosszabbul van, csontig soványodott teste már alig él[...]*<sup>12</sup>

A beteg fiúért, Shambambiliért jelentkezik idős apja, hogy elvigye a varázslójukhoz, a *Muganga ya kisendzsi*hez, ahogy itt a „csodadoktor” hívják. (A fehér orvost, a varázslótól alig megkülönböztetve: *Muganga ya basngunak* nevezik.)

*„– Uram – mondja –, ezt az embert te nem tudod meggyógyítani... a fehér emberek ehhez a betegséghez nem értenek... engedd Uram, hogy magammal vigyem a mi falunk varázslójához...*

*Ez a kérés sokszor előfordul, de mindig méregbe jövök miatta.*

*– Vén ember, hát azt hiszed, hogy a ti piszkos csodadoktoraitok többet tudnak mint a fehér orvosok?*

*– Uram – felel tétován –, tudom, hogy a fehér Mugangák hatalmasan nagy... meggyógyítják még a malari ya busingisit, az álomkórt is... de... de ez nem olyan betegség. Ezt te nem tudod, Uram. Tenálad meg fog halni a fiam... csak egy fiam van, Uram és már nagyon öreg ember vagyok... régen születtem már... cala cala... engedd, hogy elvigyem magammal.*

*A törvény értelmében jogom lenne kérését megtagadni. De az öreg emberben van valami tiszteletreméltó. A beteggel szemben amúgy is tehetetlen vagyok, biztosan meg fog halni, talán... talán... otthon mégis meggyógyul.*<sup>13</sup>

Az orvos azzal a kikötéssel engedi el a fiút, hogy az apja két hét múlva gyógyultan bemutatja, és elárulja mind a betegsége, mind a gyógyulása titkát.

*„Egy óra múlva elment és hordágyon vitette csontvázzá aszott fiát[...]*

*Elmúlt a kikötött két vasárnap és eljött a második hétfő.*

*És hétfő reggel elébem állt az öreg **swahili**.*

---

<sup>12</sup> Thanhoffer L. 1943. 166.

<sup>13</sup> Thanhoffer L. 1943. 167.

– Uram, elhoztam a fiamat, ahogy parancsoltad...

Örömteljes diadallal mutat a fiára, az én halálos betegemre.

Sovány, gyenge még, de mosolyog. Lábán ujjnyi vastagon szárad a sár, tehát a maga lábán jött. Meggyógyult.

Nem tudok hinni a szememnek. A mi gondolkozásunkba nem fér be a csoda... de ez csoda. Valóságos, kézzelfogható csoda. Szédülten gondolok arra, hogy íme van gyógyulás ebből a titokzatos betegségből... – és én mégis három embert hagytam meghalni segítség nélkül.

– Mit csináltatok ezzel az emberrel, – kérdezem végre.

– Uram, a mi varázslónk nagyon erős ember. Sok varázslata van és erősebb, mint a ti varázslótok ott a kövek falujában.”<sup>14</sup>

Kiderült, hogy ott dolgozott a fia, aki felesége elcsábítójával szüntelen veszekedett, ezért a közössége is elpártolt tőle, és az ottani varázsló fekete mágiája voodoo-halálra ítélte.

„A bűnöst kiadták a varázslónak, aki bosszúra szomjazott. Egy álló éjtszaka tartotta magánál a szertartásoktól megriadt embert. Megátkozta.

És az átok fogott.

Mert a varázslók átka mindig beteljesül.

A négerek könnyen szuggerálhatók. Mert hogy erről volt szó, a felől most már semmi kétségem sincs.

A bennszülöttek annyira meg vannak győződve a varázsló mindent lenyűgöző hatalmáról, hogy vakon hisznek benne és szinte átadják magukat neki. Hatalmas erős férfiak gyenge bábokká válnak egy ilyen összetört aggastyánnak reszkető kezében és a megátkozott emberek annyira hisznek az átok erejében, hogy a varázsló gyakran rendkívüli akaraterejének rabjaivá válnak. Hetekig tudja így félig éber szuggesztív álomban tartani áldozatát, még akkor is, ha az nagy távolságban van. Az áldozat kábulatban éli le utolsó napjait, amelynek rendszerint a teljes kimerülés és éhhalál vet véget.

Ez volt hát a sok titokzatos megbetegedés.

Most már értem, hogy miért nincs gyógyulás. Most már értem, hogy miért tért vissza Shambambili gyógyultan, kijózanodottan. Mert akadt másik

---

<sup>14</sup> Thanhoffer L. 1943. 188.

*varázsló, aki ugyanilyen módszerekkel visszahozta az eszmélet és tudat világába[...]*<sup>15</sup>

Nem sokkal később Thanhoffer doktorhoz behozták az ötödik haldokló négert. Ekkor elhatározta, hogy véget vet a csodadoktor fekete mágiájának. Elvitte hozzá a beteget és megfenyegette, hogy ha a kunyhójából estére nem jön ki gyógyultan, akkor ő sem fog sokáig élni. Érdekes itt kis kitérővel megvizsgálni, hogyan nézett ki a varázsló jellemző környezete:

*„Az erdő szélére telepedett, kunyhója alacsony fű- és vályogépítmény, ajtaját piszkos gyékények és állatbőrök fedik. A ház körül mindenféle bivalykoponyák fehérlenek, ocsmány, fából faragott fétisek bújnak meg kis fűtetők alatt, közelükben levágott csirkék, meg néhány tál kecskevér rohad iszonyú bűzt terjesztve.”<sup>16</sup> Vagyis „minden kellék” adva volt a fekete mágia elvégzéséhez.*

Az utolsó fölvonást, a voodoo-halálra ítélt meggyógyítását, a magyar orvos így beszélte el: *„Az éjtszaka csöndjébe vad, örömteljes rikoltás hasít bele, a távolból fekete csoport közeledik táncolva a sátram felé és lassan elémtámolyog a reggel még haldokló ember.*

*Szemeim kápráznak, a fekete emberek ujjongva tolonganak körülöttem, arcukat fantasztikusra festi a sátram előtt égő tűz fénye. Végre aztán látom, hogy a beteg gyenge még, de szemeibe visszatért az élet fénye, újra gondolkodik, újra lát, újra megismeri a körülötte állókat. Él!”<sup>17</sup>*

J. Lips fogalmazta: *„[... ] a Maláj-félszigeten élő **orang benuák** úgy hiszik, hogy bizonyos varázslóknak hatalmukban áll az ellenséget távolról megölni, ha egy tört vagy más fegyvert emelnek fel fenyegetően lakóhelyének irányában. Különböző ausztráliai törzsek ugyanezzel a szándékkal hajítanak embercsontból faragott bűvös nyilakat a kiszemelt áldozat irányába. Azt hiszik, hogy az efféle nyíl mindaddig repül, amíg el nem éri az »elíteltet«, s annak testén – anélkül, hogy rajta sebet hagyyna – át nem hatol; ezáltal sújtja súlyos betegség, sőt halál a gyűlöletes személyt. Más törzsek egy parányi dárdát hajítanak el éjnek idején, miközben a varázsló mélyen ki-belélegzik.*

---

<sup>15</sup> Thanhoffer L. 1943. 170.

<sup>16</sup> Thanhoffer L. 1943. 171.

<sup>17</sup> Thanhoffer L. 1943. 172-173.



*Néha egy kihagyott csont, vagy akár fadarab tölti be ugyanezt a szerepet; bûvös igék éneklésével vagy mormolásával teszik varázserejűvé ezeket a tárgyakat.*

*Ezeknél a praktikáknál az a legcsodálatosabb, hogy az az ember, aki ilyen rontások áldozatának véli magát, gyakran valóban belehal; hiszen ő maga is éppoly erősen hisz a varázslat hatásosságában, mint azok, akik őt megrontották. ha egy ausztráliai bennszülött egyszercsak egy különleges módon kihagyott varázscsontot talál a holmija között, melynek jelentőségét nyomban felismeri, olyan súlyos idegösszeroppanást kap, hogy megbetegszik: nem bír enni, és a fenyegető veszély súlya alatt olykor testileg-lelkileg valóban összetörik. Olyan hatalmak áldozatának véli magát, amelyek erősebbek nála, sőt erősebbek ellenségeinél is; halálra van ítélve.*

*Ugyanezt figyeltem meg az **ozsibvé** indiánoknál is, akiknél a varázsló egy varázserejű kagylót »lő« a távoli ellenségbe.”<sup>18</sup>*

*Hárdi István írta: „Új-Zéland egyik kis szigetén a békésen élő **moriori** törzset 1835-ben harcias rokonaik, a **maorik** legyőzték és rabszolgáikká tették. Létszámuk abban az évben 2000, 1855-ben 212, 1894-ben már csak 25 – főleg vegyes származású – lett. Reggelente nagy számban találták őket házaikban holtan. Egy maori szerint nem ők ölték meg őket, hanem saját tabujuk megsértése. Erre nyilván a más szokások szerint élő maorik kényszerítették őket.”<sup>19</sup>*

A voodoo-halált valaki önként is vállalhatja, anélkül, hogy erre a közösség tevőlegesen kényszerítené, vagy a tudtán kívül mágikus halállal sújtaná. Ennek a *belső kényszer* az oka, legtöbbször éppen az, hogy *nem kívánja megszegni a hagyományt*, ill. valamelyik ősi előírást. Amikor Thor Heyerdahl a Húsvét-sziget titkait kutatta, és a családok barlangokba történő, rejtett temetkezési helyeit vizsgálta, erről egyik könyvében a következőket beszélte el:

*„Sebastian atya mesélt nekem bennszülöttekről, akik az ilyenfajta barlangokba önként másztak le, ott akartak meghalni. Amikor a múlt században bevezették a kereszténységet, a szigetlakóknak kötelezővé tették, hogy halottaikat a hangaroi templom udvarán temessék el. A régi emberek*

---

<sup>18</sup> J. Lips. 1962. 351-352.

<sup>19</sup> Hárdi I. 1995. 103.

*közül azonban egynéhányan még akkor is megpróbálkoztak vele, hogy titokban belopózzanak titkos barlangjukba, és csontvázuk ott maradjon örökre elrejtve. Az utolsó, akinek sikerült ilyen módon élve eltemetkezni, az öreg Teave volt, akinek még ma is él néhány unokája.”<sup>20</sup>*

J. Bjerre Új-Guineából, a *kutuba* törzs szokásai közül arról írt, hogy a halottak egy részét itt is barlangban helyezték el. Azonban „*Koni azt mondta, hogy csak azoknak a férfiaknak a fejét helyezik el a barlangban, akik varázslat által haltak meg.*”<sup>21</sup>

Mielőtt e bonyolult, néhány mondattal meghatározhatatlan halálnem típusait bemutatnám, közelebből meg kell ismerkednünk a tabuval, amely lehet maga a *megszemélyesített transzcendentális lény*, vagy olyan tárgy, szokásjog, amelyet *szellem véd*. Ugyancsak Heyerdahl idézzük húsvét-szigeti tapasztalatairól:

*„Eleget tudtam a tabu-rendszerről ahhoz, hogy a végletekig elkápráztassam őket történeteimmel; amellet olyan históriákat tudtam mesélni, amelyeket magam hallottam a fatuhivai bennszülöttekről. Ezek a történetek a legkülönbözőbb fajtájú szerencsétlenségekről számolnak be, melyek azokat az embereket érték, akik áthágták őseik tabuját.”<sup>22</sup>*

Ezután a polgármester beszélni kezdett Heyerdahlnak a tabuik megsértésével járó következményekről: *„És most nekem kellett sorra végighallgatni a tabu irtóztos hatásának helyi példáit – egy egész családról, mely megkapta a leprát, egy cápáról, mely leharapta valakinek a karját, egy félelmetes árvíztől, melybe beléfulladt egy nádkunyhó minden lakója, és többekről, akik megöregültek, mert az aku-akuk [a család segítő szellemei] éjszakáról éjszakára csipkedték és döfködték őket – és mindez azért, mert az illetők meg akarták szegni a családi barlangok tabuját.”<sup>23</sup>* (Ti. nem volt szabad háborgatni az itt porladókat.)

Vegyünk egy másik esetet Polinéziából. M. Stingl írta: *„Az a tongai, aki a temetés folyamán érintkezésbe került a halott király testével, vagy bármilyen más olyan tárggyal, amely a halál órájában a Tui Tongánál [a sziget királyánál] volt, néha háromszáz napig tartó súlyos tabu alá esett. Ez alatt az*

---

<sup>20</sup> T. Heyerdahl. 1963. 283.

<sup>21</sup> J. Bjerre. 1973. 115.

<sup>22</sup> T. Heyerdahl. 1963. 166.

<sup>23</sup> T. Heyerdahl. 1963. 166.

*idő alatt az ilyen ember nem nyúlhatott maga az ételhez. A család tagjainak kellett őt táplálni. Az ilyen nima tapu – a kezeket sújtó tabu – vonatkozott a temetés vezetőjére is. Minél magasabb helyet foglalt el a halott a társadalomban, annál hosszabb ideig volt érvényben a tabu[...]*

*A Tui Tonga és a vezető főnökök betegsége és halála gyakran hozott halált a többi tongaira is. Minthogy a Tonga-szigetek lakóinak hiedelme szerint a betegséget és a halált istenek vagy szellemek okozzák, ezek tiszteletére és megbékítésére rendszerint áldozatot kellett bemutatni.”<sup>24</sup> Előbb disznót áldoztak, de ha ez nem segített, akkor emberáldozatra („hosszú disznó” leölésére) került sor.*

*M. Stingl hasonló szokásokkal találkozott Mikronéziában is. Azt írta, hogy „[...] természetfeletti jellegűek a betegségek forrásai is. A betegségeket nem bacilusok, baktériumok vagy vírusok okozzák, hanem az istenek, a démonok, a rossz szellemek. Sőt az egyszerű sérüléseket sem az emberek figyelmetlensége idézi elő, hanem a természetfeletti erők rosszindulata, bosszúállása. A szigetlakók a földöntúli hatalmak rosszindulatát »bűnökkel«, és »félrelépésekkel« váltják ki. Azzal, hogy káromolják az isteneket, nem teljesítik azt, ami a kötelességük, és leggyakrabban azzal, hogy megszegik a számtalan mikronéziai tabu valamelyikét.”<sup>25</sup>*

*Ponapén például mindmáig a legtöbb szabadságot az előkelők kapják. „Az előjogokat élvező személy esetleg nem is veszi észre előjogai megsértését, az oltalmazó szellem azonban igen. És a bűnöst, mivel az megsértette a társadalmi rendet, valamilyen betegség formájában megbünteti. Az ilyen megtorlászerű betegségeknek Nettben rijala a nevük. A betegnek ilyenkor fel kell keresnie a jóst, aki kávéban vagy kókusztejben áztatott összezúzott arékalevelekből kiolvassa, hogy a beteg miben és miként vétkezett ura ellen. A bűnös jóváteheti vétkét. Lakomát rendez a károsult tiszteletére, vagy értékes ajándékot ad annak. Betegségét aztán elmondja a varázslónak, hogy az kihajtsa a rossz szellemet a testéből.*

*A szigetlakóknak azonban valamilyen rosszindulatú démon is betegséget okozhat. Ilyen esetben anélkül betegszik meg az ember, hogy helytelen*

---

<sup>24</sup> M. Stingl 1975. 268.

<sup>25</sup> M. Stingl. 1979. 130.

*viselkedésével, a tabu megsértésével vagy az előkelőkkel szemben tanúsított tiszteletlenséggel és engedetlenséggel maga idézte volna elő baját.*”<sup>26</sup> A gond akkor súlyosbodik, ha a szellemek az engesztelő áldozatokat nem fogadják el, illetve áldozatként a bűnös életét kérik, a tabu megszegőjének halálát követelik.

Ahova a kiközösített, vagy önként magára vállalt halált kiváltó egyén lefekszik, az általában mindig a föld, a földre terített lepedő, gyékény, szalma stb. Ez a szokás egyébként nemcsak a voodoo-halállal elmúlt emberek esetében gyakori, hanem a mágia nélkül haldoklóknál is, bár tudni kell, hogy népünk esetében még a 19. század végén is voltak *házi szellemek*, akik például a kemence környékén laktak és a családi, közösségi rendre vigyáztak. **Földanya** tisztelete pedig még a 20. században is ismert volt. „*Hódmezővásárhelyen, mikor a nagybetegnek már a szava is eláll, akkor már »a földön húz«, nemsokára meghal. Ilyenkor leveszik az ágyról a földre és a ház közepére a gerenda alá fektetik gyékényponnyára[...]*”<sup>27</sup>

Hárdi István szerint: „*A halálban a pszichés tényezőknek nemcsak befolyásoló, késleltető vagy siettető szerepük lehet.*”<sup>28</sup> (Vizsgálódásom során az utóbbit, a *siettető* elemeket veszem sorra.) A voodoo-halálban egyébként *erkölcsi ítélet* és *megfontolás* rejlik, amely az egyén ellen hat, és elsődlegesen *lelki halált* okoz, amelyet másodlagosan követ a testi elmúlás. Polcz Alain így jellemezte: „*[...]van »lelki« halál is: az izoláció és a fölöslegesség érzése.*”<sup>29</sup>

Ugyancsak voodoo-halálként is ismert a kuruzslással, megrontással, ráolvasással, tehát *mágiával*, *rontóbábu* felhasználásával előkészített halál. A *bűbájosságot* ismerő, ártó hatalommal rendelkező személy súlyos betegséget, vagy halált küld kiszemelt áldozatára. A jelenség világszerte elterjedt. Magyar múzeumaink több rontóbábut, őriznek.<sup>30</sup> Ezek fából, rongyból, viaszból készült egyszerű babák, figurák, primitív szobrok. A rontó a bántalmazni kívánt személyre erősen koncentrálva, a bábu mellkasába, fejébe tűket szúr, szögeket ver. Más esetekben a bábuk nyakára zsineget hurkoltak és összeszorították.

<sup>26</sup> M. Stingl. 1979. 131.

<sup>27</sup> Róheim G. 1925. 158-159.

<sup>28</sup> Hárdi I. 1966. 53.

<sup>29</sup> Polcz A. 1989. 60.

<sup>30</sup> Hoppál M.–Törő L. 1975. A 33-38 ábrák. Néprajzi Múzeum, Budapest, és Erkel Ferenc Múzeum, Gyula. Sergő E. 1979. 307. p. 13 ábra: Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár, 310. p. 15 ábra: Kiss Pál Múzeum, Tiszafüred.

A rontóbábukat legtöbbször a megrontani kívánó alakjához hasonló formában igyekeznek elkészíteni. Ezek a „hasonmások”. J. Lips írta: „A »hasonmások« segítségével végrehajtott varázsló cselekmények világszerte elterjedtek. A maláj-félszigeten méhviaszból készült kis emberfigurákat csonkítanak meg; a csonkításokat persze a hasonmás eredetijének szánják. Ha tehát kiszúrják a figura félszemét, ezzel az »eredeti« is megvakul; a fej átszúrása fejfájást és agyvelő fájdalmakat vált ki; ha a testet szúrják keresztül, az áldozatot gyomorfekély kezd kínozni stb. Ha azonban a viaszbáb eredetijének halálát kívánják, akkor ezt fejtől a lábáig, függőlegesen kell átdöfni; ezután a bábbal ugyanúgy bánnak, mintha igazi hulla volna.

A különböző amerikai indián törzsek úgy »ölik meg« az ellenséget, hogy viasz hasonmását megolvastják, vagy az ellenséget jelképező szalmabábút elégetik.”<sup>31</sup> (Nem kívánom a témát ebbe az irányba kiszélesíteni, de ismert, hogy pl. a tél temetése érdekében a kiszabábút is többnyire elégetik, vagy vízbe „ölik”.)

A. Falk-Rønne az új-guineai melanéz népcsoportú *fore* törzsben (is) pusztító gyilkos kórral, a *kuruvá*<sup>32</sup> kapcsolatban írta: „Ahhoz, hogy valakit *kuruvá* »verjen« a varázsló – *fore* felfogás szerint –, meg kell kaparintania egy tárgyat, amellyel a megbűvölendő személy fizikai érintkezésben állt. Ne feledjük, sok *fore* ma is sziklaszilárdan hisz abban, hogy ellenségét *kuruvá*

<sup>31</sup> J. Lips. 1962. 354.

<sup>32</sup> **Kuru**, vagy „kacagóhalál” = a déli tengereken, elsősorban Új-Guinea Fore-törzsében élő nők és gyerekek fertőző betegsége, amely járványszerűen terjedt, és gyakran egész falu népességét kiirtotta. Jellege: *spongiform encefalopátia (szivacsos agyvelőbántalom)*. Fő tünetei: *progresszív kisagyi ataxia* (a mozgás koordinációjának hiánya), amely együtt jár a törzs, a végtagok és a fej finom remegésével, s amely erősödik az akaratlagos tevékenység alatt, vagy ha a beteg izgatott. A mozgásképesség fokozatosan leépül. *Konvergáló strabizmus* (összetartó kancsalság) gyakran észlelhető ebben a stádiumban. Későbbi tünet a *dysarthria* (a hangok megalkotásának és a szavak kiejtésének zavartsága). Végül a beteg már ülni sem tud, elgyengül és éhezés vagy másodlagos fertőzés következtében meghal. Lefolyása: 6-9 hónap. A betegség 1920 előtt Új-Guineában nem fordult elő. A nőket ebben az időben vonták be a kannibalizmus rítusába. A halottak agyát, amely a kórokozót nagy töménységben tartalmazza, a nők és a gyerekek kapták. Egy feltevés szerint, a juhok *scrapie* vagy *surlókor* betegsége kórokozójának egy variánsa lehet, amely az emberi *Creutzfeldt-Jakob-betegséget* okozza, s amelyet fertőzött juhok fogyasztásával lehet megkapni, de az anya gyermekének is átörökítheti. (Valószínű, hogy a kannibalizmusnak áldozatul esett hittérítők hurcolták be Európából.) Nász I. 1988. 372-374. A kórokozó: *szubvirális* ágens: PRION. (Fertőző fehérje PR – ION, utóbbi a *virion* (sejten kívüli fertőzőképes vírus, amelynek ebben az állapotában még csak egyfajta nukleinsava van). *Proteáz* rezisztenssé válik a saját *membránfehérje*. A 240 °C is kibírja, úgyszintén az ultrabolya és gamma-sugárzást., tehát nagyon rezisztens! Hazánkban 30 évnél régebről 130 ilyen beteg ismert.

*bûvölheti, s így megölheti; tehát abban a reményben úzik itt a mágiát, hogy ellenségeiknek ártanak vele.”<sup>33</sup>*

J. Bjerre fogalmazta: *„Maguk a foreik a betegséget annak tulajdonítják, hogy valaki a halálukat kívánja és varázslattal megrontja őket. Szerintük a megrontó ellop valamit attól, akinek a halálát kívánja – pár szál hajat vagy egy darabka szövetet –, és ezt levelekbe göngyölve eldugja egy rejtekhelyen, például egy folyó partján. Mindennap észrevétlenül odamegy, előveszi az eldugott tárgyat, és hevesen rázza, miközben varázsigéket mormol. Ezt naponta megismétli mindaddig, míg az ellopott holmi tulajdonosa reszketni nem kezd a kuru-betegségtől.”<sup>34</sup>*

J. G. Frazer „Az Aranyág” („Golden Bough”) c. könyvében azt írta, hogy kétféle mágia ismert: *„[...]a pozitív mágia nemcsak pozitív előírásokat tartalmaz, hanem negatívokat, vagyis tilalmakat is. Nemcsak azt mondja meg, hogy mit kell tenni, hanem azt is, hogy mit nem szabad tenni. A pozitív előírás ezt a szabályt állítja fel: »Tedd meg ezt és ezt, hogy ez és ez következzen be«; a negatív mágia pedig ezt mondja: »Ne tedd ezt és ezt, ha azt akarod, hogy ne történjék meg veled ez és ez.« Ez a tilalom a tabu – írta G. Cocchiara –, amely Frazer szerint a rokonszenvi mágia sajátos alkalmazása a hasonlósági és az érintkezési törvényekkel. És végül ez a két szabály nem más, mint egy nagy és vesztes illúzió, a képzettársítás téves felfogásának két ellentétes oldala vagy két pólusa.”<sup>35</sup>*

A Frazer–Cocchiara párbeszédéből is érzékelhető, hogy a voodoo-halál szövevényes jelentésének megközelítéséhez a mágia fogalmát sem egyszerű értelmezni, és legalább vázlatosan föltétlenül ismernünk kell azokat a személyeket, akik a csoportjukban a mágiával foglalkoztak. Azok az emberek, akik a korábbi évszázadokban, évezredekben a közösség *varázslói* voltak, legtöbbször nem egyszerű *vajákosok*, *gyógyítók* vagy *tudók*, hanem az egyén vagy közösség és a szellemvilág között kapcsolatot teremtő *sámánok*, ill. *táltosok* –, ahogy az ősmagyar mitológiában hívták őket. A közép-nyugat-afrikai Ghanában *védő talizmánnal* rendelkező *fétisdoktornak* hívják őket.

---

<sup>33</sup> A. Falk-Rønne. 1978. 87-88.

<sup>34</sup> J. Bjerre. 1973. 85.

<sup>35</sup> G. Cocchiara. 1965. 157.

A. P. Elkin az ausztráliai törzsi mágust *orvosságos-embernek* nevezte és így írta le: „Általában az orvosságos-emberek is médiumok. Képesek arra, vagy legalábbis képesek lehetnek arra, hogy kapcsolatban álljanak a szellem- és az égi-világgal, hogy lássák a halottak, sőt az élők szellemeit is. Valójában azt tartják róluk, hogy időnként maguk is szellemi természetűek: képesek arra, hogy láthatatlanul röpjeljenek, s megtudják, mi történik a távolban. Mindebben kétségtelenül az álmok és a víziók, valamint a pszichikai élmények bizonyos fajta értelmezését kell látnunk – olyan értelmezést, amelynek fontos hatása van a viselkedésre: alátámasztja az orvosságos-emberek hatalmát, megnöveli a befolyásukat, egyszóval: a társadalom szemében értékesebbé teszi őket. Ily módon olyan híddá válnak, amely az élőket és a holtakat, a megtestesült és a meg nem testesült szellemeket, valamint a földi- és az égi-világot köti össze.”<sup>36</sup> Máshol még ezt jegyzete föl róluk: „Az orvosságos-emberek nem imposztorok. Maguk mögött tudják a közösség hitét és hiedelmeit.”<sup>37</sup>

A megállapítás egyáltalán nem ilyen egyértelmű. A mágiával rendelkező embert, ha rábizonyítják, hogy a csoportjuk vagy annak valamelyik tagja ellen fekete mágiát alkalmazott, elpusztítják. Ebben az ősi magatartásformában, a *vádöszönt*, illetve ennek egyik kulturális formáját, a középkori *boszorkányüldözéseket* látom továbbélni. J. Bjerre Új-Guineából a *boszavi* törzsből hozott egy példát. A faluközösség megölt négy embert. „A meggyilkolt négy áldozatot azzal gyanúsították, hogy varázslattal rontották meg törzsük néhány tagját, akik hirtelen súlyosan megbetegedtek. Ezért a törzs férfiai elhatározták, hogy a négy embert megölik. Dorongokkal és kövekkel ütötték agyon őket. A gyilkosságban a törzs valamennyi férfitagja részt vett, még kilencéves kisfiúk is.”<sup>38</sup>

M. Harner szerint varázsló vagy sámán nemcsak korábbi korokban működött. A samanizmus máig él, és akik a sámánmesterség birtokában vannak, bizonyos erőbehatásokkal másokat megbetegíteni is képesek. Így fogalmazott: „Az erőbehatolások mint átadható betegségek, a leggyakrabban városi közegben,

---

<sup>36</sup> A. P. Elkin. 1986. 241.

<sup>37</sup> A. P. Elkin. 1986. 246.

<sup>38</sup> J. Bjerre. 1973. 107.

*a legsűrűbb népesség esetében jelentkeznek. Az S[ámáni] T[udatállapot] szerint sokan – anélkül, hogy tudnának róla –, rendelkeznek azzal a rejtett képességgel, hogy személyes erejük kitörésével másoknak ártsanak. Ez megtörténhet például olyan fajta érzelmi kibillentség állapotában, mint a düh. Amikor arról beszélünk, hogy valakiből »sugárzik a rosszindulat«, rejtetten a sámáni szemléletre utalunk.”<sup>39</sup>*

P. Vitebskyt idézzük: „Az, aki meg tudja győzni a szellemeket, hogy valakit meggyógyítsanak, arra is rá tudja venni őket, hogy támadjanak, ezért sok társadalomban a sámán gyógyító szerepe és varázsló volta egyébe olvadt. Egy alaszkai eszkimó sámán egyszer »megfojtotta« riválisa képmását, s a következő bálnavadászati szezonban ezt a riválist egy szigonykötél a mélybe rántotta. Az ilyen sámánok összegyűjtik az elhalt állatok csontját, bőrét, inait, majd életet lehelnek beléjük, és halálos küldetéssel útra engedik őket. Ezt a varázslást *tupitka*nak hívják[...]

”<sup>40</sup>

Az ártó bábuk, szobrok neve itt *tupilak*. Erről így írt P. Vitebsky: „*Tupilak* a neve a grönlandi sámán készítette figurának, amelynek segítségével bajt lehet hozni az ellenségre.”<sup>41</sup>

Az ártó szobrok, figurák elkészítése is különös: „Az ártó *tupilak* elkészítéséhez a sámán sírokból kiszedett emberi csontokat használ, ha lehet, akkor egy gyermekkoponyát. Beleteszi a csontokat egy bőrbe, és életre kelti.”<sup>42</sup> Mint azt P. Vitebsky fogalmazta, a sámán, mint a voodoo-halál kiváltója, valójában „nem annyira pszichoterapeuta, mint inkább szocioterapeuta”.

Az ártó bábuk más kultúrákban más néven ismertek. J. Laude írta a *fétisszobrok* elterjedéséről<sup>43</sup>: a „[...]szöges szobrok, amelyek a kongói kultúrák egész területén elterjedtek, de különösen a tengerparton használatosak.

<sup>39</sup> M. Harner. 1997. 142.

<sup>40</sup> P. Vitebsky. 1996. 89-90.

<sup>41</sup> P. Vitebsky. 1996. 111. (A szöveg az itt bemutatott *tupilak* szobor magyarázata.)

<sup>42</sup> P. Vitebsky. 1996. 113.

<sup>43</sup> „A szó a portugál nyelvből származik, ahol a *feitiçao* szó mesterkeltet jelent, de később főnévként a bűbájosság, varázslat értelmet vette fel.” A szó ilyen formában 1760-tól Franciaországból ismert. Pejoratív értelművé vált. „[...]a fogalom a kongói *nkiszi* szónak az első európai utazók által adott fordítása. A *nkiszi* nem csupán kis szobrot, hanem szarvat, kagylót és sok mást is jelent[...]” Gyűjtőfogalom minden varázslásra fölhasznált tárgyra. J. Laude. 1972. 172-173. p.



*[...]mágikus hatalmukat a bennük lakozó és a természettől kapott erőknek köszönhetik. A fétissé változtatott szobrok hatalmukat természetfeletti képességű személyek (például a gyógyító-varázsló nganga) speciális beavatkozása által nyerik[...]*

*A nganga felhasználhatja a fétist pusztán a varázslás céljaira: rontásra, a betegség vagy a halál távolból való felidézésére.”<sup>44</sup>*

Bodrogi Tibor könyvének, az afrikai néger törzsi művészettel foglalkozó részében, a 312. képről írta: „A szobrokba vert szögek, nyílhegyek, kések, fémdarabok jelentéséről eltérő adataink vannak, minden valószínűség szerint a nkiszi erejének, hatékonyságának a növelésére vagy figyelmének a felkeltésére szolgálnak. A nkiszi kultuszhoz áldozatok tartoznak, melyek között véráldozat, korábban emberáldozat is előfordult.

*E fétisek kidolgozására aránylag kevés gondot fordítanak, legfeljebb a fej finomabb megmunkálásával törődnek.”<sup>45</sup>*

Ami számunkra különösen fontos ebben a leírásban, az az, hogy ezeket a szobrokat emberáldozatra, tehát egy ember halálának kiváltására is fölhasználták.

A bábuk mellett Ausztráliában egyszerű botokat, rámutató pálcákat, csontokat, vagy háromszögletű lapokat is használtak. H. Damm írta: „A »rámutató botocskák« a kihégyezett fapálcikák vagy kengurucsontok használata Ausztráliában legfőképpen a kontinens belső részére jellemző. Ezek a tulajdonképpen varázseszközök egy ember életének kioltására. Ha a gyilkosságot elhatározták, a varázsló megbízóival együtt titokban elhagyja a táborn, hogy a sajátos ceremóniát végrehajtsa. A megbízó előre hajló felsőtesttel a földre térdel, a varázsló pedig keresztbe fekszik a hátán. Így a kívánság és az akarat eggyé válik, és csak a rámutató pálcika, ez a mágikus eszköz kell ahhoz, hogy az áldozatra átvigyük. A varázsló jobb kezében tartja a hegyes pálcikát, amelyet többszörös hajfonattal a könyökéhez kötözött. Az ellenség táborhelye felé dőf vele, és így szól: »Teljenek meg csontjaid pálcám mérgével, hogy húsdod megrohadjon és bûze odacsalja a férgeket, hogy felzabálják. Málljanak szét csontjaid és emésztődjenek el, mint víz a sivatagi homokban, hogy szellemed semmit se találjon meg belőlük. Szárítsa ki a szél

---

<sup>44</sup> J. Laude. 1972. 173.

<sup>45</sup> Bodrogi T. 1981. 1: 218.

*bőrödet, tegye ráncossá, mint falevelet a tűz forrósága, és szárítsa ki véredet, miként a tócsák iszapját.»<sup>46</sup>*

A. P. Elkin idézem: *„Középnyugat-Queenslandben a rámutató-csont helyett háromszög alakú gyöngyházlapot alkalmaztak egy olyan mágikus rítusban, amelyet az Északi Területről vettek át. Míg az áldozat alszik, támadója olyan közel megy hozzá, amennyire csak tud, s a fegyvert egyik sarkánál fogva, kinyújtott karral az áldozat felé tartja, majd két vízszintes és két függőleges mozdulatot végez vele, ami a torok elvágását és a gyomor felhasítását szimbolizálja. De ez az eljárás igen veszélyes, mert ha a vízszintes mozdulat túlságosan nagy, ártatlan személynek is ártalmat okoz; ezért a mágiát végző személy másik kezét feltartja, megszabva vele a mozdulat határát.»<sup>47</sup>*

A voodoo-halál előidézéséhez nemcsak szobrot, bábut, pálcát stb. használtak föl. Dömötör Tekla hazai példát ismertetve, a következőket írta: *„A rontás egyik legprimitívebb és egyben leelterjedtebb formája a megrontandó személy képmásának elkészítése és elpusztítása. Szinte alig van olyan nép, amely ilyesfajta eljárást valamely történeti korban nem ismert. Ezt természetesen titokban csinálják, éppen ezért a múzeumokban csak ritkán találunk ilyen képmást. Ma inkább a gyűlölt személy fényképe segítségével történik a rontás. Magam is találkoztam néhány évtizeddel ezelőtt saját fényképemmel, ahol mindkét szemem ki volt szúrva.»<sup>48</sup>*

J. Lipst idézem: *„Európai falvakban még manapság is megtörténik, hogy a megcsalt lány éjjél idején átszúrja a csalfa szerető képét vagy egy e mellett álló gyertyát, miközben ezeket a szavakat mondja: »Átszúrom a fényt, s vele a szívet, melyet szerettem.« És ekkor szentül hiszi, hogy boldogságának megrontója valóban belepusztul ebbe a »sebbe«.»<sup>49</sup>*

Közismert, hogy amikor barátok, szerelmesek, házaspárok összevesznek, közös útjaik végleg elválnak, a korábban készült fotóról, amelyen együtt szerepelnek, a másik képét levágják, és ezt széttépik, elégetik, kidobják. A cél az, hogy a meggyűlölt személyt még fényképen se lássák többé. Ennek a

---

<sup>46</sup> H. Damm. 1961. 95-96.

<sup>47</sup> A. P. Elkin. 1986. 238.

<sup>48</sup> Dömötör T. 1981. 145-146.

<sup>49</sup> J. Lips. 1962. 352.

cselekedetnek mélyebb, lélektani motivációja nyilvánvalóan a másik ember egyfajta megsemmisítése.

A halott is válhatott *ártó fétissé*, amelyet ártalmatlanítani kellett valamilyen hegyes tárgyak beleszúrásával. *„Különösen félték a gyermekágyban elhunyt asszony holttestétől, mert azt tartották, hogy az hazajár gyermekeihez; ezért ruhájába tüskét szúrtak”* – írta Dömötör Tekla.<sup>50</sup> (Ez a szokás messze vezet. Már a neolitikumtól kezdve az eltemetett fejét, végtagjait levágták, mellkasát nyíllal, dárdával átszúrták, tetemére vagy sírhantjára köveket helyeztek, hogy ártó szelleme vissza ne térjen és ne kísértsen.)

A rontóbábukat gyógyításra is fölhasználják, pl. a kelést *megkerekítik* velük, és kimennek egy útra, ahol úgy dobják a hátuk mögé, hogy nem néznek utána, máskor pedig elégetik, elássák stb. Kiss Lajos írta Hódmezővásárhelyről:

*„Kilenc kis rongybabával kerekíti meg, ahol sebes a feje, és hajnalban a keresztjárda közepén szórja szét, aki belelép vagy fölveszi, ráragad a nyavalya.”<sup>51</sup>*

A gyógyítás, vagy *bajelhárítás* az esetek jelentékeny részében tehát azzal jár együtt, hogy a mágia során csak úgy szabadul meg a betegségtől, ha azt valaki átveszi, átvállalja, ill. valakire „átragasztja”.

Voodoo-halált a fekete mágiában egyéb különös *tárgyakkal* is ki lehet váltani. A. P. Elkin az Ausztrália egyes vidékein honos szokást kövekkel, kristályokkal írta le: *„Ha egy ember ma megdörzsöli vagy megüti ezt a tárgyat, és arra készíti a benne levő ártó mágiát, hogy menjen és sújtson le az ellenségre, el tudja érni, hogy a szóban forgó ember ugyanazt a betegséget kapja meg, mint amiben korábban a hős szenvedett[...] Annak a két törzsnek a vidékén, ahol ezek a kövek előfordulnak, e kövekre »rá is énekelnek«[...]*

*Az elküldés legegyszerűbb formája az, amikor egyszerűen csak elvégzi a »ráéneklést«. Az ének természetesen hagyományos, de rajta keresztül az énekesek saját óhajukat fejezik ki. Általában ezt a formát szokták választani egy csoport tagjai, amikor valakire azért akarnak büntetést kiszabni, mert az*

---

<sup>50</sup> Dömötör T. 1981. 220.

<sup>51</sup> Kiss L. 1958. 167.

*antiszociálisan viselkedett, például megszegett egy incestus [vérfertőzési]-tabut.*"<sup>52</sup>

Különös eljárás mások megsemmisítésére az, ha magunk fizikai áldozatot hozunk érte, és ez a mágiából ismert *ráböjtölés* szokása volt. „A *ráböjtölés* technikája az, hogy amennyiben egy ellenségünket el akarjuk pusztítani, vagy legalábbis megbetegíteni, vagy egy tolvaj kilétét felfedni, akkor egy bizonyos időben, tehát a hét egy napján [leggyakrabban hétfőn], egy meghatározott időszakon belül teljes vagy részleges böjtöt fogadunk. Az időszak végén ellenségünk megbetegszik, vagy pedig egyenesen meg is hal. Tehát önmagunk sanyargatásával kényszerítjük a természetfelettieket arra, hogy kívánságunkat teljesítsék.

A *ráböjtölés* nem tartozik Magyarországon a ritka jelenségek közé, nagyon sokszor azonban nem szóltak róla. A böjtöt fogadók ugyanis maguk is tudják, hogy amit tesznek, az nem nagyon dicsérendő dolog, és inkább hallgatnak róla[...]"<sup>53</sup>

Pócs Éva válogatásából idézek: „Haragosukra »ráböjtöltek«: meghatározott napokon nem ettek, nem ittak; ezzel halálát okozták. A böjt napján, szüette deszkán két égő gyertya között térdelve kellett mondani:

Úgy száradjon ki a világból,  
mint ahogy e deszka kiszáradt.

Vagy:

Úgy apadjon ki a világból,  
mint ahogy apad ez a gyertya.”<sup>54</sup>

Tehát a *szavaknak is van erejük*, a velük való rontás az *orális mágia*. Itt azonban el kell mondanom, hogy abban az esetben, ha valaki egyébként is sovány, *aszténiás*<sup>55</sup> és szigorú böjtöt vállal, vagyis *koplal*, néhány nap múlva, amikor a szervezete radikálisan hozzákezd tartalékainak lebontásához, ennek az élettani folyamatnak kísérő jelenségeként bódult, de kellemes, *eufóriás* állapotba kerülhet.

---

<sup>52</sup> A. P. Elkin. 1986. 236.

<sup>53</sup> Dömötör T. 1981. 156.

<sup>54</sup> Pócs É. 1986. 14-15.

<sup>55</sup> Az ógörög megfigyelések óta tudjuk, hogy a sovány alkatúak között egyébként is több az izgága, könnyen felizgatható, bosszúálló, mint a piknikus, derűs, hízásra hajlamos emberek között.

Hatására akár azt is elképzelheti, hogy böjtölésének eredményeként a rosszakaróját megsemmisítette.

Előfordult, hogy voodoo-varázslással az áldozatot undort keltő, üldözött állattá változtatták: varangy, kígyó, dögevő ragadozó lett belőle, és a hiedelem szerint, a vadonban magányosan, kitaszítva, állatként élte le életét, vagy pusztították el. Ismét mások magukat „varázsolták” állattá. (Ezekben az esetekben pozitív jellegű állatok, elsősorban *totemállatok*, mint pl. az erős medve szerepeltek.) Mindenesetre, ha tovább élt is, de állatként kellett léteznie, s ezek szerint mint ember, az emberi élete nyilvánvalóan megszűnt, „meghalt”. M. Harner írta: „Az ősi sámánhit, amely szerint valaki képes állattá változtatni magát, Nyugat-Európában egészen a reneszánszig fennmaradt. A keresztény egyház az ilyen dolgokkal foglalkozókat persze varázslónak, boszorkánynak és boszorkánymesternek kiáltotta ki, és az Inkvizícióval üldöztette.”<sup>56</sup>

A fekete mágiával kiváltott voodoo-halál végül is a társadalmi csoport békéjét bolygatja meg. A végső cél az, hogy a rend helyreálljon. A. P. Elkin ausztráliai tapasztalatából idézünk: „Általában a fekete mágia bizonyos formái meghatározott betegséget és halált okoznak, így az orvosságos-ember el tudja dönteni, milyen mágiáról van szó, s ha lehetséges, megszünteti: megpróbálja a beteg lelkét visszaszerezni, őt magát feléleszteni. Ha azonban a beteg gyógyíthatatlan, az orvosságos-ember »vizsgálat« útján deríti ki, hogy ki alkalmazta a mágiát. A csoport így elégtételt vesz a halottért, minekutána helyreáll a rend.”<sup>57</sup>

## II. rész

### 2. A magyar népballadák voodoo-halált halt hősei

A magyar, de a legtöbb nép költészetében, mesevilágában föllelhetők azok a hősök, akik voodoo-halállal pusztultak el. Legtöbbet a *bánat öl meg*. A bánat egyébként, mint pszichológiai, érzelmi ok máig öl, és változatlanul szerepel a voodoo-halálokok jegyzékén. Nagyon sok idős ember például képtelen földolgozni házastársa halálát, és rövid időn belül bánatában utána megy. Mások nem tudják

---

<sup>56</sup> M. Harner. 1997. 85-86.

<sup>57</sup> A. P. Elkin. 1986. 237.

elviselni családtagjaik megalázó bánásmódját; de bánatot okozhat az elhibázott élet miatti keserűség, anyagi csőd, sikertelenség stb. is.

Dr. Katona Imre folklorista magyar népballadáinkra hívta föl a figyelmemet, és ezt írta: „A balladákban nagyon gyakori a szerelmi bánat, elutasítás, tilalom stb. miatti hirtelen halál, melynek nem öngyilkosság az oka.”<sup>58</sup> A továbbiakban (csupán ízelítőül) Vargyas Lajos könyvéből néhány vonatkozó népballadát betűhíven, az eredeti helyesírás szerint idézek.

A „Halva talált menyasszony”<sup>59</sup> c. népballadánkban a lányt a bátyja eladja Törökországba, és a menyasszony bánatába belehal:

„7. *Bátyám, kedves bátyám, minek adtál engem  
A Törökországba, ja pogány kezibe.  
Inkább adtál volna legkisebb szolgálodhoz,  
Legkisebb szolgálodhoz, vagy felajtárodhoz*<sup>60</sup>[...]

10. *Bément palotába, ott mindjárt meg is halt.  
Szeme bé van humva, szája bé van fogva.  
Gyönyörü két karja mejjére van rakva.  
Gyönyörü két karja mejjére van rakva.  
Sok szép lány-mátkáji végigsiratgassa.*”<sup>61</sup>

A litván balladaváltozatban mint „Halva talált menyasszony”, „Kényszerített menyasszony” szerepel.

Vargyas ezt írta: „[...] Jaz idegenbe férjhez adott lány már a bejelentéskor tiltakozik, megjósolja halálát, vagy búcsúzik környezetétől[...]”<sup>62</sup>

A gyűjtemény 13. sz. balladája, a „Nászmenetben haldokló menyasszony”, az előző, 12. számú balladához hasonló típus.<sup>63</sup>

---

<sup>58</sup> Dr. Katona I. levelének kelte: Budapest, 1997. jún. 1. Városi Levéltár Hódmezővásárhely. A XXXI. fond 4. számú anyaga: Szentí Tibor író, néprajzkutató iratai. (2060-tól kutatható.)

<sup>59</sup> Vargyas L. 1976. 2: 148-163. (Nyírvasvári, 1968-as Vargyas gyűjtésből.)

<sup>60</sup> Felajtár = fullajtár = küldönc.

<sup>61</sup> Vargyas L. 1976. 2: 150.

<sup>62</sup> Vargyas L. 1976. 2: 162.

<sup>63</sup> Vargyas L. 1976. 2: 164-182. (A Torontál megyei Szajánban Kálmány gyűjtötte 1882-ben.)

A *szögedi* bíróné eladja lányát „*Egy pár pohár boré*” ifjú Török Jánosnak.  
A lány könnyörögve így jelzi bekövetkező halálát:

„7. *Lányok, lánypajtásim,  
Kérjétek az Istent,  
Mikó értem gyünnek,  
Hideg borzongasson;  
Ha fél útra visznek,  
Ki is tericsenek!”*

A lányért aranyhintó jön, és

„10. *Mikó odaértek:  
A hideg kirázta,  
Hogy fél útra vitték:  
Halál hideg rázta.*

11. *Kijátya, kijátya  
A nyoszójú asszony:  
Lassúj mög, lassúj mög  
Ifjú Török János:  
Me mán elhanyatlik,  
A mi mönyasszonyunk!”*

A ballada 12. versszakában:

„[... ]*mán mingyá möghal  
A mi mönyasszonyunk!”*

A 13. versszakában:

„*Me mán úgy is möghalt*

*A mi mönyasszonyunk!*<sup>64</sup>





A balladát elemezve, Vargyas Lajos azt jegyezte meg, hogy „[...]a lány végül beleszeret az idegenbe, akitől láthatlanba irtózik, s már nem tudja visszafordítani a megkívánt halált[...]”

Déli és délnyugati szomszédainknál az egyik változatban „*Marát férjhez adja anyja a dunamenti Jivanhoz. Barátnői figyelmeztetik, hogy az már kilencszer nősült, de egyikkel sem tudott egy éjszakát eltölteni, mert minden menyasszonya meghalt.*”<sup>65</sup> Hasonló fordulatokkal építkezik a gyűjtemény 14, 15, és 16. balladája is.

A 38. sz. gyűjtés „*Pogány király leánya*”<sup>66</sup> címen ismert, amelyben az öreg király megölette az ifjút, lánya szeretőjét:

*„[...]Hogy meglátá szép Julia,  
Hogy megölték az ifiat  
Fejét földre csüggesztette,  
Magát halni eresztette.”*<sup>67</sup>

A ballada angol változatában a lány teherbe esik a konyhafiótól, és erre a lány apja megöleti a kuktát. A társadalmi különbség miatt történt a tragédia, amelyen áttör a fiatalok szerelme. A gonosz apa a fiú szívét arany csészébe megküldi lányának. „*Az könnyeivel megmossa, s meghal az ismert szavakkal: »Te meghaltál értem, én meghalok érted«.*” („*Since he's died for me, I'll die for him.*”)<sup>68</sup>

Más változatokban a két halott szerelmes így találkozik egymással: „*Sírkükből fák nőnek és összeölelkeznek.*”<sup>69</sup>

Hasonló ehhez a gyűjtemény 9. sz. balladája, a „*Két kápolnavirág*”<sup>70</sup>, amelyben a társadalmi különbség miatt Kádár Kata meghal, mert Gyula Márton szerelmével, annak anyja nem engedi, hogy egybe keljenek. A lány gyors halálát követően a fiú tóba öli magát. „*Az egyik ifjút temették az oltár eleibe, a másikat a háta mögé.*” Hamvaikból két kápolnavirág nőtt ki, és összefonódtak, de a fiú anyja letépte őket.

A 47. sz. ballada: „*Az esküvőre hazatérő kedves.*”<sup>71</sup> Ebben a történetben a szerelmeseket a katonaság választja el egymástól. A György(ike) nevű fiú elmegy 3 évre, de a lány nem várja meg, és közben férjhez megy.

- „7. *[...]De nem sok üdöre Györgyi megtérüle,  
Kérdi édesannyát, hol van Ilonacska.*
8. *Elvannak, elvannak, a templomba vannak,  
Áll az oltár előtt, eskíti meg a pap.  
Akkor szegény Györgyi búsan elindula,  
Lájsa még Ilonát eccer a templomba.*
9. *Mikor Ilonacska meglátta Györgyikét,  
Szûve megszakadott, s abba hejbe meghott.  
Szalad Györgyi, szalad, néjze meg Ilonát.  
Szûve megszakadott, s Györgyike es meghott.”<sup>72</sup>*

A balladának ismert a francia, olasz és német változata is. A francia szerint, míg a fiú katona, az apa egy öreghez erőlteti a lányát. „Az esküvőre visszaérkezik a fiú, karjaiban meghal a lány, utána bánatában a fiú is.”<sup>73</sup>

A 48. számú ballada címe: „Magyari császár Lázár fia.”<sup>74</sup> A fiúnak, Lázárnak, és a lánynak, Erzsébet mátkájának

*„Z apjik nem engedték,  
Hogy egymást szeressék[...]*”<sup>75</sup>

A fiú többszöri kísérlet után végre rátalál a mátkájára:

- „18. *Ő es csak bémene  
Belső kamarába,  
Ő es csak kekapá  
Erzsébet mátkáját.*
19. *Tested a testemvel  
Egy sírba heverjen,  
Véred e véremvel  
Egy árokba follyon[...]*

22. *[... ]S ōk ott maradának,  
Emíg meghalának.”<sup>76</sup>*

A gyűjtemény 50. sz. balladája a „Két rab lány.”<sup>77</sup> A történet szerint, a törökök, tatárok a két szép lánytestvért: Szabó Erzsit és Katát elrabolták. A lányok 33 év múlva visszatérnek a szülői házhoz, ahol éppen nagy vigasság van. A lányokat nem ismerik föl, és nem engedik be a házba, csak a „grázsdba”, a jászolban hálhatnak meg.

- „10. *Benn a házba vigadoznak,  
Künn a grázsdba siratoznak:  
Jaj te kedves, jó testvérem  
Mét hagyta magamra ingem![...]*

12. *Szabó János édesapánk,  
Jöjjön kend es édesanyám  
Szabó Erzsik halálára,  
Egész világ csudájára![...]*

15. *Mire odaérek apja,  
Szabó Kata es meghala![...]*

17. *Sirathatja, gyászolhatja,  
Mind a kettő meg van halva,  
Többet fel nem támaszthatja  
Mét nem csapták bé a házba!”<sup>78</sup>*

A 68. sz. ballada címe a „Csudahalott”.<sup>79</sup> Idézzük belőle:

- „2. *Fijam, fijam, Bálint vitéz,  
Még ne halj szép Ilonaér.  
Ilonának szépségeér,  
Sárga-bodor gyöngyhajaér![...]*

5. *Fijam, fijam, Báлинд vitéz,  
Szivéd-i fáj, fejed-i fáj?  
Sëm szivem fáj, sëm fejem fáj,  
Mëghalok szép Ilonajér.  
Ilonának szépségejér,  
Sárga-bodor gyöngyhajáér[...]*
10. *Csináltattam hírharangot,  
Húzasd még a halálodra[...]*
11. *Csináltatott hírharangot,  
mehúzatta halálára[...]*<sup>80</sup>

A ballada skót változatában „*Halálos betegen fekszem egy leány szerelmétől.*”<sup>81</sup> Más magyar ballada-változatokban a fiú a halálát tettet, és fölfekszik a ravatalra. Eljön hozzá a lány megsiratni. Ekkor a fiú „ölön kapta”, de „[...]*a fiu meghalt, megrepedt [a szíve] örömeiben, a leánynak meg meghasadt a szíve bánatában. Mind a ketten meghaltak.*”<sup>82</sup>

### 3. Korszerû hazai voodoo-halálfélék

Tanulmányomban nem a klasszikus voodoo-halálnemekkel kívánok foglalkozni – ezeket a teljesség igénye nélkül, csak vázlatosan volt szükséges érinteni –, hanem a varázslásmentes egészségkárosító, életre törő *korszerû társadalmi halállal*, ill. a belső késztetésből származó, ún. *feladott étellel és kiváltott halállal*, amelyeknek szintén több változata ismert, és valamennyit a *kitaszítottság* hoz létre. Ezekből tehát kikopott a mágia, és helyette többnyire *tudatos lélektani fegyver* alkalmazásával élnek, vagy egyszerűen a *közömbösség* pusztító erejével; a közösségi befogadásra éhes ember elhanyagolásával, magára hagyásával, ill. *elvetésével* jár együtt. Ha különösképpen nem bántják, de megvonják tőle a *társadalomba kapaszkodásának* lételemeit, önpusztító- vagy mások által elkövetett, tehát bűnre utaló bizonyítékok nélkül, nyomorultul elpusztul.

Annyit azonban le kell írnom: teljesen nem vagyok abba biztos, hogy az embernek például a saját magán végrehajtott voodoo-halála nincs-e kapcsolatban valamilyen, a természettudományok által is magyarázható lelki, érzelmi jelenséggel, mint pl. az *autoszuggesztio*, erős fölindulás, teljes halálvágy, rémület, reményvesztés, révület stb. során elért különleges *mentális állapot*. Karasszon Dénes orvostörténész az e tárgyban hozzánk írt leveléből idézünk: „*A jelenség szakmailag a posthypnoticus suggestio [hipnózis utáni sugallás] körébe tartozik.*”<sup>83</sup> Ezen a megállapításon aligha vitatkozhatunk.

Érdeemes figyelembe venni Róheim Géza egyik, a Göcsejben gyűjtött anyagának részletét, amikor a haldoklót körülveszik, mindenki készül az elmúlására, de nem akar kiszenvedni, s végül maga a halálra szánt unja meg a dolgot. Ekkor „*Megtörténik, hogy a beteg leugrik az ágyról és odaszól a körülötte siránkozóknak: »Meg akarok halni, terítsenek hamar szalmát a földre, adjanak kezembe gyertyát«, és alig hogy lefekszik – meghal.*”<sup>84</sup>

Hárdi István érdekes példákat említ: „*A. Bombard szerint – írta – a hajótöröttek 90 %-a a mentőcsónakban az első három napban a félelemtől hal meg, a kétségbeesés és a pusztulás gondolatától, a reménytelenségtől.*

*Az ilyen halál tanulságos példája egy hűtőkocsiba bezárt férfi esete. Amikor reggel a vagon kinyitották, halálra fagyva találták. Utánanézték a történeteknek s kiderült, hogy a hűtőszerkezet nem is volt bekapcsolva. Tehát a szerencsétlen a fagyhalál összes tüneteiben pusztult el, annak a pusztá elképzelése és átélése nyomán.*”<sup>85</sup>



### **3.1. Az egyéniségérlelő tényezők hiánya, amelyek a voodoo-halált is kiválthatják**

Az ember egyik ősi ösztönkésztetése a *megkapaszkodás*. Születésünkkor ezt a *Moro-reflexben* nyilvánítjuk ki, majd kapaszkodunk az édesanyába, nevelőszülőbe. Később a biológiai kapaszkodásunkat fölváltja a lélek kapaszkodási hajlama, amely előbb a barátszerzéssel, majd a tizenéves korban, a párválasztási szerep megjelenésével kezd kiépülni.

Kapaszkodhatunk ősi módon lelkünkkel tárgyainkba is. Ilyenek a *kabalák*, amelyeket évtizedekig megőrzünk; magunknál, sőt testünkön viselve hordozunk (pl. medált), és tőle elvárjuk, hogy azt a személyt képviselje, akire emlékeztet bennünket. A diákok a nehéz dolgozatok írására magukkal viszik a kabala

babákat, plüss állatfigurákat stb, amelyek majd segítik őket a föladatak megoldásában.<sup>86</sup> Egy tiszaladányi asszony öt gyermeket nevelt föl, de idős korára egyik sem vállalta a gondozását. Ahogy lelkileg sorra elveszítette az élőket, helyettük jókora babákat készített, akikre rendszeresen mosott, vasalt, etette őket és beszélt hozzájuk. (Szó sincs elmebetegségről!) Ezek a bábuk személyesítették meg az élő gyermekeket, beléjük kapaszkodott.

Ha ezektől a kedves tárgyaktól megfosztjuk az embereket, attól a hittől is megrabolhatjuk őket, amely hozzá segítene a cél teljesítéséhez, legyen az egy dolgozat megírása, vagy az életút végigjárása. Elbizonytalanodhatnak, magányossá válhatnak és kirekesztődhetnek.

A megkapaszkodásra azért van szükség, mert a szoros testi-lelki kötelék indítja el a *szeretet* kialakulását. Ahogy a testnek is van fizikai tápláléka, a *léleké a szeretet*, amely nem csupán egyfajta érzelem, hanem élettanilag meghatározható, *bioelektromos sugárzó energia*, mint az anyag-energia megmaradási törvény szerint az „emberi anyag” egyik érzékelhető része. Ha a gyermek elveszti anyját, szerető nevelőjét, érzelmi élete sivár lesz, és nagyobb részben közülük kerülnek ki a szociális vétséget elkövetők.

A következő fontos állomás, hogy az egyéniség érésevel minden emberben kialakuljon a *hit*: hit önmagában, az emberben, a jövőben, a társadalomban, a munkában stb. A teológia szerint a hithez elsősorban az istenszereteten keresztül lehet eljutni. Az bizonyos, és ezt ápoló tanulóim megannyi dolgozata is bizonyítja, hogy értelmes élet csak hittel lehetséges. Polcz Alain tanatólógus-pszichológus több művében is hangoztatta, hogy *terminális fázisba* (végső időszakba) került, a haláltól, vagy az utána elképzelt lehetőségektől féltő beteg megnyugtatója abban az esetben gyors és kielégítő, ha a *transzcendentális* (a megismerés határain túli, misztikus) életbe való hittel rendelkezik. Hárdi István írta: „*Vallásos érzelmű emberek állítják, hogy aki életében vallásos volt vagy halálos ágyán »megtér«, nyugodtabban hal meg.*”<sup>87</sup>

Dr. Benedek István orvosíró egyik tévé-előadásában arról beszélt, hogy a valódi orvos nem ott kezdődik, amikor a korszerű diagnosztikus eszközök által kimutatott vizsgálati eredményeket összerakva, ezekből ítéli meg a betegséget és a szükséges gyógykezelést, hanem ott, ahol „sámán” tud lenni; *empátiával* van páciense iránt, vagyis beleérzi magát betege lelki gondjaiba, és hitet tud neki adni a gyógyulásához, esetleg a halálba való belenyugvásához.

A. P. Elkin írta az ausztráliai őslakosokról: „Ezek az emberek pontosan tudják, hogy a hitnek mekkora ereje van, s hogy elmével mekkora befolyást lehet gyakorolni a test fölött. Ők tudják, hogy amikor egy beteg testét kezelik (például kiszívják a fájó részt, csontokat vagy köveket szednek ki belőle), az csak külsődleges beavatkozás, a beteg attól még nem nyeri vissza az önbizalmát és az életbe vetett hitét. A végleges próba gyakran az, hogy a betegnek megparancsolják: keljen fel, és menjen el valahova (esetleg vízért a patakra). Ha a beteg engedelmeskedik, jobban lesz, ha nem, nincs remény az életben maradásra.”<sup>88</sup>

B. Owen az AIDS-el, ezzel a ma még gyógyíthatatlan fertőző betegséggel kapcsolatban közölt különös adatokat. Az USA-ban egy Hastings nevű személy „egészségközpontot” létesített az AIDS-es betegek számára. „Az ügyfeleit vendégkönyvben tartja nyilván, tehát még csak nem is nevezi őket betegnek vagy páciensnek. A vendégeivel folytatott törődést sem terápiának hívja, tehát kezelni sem kezel senkit semmiféle kór ellen.”<sup>89</sup>

Hastings egyebet nem tesz értük, mint empátiás mentális beszélgetéssel hitet ad nekik, hogy ha az orvostudomány le is mondott róluk, ők nem mondhatnak le önmagukról. A HIV vírus, amely megfertőzte, ill. pusztítja a T<sub>4</sub> és T<sub>8</sub> sejtjeiket, és kiüti a RES-t (a szervezet ellenállórendszerét) erről ugyan semmit sem tud, de a lelkiileg hitet kapott ember ezzel az egész pusztuló immunrendszerét ismét mozgósítani, a fertőző vírust pedig legyőzni képes, és ezek a betegek gyógyultan távoznak. Hastings ezután fölkerlte őket, hogy a megfelelő klinikákon vizsgáltassák ki magukat. „Hastings szerint valamennyi erre kért vendége kötélnek állt, megfogadták a tanácsát. És most jön az elképesztő fejlemény: mindegyiküket egészségesnek nyilvánították, a tőlük teljesen független orvosok is!”<sup>90</sup>

Akinek van hite, kap és ad szeretetet, annak jelentős a *bizalma*. Önmagában és a társakban ezek által tud kapaszkodni. Az ember életében ezeket a fogalmakat tehát *egymásba fonódó folyamatként* tekintsük. Ha közülük bármelyik hiányzik, az egyedfejlődésünk során az „emberré válás”, vagy *szocializáció* megszakad, és csorbát szenved a beilleszkedés. Ezeket a fogalmakat azért kellett ismertetnem, mert ezek vezetnek el a voodoo-halál megértéséhez. Az az ember ugyanis, aki a korszerű voodoo-halál valamelyikét elszenved, a *megkapaszkodás–szeretet–hit–bizalom* elválaszthatatlan szövetébe összevarrhatatlan folytonossági hiányt szenved,

és a *kivetettség* állapotába kerül. Törvényszerű következménye lesz a kivédhetetlen halál.

A vázolt folyamatban a leginkább sérülékeny szál a megkapaszkodás. Egész életünk, minden percünk elszakadásokból és megkapaszkodásokból áll. Búcsúzunk a soha vissza nem térő, elmúlt perctől, amelytől elszakadtunk, és igyekszünk megkapaszkodni a következőben –, hogy csak egyetlen példát, a fizikusok által *negyedik dimenzió*nak nevezett időt említsem.

Fiatalabb korban, amíg valaki talajt nem vesz, általában több a megkapaszkodás, mint az elszakadás. Addig nincs nagyobb baj, amíg e két ellentétes folyamat egymást kiegyenlíti. A voodoo-halál árnya akkor kezd ráborulni az *individuumra*, amikor több elszakadást szenved el, mint amennyi megkapaszkodási lehetősége lesz. Midőn a folyamatban a szálak elszakadtak, és az egész létszövet fölfeslett; miután az elszakadásokra válaszként a természet, a szűkebb közösség vagy a társadalom nem nyújt újabb megkapaszkodási lehetőséget, akkor kerülhet az egyén a kiteszítottság vagy önszántából eredő föladás küszköbére.

Hárdi szerint: „Az évek múltával az öregedéssel sok barátot, hozzátartozót, ismerőst veszítünk el. Az öregedő embert meglegyinti a halál közelsége. Az öregkorban közelebb érzik magukhoz a halált, s ezt az érzést a magány és az élettől való kapcsolatok gyengülése csak fokozza.”<sup>91</sup>

A voodoo-halált kiváltó bánásmódok és szokások, bár évezredek óta közsismertek voltak, szerte a civilizált nyugati világban most válnak általánossá és meghatározóvá. Társadalmi, pszichológiai indíttatásuk szemünk előtt negatív életmódbeli tulajdonsággá növekednek. Az utóbbi időkben így került például a köztudatba a *mátság* fogalma is. Kezdetben elsősorban faji, ideológiai, és biológiai<sup>92</sup> alapjai voltak. A mátság alatt a közösség nagyobb részétől elütő életmód, szokások, viselkedési normák, ill. testi jelleg összességét értették, amely egyes egyénekre, az *individuumra*, vagy a kisebbséget jelentő *közösségrészre* voltak jellemzők. A mátság ilyen értelemben *kirekesztő* helyzetet szült, amely társadalmon, közösségen kívüliséget, *megvetettséget* hozott létre. (Lásd: kurdok üldözése, pogromok, homoszexuálisok megbélyegzése stb.)

Ma már nemcsak faji és ideológiai alapon lehet valaki „más”. Ha pl. egy társadalom megvonja valamelyik rétegétől a támogatását, azt az általa kimondott, vagy soha be nem vallott, esetleg nyíltan tagadott mássága miatt teszi, és kirekeszti



a társadalom aktív értéket teremtő közösségéből. Amikor például a betegbiztosítást, nyugdíjat beszûkítik, vagy az oktatásban, egészségügyben, közgyûjteményekben stb. dolgozók bérét az infláció ellensúlyozásának arányában nem rendezik, és társadalmi csoportokat hagynak lecsúszni, akkor a betegeket, öregeket, értelmiséget taszítják a társadalom peremére. Ez is voodoo-halált jelenthet, ha nem is egyéni, hanem közösségi szinten.

### 3.2. Az öngyilkosság, mint voodoo-halál

A voodoo-halál hasonló a *passzív, egyéni öngyilkossághoz*. Az ember agressziója aktívan nem fordul önmaga ellen, tehát fegyvert, kötelet, vegyszert, tüzet, vizet stb. nem hív segítségül. Erőszakosan nem gátolja megszokott, rendes életműködését, de ezeket nem is hagyja működni. Hasonló a *passzív eutanáziához* is, amikor a szenvedőt nem öljük meg, de nem akarjuk életben sem tartani, éppen ezért az életét segítő beavatkozásunk hiánya következtében *hagyjuk elmenni*. (Passzív öngyilkosságot hajt végre például az a súlyos szívbetege ember, aki a gyógyszereit szándékosan nem veszi be, tudván, hogy ezzel a halálát idézi elő.)

Szinte valamennyi nép történelméből ismert, hogy a létfenntartásért folytatott küzdelemben a csoport kiválasztja azokat, akiktől meg kíván szabadulni, és vagy tevőlegesen pusztítja el őket, vagy sorsukra hagyva halnak meg. Gondoljunk csak Fukazava Hicsiró: „Zarándokének” című elbeszélésére, ahol a *japán* faluból a Narajama hegyre maguk a gyerekek cipelik föl a hátukon öreg, tehetetlen szüleiket — Rin anyót a fia Tappei —, és hagyják egy magas völgyben hollók prédájául<sup>93</sup>; vagy Sánta Ferenc: „Sokan voltunk” című elbeszélésére utalok, ahol az idős nagyapa részben a családtól ösztönözve, részben önként vállalt sorsként — hasonlóan a szegény és éhezõ *erdélyi* népesség sok évtizedes hagyományaként — bemegy a biztos halált hozó, mérges gázt szivárogtató, „büdös barlangba” elpusztulni.<sup>94</sup>

Ha az élet vész helyzetbe kerül, a szükségstől függően, a humánus: a mások iránti gyengédség és segítőkészség egyébként is szakadozott fátyla lehámlik rólunk. Sánta Ferenc írta említett munkájában: „Már harmadik hónapja éheztiünk, s két hete csak egyszer ettiünk egy nap.”<sup>95</sup> Az ilyen esetekben kik lesznek az első áldozatok? A gyengék, a tehetetlenek, akik nem tudnak magukon segíteni, vagyis az öregek, a csecsemők, egyes törzsi népeknél az ikrek egyike, majd őket a nők követhetik... és ez így folytatódhat akár az utolsó emberig.

Az ilyen esetekben a voodoo-halál mindig a kiváltó okot követi, mintegy végrehajtásként. Ha a vadonba, természetbe kiűzött, vagy magától ide visszavonult ember a vadállatok prédájaként nem lesz áldozat, akkor jön a mély lelki letargia, a föladás és ennek következtében az elsenyvedő, gyors halál.

W. G. Summert idézzük egy észak-amerikai indián példával: „*Catlin leírja, hogyan vett búcsút egy öreg ponka törzsfőnök, akit törzse magára hagyott egy kevés élelemmel, ivóvízzel és néhány gallyal a hunyorgó tűz mellett. A törzset tovább űzte az éhség. Az öreg törzsfőnök azt mondta: »Gyermekeim, népünk szegény, valamennyiőtöknek el kell mennie abba az országba, ahol húshoz juthattok. Az én szemem elhomályosult, erőm elhagyott. ...Csak kölönc vagyok gyermekeim nyakán. Én nem mehetek. Keményítsétek meg szíveteket, ne gondoljatok velem. Nem vagyok én már jó semmire sem.« Ez a nyilatkozat,<sup>96</sup> amelyet egy sorsára hagyott öregembernek tulajdonítanak, világítja meg a legkézzelfoghatóbban azt, hogy miért nyugszik bele az elkerülhetetlenbe.»<sup>97</sup>*

Egy észak-ázsiai példa is ide kívánczok: „*A sarkvidéki népek a súlyos létfeltételek miatt ítélik halálra az öregeket. A csukcsoknál az idős emberek mintegy jogként követelik, hogy öljék meg őket. Az élet oly nehéz, az élelem oly szűkös, hogy közömbössé válnak a halállal szemben, és az áldozatok beletörődése állítólag teljes és önkéntes.»<sup>98</sup>*



Ha a társadalom vagy egy szűkebb csoport, mint például a család meg akar szabadulni egy megunt, számára tehernek bizonyuló egyedétől, és nem a társadalmilag elfogadott gyilkosságot választja, hanem enyhébb esetben a voodoo-halál lehetőségét kínálja föl számára, meg is szabadul tőle, legföljebb igyekszik a megfelelő, mások által elfogadható ideológiát gyártani tetteinek elfogadtatásául.

A gyermekpszichológusok jól ismerik azt a szomorú biológiai jelenséget, hogy voodoo-halálhoz közel álló jelenséget már az anyaméhben belül is ki lehet váltani. A nem kívánt terhességekből, az anyaméhben szeretet híján fölnevelt magzatokból napvilágra kerülő újszülöttek közül egy éves korukig jóval többen halnak meg, mint azon gyermekek közül, akiket a testében szeretettel nevelt az édesanyja. A nem kívánt gyermek lehet egyébként fizikailag egészséges, mégis már a magzati fejlődésében a voodoo-halál árnyékába kerül, mert anyja lemondott róla,

nem akarja életét. Az a rövid szenvedés, amely a megszületése után pusztulásáig vár rá, csupán befejezése a magzati életben föllépő biológiai folyamatnak. Tevőlegesen nem pusztítják el, de életben maradását a szülői szeretettel nem segítik, és a szükséges étető, nevelő érzelmek hiányában, magára maradva hal meg. Ez a fajta voodoo-halál azért nem tekinthető teljes értékűnek, mert — bár még közös testről van szó —, mégis csak az anya lelki kíváncsága tevőlegesen, az öntudatlan magzat, majd csecsemő nem kiváltója, hanem csak elszenvedője az anyja által elindított és átadott voodoo-halálnak. A programot az anya a magzatába annak megszületése előtt kódolja, és, mint időzített biológiai bomba robban a gyermeki élet első évében.



Voodoo-halálhoz hasonló jelenség az állatvilágban is ismert. Azért nem azonos az emberivel, mert ebben az esetben saját elhatározásról nem lehet beszélni, csak kiváltó okról, bár az „élet föladásának” fogalma itt is nyilvánvaló. Ennek egyik változata a *megbűvölés*, amikor a prédaállatot egy másik állat, vagy az ember ejti olyan erős *pszichotikus rabságba*, amellyel halála kiváltható. A görög- római mítoszban ismert *baziliszkus*, azaz halálos pillantású, koronás fejű *sárkánykígyó* korai kultúrtörténeti emléke ennek a jelenségnek.

Dr. Karasszon Dénes fentebb említett leveléből idézek: „*Ami az állatokat illeti, ott is van »fascinatio«, ahogy pl. a kígyó megbűvöli áldozatát, vagy a ragadozótól »gyökerezik földbe« a zsákmányként kiszemelt áldozat lába.*

»*Feladják*« az elöregedett állatok is (lásd: *elefánt-temető, fogságba ejtett állatok halála, gazdáját vesztett kutya, társát vesztett madár gyászreakciója és halála stb, stb.*), de ugyanígy feladja pl. az ún. *bénulásos myoglobinaemiában [izomfesték-kórban] megbetegedett ló is, amikor rájön, hogy képtelen felkelni. Ha függőágyba helyezik, meggyógyul, ha fekiüdni hagyják, ételt-italt visszautasítva nyomorultul elpusztul. Hasonló a bálnák »öngyilkossága«.*

*Számos további példa említése helyett csupán annyit, hogy az állatokon megfigyelhető psychés okokra visszavezethető elhullások nem azonosíthatók a voodoo-halállal, mert utóbbi posthypnoticus suggestio hatására alakul ki, ilyen heterosuggestiót [külön, vagy más sugallást] azonban állatokon nem tudunk létrehozni.*”<sup>99</sup>

Itt kell viszont elmondanom, hogy az állatoknál ezt a voodoo-halálhoz hasonló jelenséget érzelmi megnyilvánulásnak is föltételezhetjük, míg az embereknél a voodoo-halált kimondottan *lelki* és *érzelmi* tünetek befolyásolják.



Visszatérve az emberre, a voodoo-halál különleges módja az öngyilkossággal létrehozott újabb halál: elnevezésünk szerint a *kombinált dupla halál*. Valaki ti. az agressziójával azért fordul önmaga ellen, és pusztítja el magát, hogy ezzel máson bosszút állva, annak halálát idézze elő. Ebben az esetben a mágia-jelleg már nagyon is tetten érhető: *áldozatot hoz másvalaki elvesztésére*. Hárdi István szerint Habsburg Rudolf trónörökös azért vált öngyilkossá, hogy tetteivel a tőle korán elfordult szüleit megbüntesse. Más kérdés, hogy cselekedetével mélyebbre sújtott: Hárdi fejtegetése alapján ugyanis nem az uralkodó házaspár halálát, hanem a Monarchia pusztulását sietette. Így halálával a gyűlölt embereken keresztül egy társadalmi rendet, csoportot kárhoztatott.<sup>100</sup> „*Dávidi küzdelem volt ez Góliát ellen.*”

A modern *öngyilkossági járvány* vagy *tömeges öngyilkosság* szintén társadalom által gerjesztett, egyfajta voodoo-halál. Az egyént a közösség abba a helyzetbe tudja juttatni, amikor a benne lappangó *agressziót* fölerősíti, megérleli és önmaga ellen fordítja. Ez a *meghívott halál*. Különösen látványos akkor, ha az öngyilkos halált nem egyetlen személy, hanem közösség egyszerre, azonos körülmények között hajtja végre. Az utóbbi években elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban elkövetett közös öngyilkosságok jelzik ennek a társadalmi szokásnak a kiszélesülését. Voodoo-jellegét az is mutatja, hogy a közös öngyilkosságok motivációi között gyakori a transzcendentális, vallásos meggyőződés. Az elkövetők azonos szekta hívei közé tartoztak, akik cselekedetükkel a társadalmat büntették meg, bizonyítva, hogy az adott életközösség számukra elviselhetetlen. Súlyos kritika ez a fönnálló rendszer ellen még akkor is, ha maga a megnyilvánulás: a *meghívott csoportos halál* nem tartozik a rendszeres cselekedetek közé, és a társadalom nagyobb része nem fogadja el, sőt ezt a magatartást megveti vagy üldözi. Maga a jelenség része a közösség magatartásának, az termelte ki, hiába veti meg, vagy iszonyodik tőle. Ebben az esetben önpusztító cselekedetével a kisebbség vetette ki a többséget, mintha a „farak csóválná a kutyát”.

Ilyen esetekben a társadalom felelőssége azért is kézenfekvő, mert a szabadság helyett a félreértett, az *ellenőrizetlen liberalizmus* uralkodott el. A magukat mágusnak, szellemi, vallási vezetőnek kiadó csalók, lelkiismeretlen prédikátorok embertársaik tömegének halálát okozták, ezzel *értelmetlen véráldozatot* teremtve.

### 3.3. A voodoo-halált kísérő egyes kórtünetek

Valamennyi voodoo-halál *lelki* és *érzelmi* válságok következményeként fordul elő. Gyakori, hogy a környezetük idős embereket *megsért*, akik ezt már – éppen a koruk, nem egyszer előrehaladt agyi *arterioszklerózisuk* (agyér-elmeszesedésük), *dementiájuk* (elbutulásuk vagy intellektuális leépülésük), *Alzheimer-kóruk* (a 65 életév előtti öregkori elmezavaruk, vagy koravén elbutulásuk<sup>101</sup>) miatt – nem tudják földolgozni, tolerálni és megsértődnek, *magukba omlanak*. Tiszta tudattal kialakul a *depresszió* (levert lelkiállapot, búskomorság), amely *mély letargiába* (kimerüléssel járó közönyös állapothoz) vezet. Megjelenik a *halálvágy*: amikor az *anorganikus megsemmisülésre való törekvésnek az embert felépítő anyagba rejtett üzenete* tör elő belőlünk. A meg nem értés, a mellőzés számtalan öreg eredendő haláloka, ha az orvosi halotti bizonyítványba rendre nem is ez a diagnózis kerül.

Megfigyelésünk szerint, a halál beálltát megelőző órák – ha a folyamat hosszadalmasabb, esetleg napok – már zavart, ködös, illetve teljesen elborult állapotban telnek. Ezt az élettani körülményt – anélkül, hogy középük egyenlőségjelet íránk – érdemes összehasonlítani a sámánok *révülései* helyzetével. Diószegi Vilmos írta róluk, hogy ilyenkor *megszállottak, elrejteznek, extázisban vannak, a lelkük elszáll, vagy el vannak ragadtatva*.<sup>102</sup>

Ekkor az intellektust az ősi ösztönkésztetések váltják föl. Például a Pitekanthropusz őshorda *mezítelen állapotára való törekvés* bukkan elő, és a frajdi fölfogást igazolandó, a haldokló nem tûr meg a testén ruhát vagy takarót, hálóingét szétszedi, ágyneműit kidobálja, majd teljesen mezítelenül fekszik, esetleg a bélsárral való valamilyen manipuláció, pl. *koprofágia* (bélsárevés) is megfigyelhető.

### 3.4. A végzetszerűen jelentkező voodoo-halálnemek

A voodoo-halálnak az is egy különleges megjelenési formája, amikor az emberben, mintha az eleve elrendelés, a sors, vagy Isten hangja szólalna meg, hogy a küldetését befejezte és távoznia kell az élők sorából. Természettudományos szemlélettel úgy is mondhatjuk, hogy a belső, biológiai óra lejárt, és ezt jelezve, megszólalt a „fölhúzott csengő”. Ez az állapot fiataloknál, öregeknél egyaránt jelentkezhet. Az egyik nap még tele van tervekkel, életerővel, a másik nap pedig halni készül. Nincs benne öngyilkossági szándék, lemondás, sértődöttség, az életét sem adja föl, csupán „elkészült vele”. Ha előre tekint, nem lát már maga előtt célt és jövőt. Önsajnálattal és tiltakozás nélkül vállalja a halált. A környezete értetlenül áll a tény előtt. Van, aki hosszú éveken keresztül készül rá, mások néhány napig, de mindkét esetben teljes szellemi frissességben, látszólag betegség nélkül jut a végső órához, amikor úgy érzi, vagy gondolja, hogy nincs tovább, és föladja. Ez a belső készletéből eredő „föladott élet”.



Bodrogi Katalin (1837. febr. 26. – 1932. jan. 1.) ükanyám gyógyító asszony volt, akihez „szóltak a füvek”. Maga szötte a kelméket, a piacokon, vásárokon pedig egy kereskedő áruival kofálgodott. Állandó lakhelyet utóbb már nem választott magának. Fia tanyája és lánya városi háza között (kb. 2,5 km. távolságban) gyalog vándorolt.

*„Amikor túljutott életének hatvanadik évén, magányos zarándokútjaira maga választotta »kísérőtársat« vitt. Fekete, bokáig érő ünneplő ruháját, fekete cipőjét belekötötte a fekete fejkendőjébe, és karjára öltve elindult a batyúval a »Sión mutatta úton«. Módszeresen, megfontolva, elszántan, nagy akaratereővel készült a halálra, amit ettől kezdve szüntelenül várt; nem örömmel, nem szenvedve az elmúlás gondolatától, csupán tudomásul véve és elfogadva a természet törvényét.*

*Fekete ünneplő ruháját azért hordozta magával, hogy a halál bárhol éri is utol, a végső elszámolásra illően felöltözhessen. A batyut minden nyáron kioldotta, és a benne őrzött ruhákat kiteregette a napra, a friss szélbe szellőzni. Így hordozta magával, három évtizeden keresztül batyuba kötve a halált egy vásárhelyi parasztasszony.*

*1931. december 31-én, Szilveszter napján, a nazarénus család imádsággal adott hálát az elmúló évért, majd megvárta az éjfélit kondító, távoli harangszót és nyugovóra tért. A Rátz tanyára csend borult. Az újév*

*napja vasárnapra esett. Hajnali négy órakor ükanyám – aki az előző nap a lányánál volt, és elbúcsúzáskor a Gajdán családtól, fekete batyujával kiment a fiához – kissé fáradtan leszállt a vackáról és felköltötte a menyét.*

*– Lányom, melegíts vizet!*

*– Ilyenkor, kedves anyám? – csodálkozott az asszony.*

*– Most mingyárt. Mosakodni szeretnék.*

*Posztós Lídia elkészítette a fürdővizet. Az öregasszony lecsavarta a pislákoló petróleumlámpát, és a sötétben tetőtől talpig megmosakodott, majd elkövetkezett a számára régen várt pillanat. Kicsomagolta a batyuját, és átöltözött bársonyfényű halotti ruhájába. Felhúzta a cipőjét, bekötötte a fejét, és visszaült a vackára.*

*Még néhány szót váltott a menyével, aki a szokatlan időben történt mosdás kellékeit rendezte el. Ezután Bodrogi Katalin lassan, hangtalanul eldőlt a vackán. Az alvásból felbolydult család azonnal orvost hozott, aki megfogta a száraz kis öregasszony elhidegülő csuklóját és felemelte.*

*– Még lüktet az ér – mondta –, de az élet most távozik. Ha adnék is neki egy serkentőt, csak rövid ideig térne vissza. Hagyjuk békében pihenni.*

*1932. január 1-én elment ükanyám, és az ősi törvény szerint közülünk egynek bizonyosan átadta a fekete batyut, amit láthatatlanul tovább hurcolunk.”<sup>103</sup>*

*Voodoo-halálát tudja előkészíteni magának a képzelt beteg is. Hárdi István érdekes, gyakran előforduló példát említ: „Egy depresszióval kezelt idős nőbetegünk rákosnak vélte magát. Ennek testi alapja colitises (vastagbélgyulladás) panaszai voltak. Többször ki is jelentette: »Rövidesen meg fogok halni«. Egyszerűen nem kívánt élni. A nyilvánvaló rákfóbia ellenére sokféle vizsgálatot végeztettünk a legkiválóbb szakosztályokon, negatív eredménnyel. A beteg állapota fokozatosan romlott, s mindennemű orvosi tevékenység, gyógyítás ellenére meghalt. A kórbonctan semmiféle halált magyarázó eltérést (rákot) nem talált.”<sup>104</sup>*

*Voodoo-halálként — mint fentebb már említettem — ölhet a bánat is. Ezt a lelki traumát, mert hiszen sérülésről van szó, számtalan ok kiválthatja. Lehet például szerelmi bánat, amely a be nem teljesült vágy és epekedés hatására önsorvasztást eredményezhet, de az életkedvet a honvágy, a régen látott ismerős táj és emberek iránti nosztalgia is elveheti.*

Az is előfordul, hogy valaki látszólag teljesen egészséges, amikor váratlanul bekövetkezik *hirtelen halála*, a *mors subita*. Az ilyen tetem fölboncolása során többnyire nem találnak közvetlen halálokat. Az esetet rejtély kíséri. Nem lehet tudni, hogy a halált megelőző percekben milyen biológiai vagy lelki eredetű, nyom nélküli katasztrófa zajlott le a szervezetben.

A jelenség a nép életében természetesnek mondható és közismert. Dömötör Tekla írta: *„Általában mindenkinek tudatában szinte állandóan jelen volt a hirtelen halál lehetősége. A halott melletti virrasztás, a temetés és a torozás egyben fontos társadalmi esemény volt[...]*”<sup>105</sup>

E tanulmányom számára hasonló történetet írt le dr. Katona Imre etnográfus, az ELTE Folklore Tanszék docense, az azonos nevű apai nagyapjának életéről és haláláról. Leveleiből idézek:

*„Nagyapámról csak annyit tudok — írta —, amennyit édesapám röviden elmesélt, bizonyára nem szívesen nyilatkozott erről az esetről sem, én pedig — kései gyermek lévén — nagyapámat már nem ismerhettem. Ő — úgy hallottam — kissé befolyásolható volt, nagyanyám pedig, akit szintén nem ismertem, tipikus kardos menyecske.*

*Katona Imre 1843. nov. 5-én, Makón született. Halálozási adata sehol! Mivel apám naplója a háborúba való bevonulással megszakad (1914-ben), és sehol nem ír apja haláláról, ezek szerint nagyapám 1915-ben vagy 1916-ban hunyt el. (Arra emlékszem, hogy hetven egynéhány éves volt.)*

*Mindketten [feleségével] Makón éltek, a felfelé ívelő kapitalizmusban, parasztként elindultak 5 holddal, és életük folyamán 9 élő gyermeküket, és főként magukat agyonhajszolva, eljutottak az 50 holdig. Közben a szülők is és a gyermekek is állandóan veszekedtek, néha pedig verekedtek is. (Egyébként eredetileg 13 gyermek született, apám volt a 12, és még volt egy öccse is, de csak 9 maradt életben.)*

*Az ellentétek idővel éleződtek, előre is küszködtek a majdani örökségért. Nagyapám 70 egynéhány éves korában belefáradt, megunt az örökös hercehurcát, melynek egyik előidézője ő maga volt, egyik este lefeküdt azzal, hogy most már neki mindezekből elege volt, többé nem fog felkelni, és reggelre ágyában csendesen elhunyt. Nem volt semmi baja, sőt 32 fogával együtt ment át a másvilágra.*



*Az életuntségához bizonyára a háború is hozzájárult, hiszen annak közepétől már 5 fia (!) volt katona.”<sup>106</sup>*



Gyakran megesett, különösen a hagyományos paraszti élet évszázadai során, hogy a magukat fölöslegesnek érző, idős emberek *elkóboroltak*. A hódmezővásárhelyi tanyavilág, a hatalmas búza-, később kukoricatáblák, a folyók árterei, tavak, lápok nádasai rejtették el őket, és legtöbbször már oszló tetemük került elő, vagy az sem. A vásárhelyi Városi Levéltár a 19. század második feléből, különösen a bukott '48-as forradalom és szabadságharc utáni önkényuralmi évekből őriz idevonatkozó adatokat. Ezek egy része a világsi fegyverletétel után bujkáló, szökött katonákra vonatkoztak, akiket mégis utolértek és a helyszínen agyonverték. Mások a bujkálás, a nélkülözés során elpusztult forradalmár, harcos volt, aki a kilátástalan helyzetébe beleőrülve, elsorvadt. Végül fölbukkannak köztük az elkóborolt öregek.

A hirdetőkönyvek a körözés és a megtalált tetemek agnoszkálásának emlékét őrizték meg. Az 1855 januárjától kelt hirdetések között szökött katonákat, béreseket, csikósokat, pásztorokat és rabokat kerestek. 1855 áprilisában az eltűnt bénákat, süketnémákat, tébolyodottakat és egyéb testi fogyatékosokat keresték, akikkel a családtagjaik nem törődtek és kirekesztődtek.<sup>107</sup>



### III. rész

#### 4. Mai kórházi betegek voodoo-halála

Manapság mind gyakoribb eset, hogy az idős családtagokat szociális otthonba, kórházba dugják, azután elfelejtik őket meglátogatni, ill. a gyógyulásuk után kihozni. A családtagok nem egyszer valami ésszerű tény miatt nem tudják ellátni gondozásra, vagy csak társaságra vágyó szeretteiket, legtöbbször azért, mert egész nap távol vannak és dolgoznak. 1991-ben erről így írtam:

*„A kívülállók számára megdöbbenőnek ható, szomorú drámák zajlanak le nap, mint nap a kórházak betegágyain. A szakemberek számára ezek jól ismert és megszokott tények. Egyik kiváló belgyógyász szakfőorvosunk<sup>108</sup> elmondotta, hogy elesett öreg került az osztályára. A vizsgálatok megállapították róla, hogy nyugtalanító szervi betegségben nem szenved, egyszerűen elaggott, megfáradt. Néhány nap alatt feltöltötték a*

szükséges vitaminokkal, rendezték elakadt bélműködését. Ezzel az állapotával akár még évekig élhetett volna...

*De nem akart. Várta egyetlen fiát, hogy majd hazaviszi. Minden látogatás előtt már fél órával kicsoszogott a folyósóra és leste az érkezőket. Akit nagyon várt, aki számára az életet jelentette volna, nem jött. Az öreg türelmes volt. Egy-két hét is eltelt, amikor ráébredt, hogy hozzá senki sem érkezik többé »kívülről«. Fölöslegessé vált. Lefeküdt az ágyba és azután már föl sem kelt.*

*A főorvos elmondotta, hogy megfelelő gyakorlattal lehet látni, ahogy az addig kutató szemekben egyszerre csak »megtörik a fény«. A beteg közömbös lesz. Újra elakad a bélműködése, rendszertelenné válik a szívritmusa. Akár mit csinálnak vele, nem segít. (Az ő »gyógyszere« nem a kórházban van!) Szakmailag úgy mondják ezt az állapotot, hogy »föladta«. Néhány napon belül az orvosi erőfeszítések, rábeszélések ellenére, csendben elhunyt.»<sup>109</sup>*

Az alábbiakban példaként néhány konkrét esetet ismertetek. Semmiféle összefüggés nincs köztük, csak a mentális (és nem fizikai) haláluk ténye. Ezeknél az eseteknél épp az az érdekes, hogy ahány ember, annyiféle csalódás, szociális, családi, egyéni sorsháttér mutatkozik, és mindegyikük másként viselkedik. Ettől „színes”, ill. igen változatos az eseteírás is.

Az egyik férfibetegünk 1914-ben született özvegy, nyugdíjas gépjárművezető volt. Halálát megelőzően, egymást követően rövid időn belül, két alkalommal került a hódmezővásárhelyi Erzsébet Kórházba. Először 1996, dec. 13-án a belgyógyászati osztályra, ahonnan 1997, jan. 9-én viszonylag jó állapotban távozott. *Emfizéma pulm.* (tüdőtágulat), (esetleg tüdőembólia is lehetett), *kardiomegália* (szívnagyobbodás), *pitvarfibrilláció* (szívpitvar-fali izomremegés) és *diverticulosis colonis* (vastagbél-tágulat) betegségekkel kezelték. A kórházi zárójelentésében megjegyezték, hogy a „*Szomszédok hívják ki a mentőt a 82 éves idős férfi beteghez. Napok óta nem eszik, enyhén fullad.*”

1997, jan. 21-én a kórház belgyógyászati rehabilitációs osztályára került. A korábbi kórformák most is megtalálhatók voltak. A föl vételét a hozzátartozói *szociális indokokból* kérték. A beteget látogatták, sőt aggódtak érte, de otthoni ellátási gondok miatt egyelőre nem tudták hazavinni.

A férfi önállóan ellátta magát, tiszta tudati állapotú, nyugodt beteg volt. Alvása panaszmentes, érzékelése normális. Közepesen táplált, vérnyomása

általában 120/80 Hgmm. Fölvételekor csoportos tornát és koleszterinszegény diétát javasoltak neki.

A rendszeresen vezetett kórlapjából követem végig az oda bejegyzett fontosabb eseményeket<sup>110</sup>:

Jan. 22. Sokat sétált és tornázott, a közérzete jó. Jól evett.

Jan. 23. Fájdalmi vannak, feszült. Lelki támogatást igényel. Vérnyomása 140/80 Hgmm. Estére megnyugodott.

Jan. 24. Az egyik ápolója bejegyzi a javaslatát, hogy „Magányérzet megszüntetése. Elbeszélgetés vele.”

Jan. 25. Nyugtalan, mivel nincs széklete.

Jan. 29. Ezen az éjjel tele volt panasszal.

Jan. 30. A szívére és fulladásra panaszkodik. Nem tud aludni. \_

Febr. 1. A fulladása enyhült, jól van.

Febr. 2. Gyenge, és panaszos.

Febr. 16. Gyenge, mosdatni szükséges, nem reggelizett, csak folyadékot ivott. Keveset akar mozogni, nyugtalan, egész éjjel jajgat.

Febr. 23. Nagyon fáj a háta.

Febr. 24. Panaszokkal van tele. Teljes kiszolgálást követel. Ki akar ugrani az ablakon. Köpete véres lesz.

Febr. 26. Erős zavartságot mutatott, agresszívvá vált, botja a raktárba került. Köpete változatlanul véres.

(Az egyik ápolója elmondta, hogy amikor a csészét vitte neki, ki akarta verni a kezéből és szidalmazta.)

Febr. 27. A vizelete és a köpete is véres.

Febr. 28. Rácsos ágyba kerül nyugtalan, zavart állapota miatt. A rács felhúzza. Minden ruhát, takarót ledobált magáról.

Márc. 1. Keveset ivott. A vizeletét az ágyba engedte. Többször tisztázva. Látogatói nagyon aggódnak érte. Állandóan levetkőzik.

Márc. 2. Egész nap csendesen fekiüdt. Keveset evett, bőven ivott, de keveset aludt.

Márc. 3. Nagyon gyenge. 37,6 °C a testhőmérséklete.

Márc. 4. Fulladt, nem evett, folyadékot ivott.

Márc. 5. Délelőtt még gyengén volt, fulladt, folyadékot ivott és bőven vizelt. (Az ápolási célhoz beírták: „nyugodt legyen, feszültségoldás”.) Hajnali 3-kor csendben exitált.

A diagnózis szerint keringési és légzési elégtelenség végzett vele. A kórboncnok ehhez csak annyit tett kiegészítésül, hogy általános érlemeszesedés is jellemezte.

Attól kezdve, hogy lelkileg föladta, gyorsan haladt a keringési rendszerének teljes összeomlásáig.



A másik esetünk 1938-ban született, viszonylag még fiatal férfibeteg volt. 1968-ban motorbalesetet szenvedett, súlyos sérülésekkel. Agyi műtéten esett át, és a bal oldala bénult volt, ezért teljes ellátást igényelt. Bár családban élt, elvált. Rokkant nyugdíjas volt. Rokkant járművel közlekedett. Évek óta cukorbeteg, diétázik és reggel, este *inzulint* kap.

1996. nov. 28-án az intenzív terápiás osztályról került a belgyógyászatra. Ekkor még szondával táplálták. November 30-án a vércukra 3,9. A testhőmérséklete: 37,5 °C. December 11-én panasa már nincs, jól pihent, de mosdatni, forgatni kell, és *dekubitusza* (fölfekvése) van.

A belosztályról dec. 17-én átkerült a belgyógyászati rehabilitációs osztályunkra *bronchopneumonia* (gócos tüdőgyulladás), *diabétesz mellitusz* (cukorbetegség), és *arteriosclerosis* (agyér-elmeszesedés) diagnózissal. A tudata tiszta volt. A beteg nyugodt, alvása szakaszos. Hallása és látása csökkent. A vizelet és székletét normális. A lábán gyógyuló dekubitusza van.

Ettől kezdve így alakult a helyzete:

1996. dec. 18. Gyenge. Étvágya, közérzete viszont jó. Felültették. Egész nap láztalan, jól vacsorázott és aludt.

Ezekben a napokban általában jól eszik és alszik, sokat üldögél.

Dec. 25. Már egyedül mosdott. Kérte a tévét bekapcsolni.

Dec. 30. Kiültették egy ágy melletti székre. Javasolják a tornáztatását és a járókerettel való felállítást.

Dec. 31. Már kevés segítséget igényel az ellátásához. Ugyanakkor a társaságot igényli.

1997. jan. 2. Bár keveset akar mozogni, de jól evett és aludt.

Jan. 7. Könnyebben mozog, izomláza van.

Jan. 8. *A fölfekvéstől eredő lábsebei szépen gyógyulnak.*

Jan. 9. *Jó hangulata van és jól evett.*

Jan. 10. *Bátrabban mozog, fölfekvése szépen gyógyul. Délután pihent, majd tévézett. Jól evett és aludt.*

Világosan látható, hogy a gondos orvosi kezelés és az ápolás hatására súlyos betegségeiből mind inkább gyógyul. Viszont ettől kezdve egyre gyakoribb bejegyzés, hogy *rossz a közérzete*, amelyet ápolóinak elmondása szerint *lelki bánata* okoz. Ennek a következő napi egyik bejegyzés nyomatékot is ad:

Jan. 12. *„Nem akar meggyógyulni.”*

Ez az elhatározás egyre erősödik benne, és megfordul a helyzet: többnyire gyenge, rosszul van, de közben van egy-két nap, amikor jól érzi magát, így például:

Jan. 18. *Jó hangulatban volt, jól evett, a folyosó végén elhelyezett tévét sokáig nézte.*

Jan. 21. *Nem akar mozogni. Infúziót kapott.*

Jan. 30. *Ingerlékeny, felülbírálja a gyógyszereit. Székletét az ágyba eresztette. (Első zavartsága is jelentkezik, mert nem emlékezett rá.)*

Febr. 1. *Viszonylag jól van, a hangulata is jó.*

Febr. 2. *Éjjel leesett az ágyról, fejét beverte, hányt és „hypozott” (vércukra nagyon alacsonyra esett). Glucost (megfelelő cukoroldatot) kapott, amely rendezte a vércukor-szintjét.*

Febr. 3. *Nagyon válogat, nem ízlenek neki a felkínált ételek, ezért keveset eszik.*

Febr. 4. *Ápolásához sok segítséget igényel. Sok híg széklete van. (Bakteriológiailag negatív!)*

Febr. 9. *A vércukrát rendszeresen vizsgálják. Reggel 4,4 volt, délben 2,2, míg este 6,7. Jól evett.*

Febr. 10. *Kicsit kötözködős, agresszív.*

A nővérek elmondják: rendszeresen hangsúlyozta, hogy számára *teher az élet* és nem kívánja tovább. Amikor székletét az ágyba eresztette, majd kitisztították belőle, ezt megalázónak érezte, és nehezen viselte el a „szégyent”.

Febr. 11. *Testhőmérséklete emelkedik: 37,5 °C, viszont még jól aludt.*

Febr. 12. *Oly nyugtalan, hogy kétszer kellett visszatenni az ágyra. „Lelóg”. Testhőmérséklete: 38,5 °C.*

Febr. 13. Már alig evett. Testhőmérséklete: 38,1 °C.

Febr. 14. A láza megszűnt, a vércukorszínt viszont – miközben inzulinozzák – óráról órára aggasztó mértékben így emelkedett: 10-kor 15,2, és 17-kor 16,9 volt. 19 óra 15 perckor exitált.

A halálának közvetlen fizikai oka: *bronchopneumonia*. A halál alapjául szolgáló fizikai betegség: a *diabétesz mellitusz*. A kórboncnok alapbetegség szövődményeként további 8, míg kísérőbetegségként 4 kórokozót diagnosztizált. Attól kezdve, amikor lélekben föladta, a szervezet működése, anyagcseréje összeomlott.

Mindkét esetben a szakszerű és gondos orvosi kezelés, valamint ápolás mindvégig nyomon követhető. Műhibát véletlenül sem lehet észlelni. Az osztály igényes egészségügyi személyzetére, féltő segítségükre jellemző, hogy minden beteg elvesztése szomorúsággal tölti el őket, nem egy közülük megsiratja kezeltjét, ill. ápolóját. (1996 őszéről Hasonló tapasztalatokkal rendelkezek a saját, 85 éves, súlyos agyi érelmeszesedéssel ápolott anyám esetében, akit előbb az ideg-, majd a belgyógyászati rehabilitációs osztály szakszerű kezelése következtében öntudatlan, terminális állapotából annyira följavítottak, hogy önmagát otthon továbbra is ellátta és kommunikálásra képes volt.)

A voodoo-, vagy társadalmi halált viszont az egészségügy egyedül nem tudja megakadályozni. Leküzdése hihetetlenül nehéz, és ez a világon ma szerte jelenlévő, gyakori állapot csak széleskörű együttes összefogással: családi, baráti, környezeti segítséggel, az egész felelős társadalom ráhatásával enyhülhet.



## 5. Voodoo-halál a szociális otthonban

A magyarországi szociális otthonok szomorú „tárházai” a voodoo-halállal elhunyt gondozottaknak. Alábbi adataimat a hódmezővásárhelyi otthonból nyertem. Amikor az adatgyűjtést végeztem, az egyik nővér így összegezte a témával kapcsolatos tapasztalatait: „*Közismert – mondta –, hogy egy édesanya sokszor a legnehezebb körülmények között, akár nyolc gyermeket is fölnevel, de nyolc gyermek kedvező szociális adottságok mellett sem hajlandó gondozni öregségében egy édesanyját.*” E tragikus gondolat előrevetette a szociális otthonokban gyakran végbemenő voodoo-halállal kapcsolatos mentális gondokat.

A Hódmezővásárhelyi Szociális Otthon az ország egyik legkorszerűbb ilyen intézménye, ahol szakszerű és lelkiismeretes gondozást végeznek. (Sok éves szakmai együttműködésem, tapasztalatom van velük.) 1893 óta működik. 1989, január 4-én adták át a 200 férőhelyes, teljesen újjáépített intézményt. Mint minden hasonló otthon, kényszerűségből ez is túlszűfolt, jelenleg 220 gondozottat látnak el. Ezt a helyzetet a rendszeres közösségi foglalkozásokkal, és a csoportos, ill. szükség szerint egyéni mentális gondozással enyhítik. Bár pszichológusuk nincs, több fős mentális szakcsoportot hoztak létre az intézeti kezelő orvosból, pszichiáter szakfőorvosból, egészségügyi főiskolát végzett gondozónőkből, ápolókból.

Heti három alkalommal külön orvosi rendelőben látják el a rászoruló gondozottakat, sürgősség esetén pedig a városi orvosi ügyeletet hívják ki. A betegszobák 2-4 ágyasak. Mintegy 100 ágyas, tehát az összes gondozottnak a felét kitevő a betegrészlég, de jelenleg a 200 főn fölüli gondozott-létszám is ezen a részlégen van. Az itt teljesítő 33 ápolónőnek 83,7 %-a szakképzett. A gondozottak, így az elhaltak adatait is számítógépben pontosan rögzítették. Innen, és a gondozást végző ápolónők adatközlése alapján, az alábbi, voodoo-halállal elhalt gondozottak eseteit ismertetem:

Az 1910-ben született nyugdíjas özvegyasszony, egykori fizikai munkás, 1997. febr. 10-én került az otthonba. Jelentősebb korábbi elváltozásai: *anémia perniciosa* („vészes” vérszegénység). *Hiatus hernia* (sérvhasadék). *Hyperthyreosis* (fokozott pajzsmirigy-működés miatt kialakult állapot). *Divert. sigmae* (a szigmbél kiboltosulása). Az otthonban végzett vizsgálatok alapján ehhez járultak még: *hypertonia* és *art. scler.*

Látása szemüveggel jó, hallása csökkent. Tiszta ritmusos szívhangja van. A családjában elmebeteg nem volt. Nem dohányzott, alkoholt nem fogyasztott. Mielőtt végleg beköltözött az otthonba, azelőtt három héttel itt szénézett. Az első benyomásai kedvezőek voltak. Derűsen és mosolygósan távozott. Azt az egyet kifogásolta csupán, hogy a macskáját nem hozhatja be.

Itt azonban, e látszólag jelentéktelen ténynél meg kell állnunk. Az ápolók elmondták, hogy az idős asszonynak ez volt az egyetlen társa és nagyon ragaszkodott hozzá. A macskától való megválás már elindította benne a reményvesztést. Ettől függetlenül, kezdetben napokig jól érezte magát.

Febr. 18-án azt jegyezték föl róla, hogy *jól van, de rosszul alszik.*

Márc. 25-én: adatai között a „*lelki beteg*” – bejegyzés szerepel, mert a szobatársa bántotta. A szobában ekkor ketten voltak. Az egyik azt akarta, hogy a jó levegő miatt az ablakot nyissák ki, a másik viszont fázott, és ezért azt csukva kívánta tartani. A nővérek szobatársat cseréltek, és látszólag minden rendeződött, csak a szóban forgó asszonynak a hangulata maradt rossz.

Általános gyengeségre panaszkodott, mindene fájt. Ettől kezdve tipikusan „nyafogós” öreggé változott.

A nővérek kérdésére elmondta, ő úgy érzi, hogy már nem kell a családjának, és nem akar élni. „*A lelköm fáj*” – hangoztatta ápolóinak. A halálát megelőző mintegy 10-12 nappal rendszeresen sírni kezdett. Egyre csendesebbé vált, mind kevesebbet beszélt és kommunikált, pedig korábban határozottan szerette a társaságot.

Végleg föladta. A vérnyomása emelkedett, közben a számára kiosztott gyógyszereket nem vette be, azokat összegyűjtve megtalálták nála. Tüdőembóliában 1997. márc. 29-én meghalt.



Az 1914-ben született háztartásbeli özvegyasszony 170 cm. magas és 90 kg-os volt. A korábban elszenvedett betegségei közül kiemeljük a *hypertoniá-t*, az *asthma bronchiale-t* (a tüdőhörgőkötől kiinduló, rohamokban jelentkező nehéz légzést), az *anaemia perniciosa-t*. Valamint *IHD-t* (*intermittáló hemodialízis* = váltakozó művesekezelést) kapott. Nem dohányzott, alkoholt sem fogyasztott. Látását szemüveggel korrigálta, hallása csökkent volt. Tiszta ritmusos szívhangot észleltek nála. Az ideg-elmeállapota ép volt. Családjában elmebeteg nem volt. 1992. szept. 15-én érkezett az otthonba.

A nővérek szerint befelé forduló, magának való asszony volt. Gond ugyan nem volt vele, legfőleg láb- és térdfájdalmakra panaszkodott. Állapota 1997. febr. 20-án változott. Észrevették, hogy a kapott gyógyszereit nem veszi be, hanem gyűjtögeti. Az elvégzett vizsgálat szerint *gonarthrit* (térdízületi gyulladás) diagnózissal bővült betegségeinek száma. Febr. 27-én mindkét melle alatt *impetigo-t* (heves gyulladással járó gennyes hólyagos megbetegedést) észleltek.

Ettől kezdve nem mozgott, nem segített magán. A márc. 4-i orvosi vizsgálat szerint a keresztájon *decubitus-t* észleltek. Az ekkor beírt újabb diagnózisok: *art. scler. cerebri gravis* (vésszes agyér-elmeszesedés). *Polyarthrit* (többízületi gyulladás). Március 11-én a vérnyomása 160/100, a pulzusa 70/min. Igen elesett



állapotban volt, de fájdalmáról nem panaszkodott. Az utolsó napokban csak folyadékot fogyasztott.

A magas vérnyomása állandósult, ill. kissé emelkedett. *Dekompenzálttá* (szívelégtelenség) vált. Többé nem ült föl, nem kelt ki az ágyából, mindig csak feküdt. Gondozó nővére elmondta, hogy „– *Belülről adta föl. Amikor a szemébe néztem, az mindent elmondott. Mindenhez negatív hozzáállást tanúsított. Nem akart élni.*”

1997. márc. 12-én meghalt.



Az 1912-ben született háztartásbeli özvegyasszony 1989. máj. 2-án érkezett az otthonba. Ekkor 156 cm magas és 46 kilós volt. Jellegzetesen „tyúkmellű” (*pectus carinatum*). Más különösebb betegséget nem lehet nála kiemelni, korának megfelelő állapotban volt.

A gondozó nővérek elbeszéltek róla, hogy bár igen törekeny alkatú volt, de rendkívüli fizikai teljesítő képességgel rendelkezett. A lánya rendszeresen látogatta. 1997. febr. 4-én hasmenést észleltek nála. Ez volt az egyetlen fizikai eltérés, amely a bekövetkezett lelki változást kísérte. Halála előtt 46 napot töltött a betegszobában.

Amikor a lánya látogatta, azt mondta neki, hogy „– *Elmegyek, de ne sajnáljatok, mert az égből látni foglak benneteket.*” Tudni kell, hogy a veje súlyos beteg volt, aki rendszeres otthoni ápolásra szorult. Mondta is a lányának, hogy „– *Elég bajod van a családdal.*” Értvén alatta, hogy vele már ne törődjenek. A nővérek szerint „*kemény asszony volt, sohasem sírt. Magában mindent letisztázott.*”

1997. márc. 24-én tüdőgyulladásban meghalt.



Az 1923-ban született csizmadia segéd, özvegyember 1996. júl. 11-én érkezett az otthonba. 156 cm magas, 56 kg-os volt. A vérnyomása 160/90, Hgmm. Pulzusa 80/min. Látása és hallása jó volt. Az orvosa tiszta ritmusú szívhangokat észlelt nála. Az ideg-elmeállapota is korának megfelelő. Családjában elmebeteg nem volt. Korábban elszenvedett betegsége: *magas vérnyomás következtében kialakult agyi érkárosodás.*

Az ápolói így jellemezték: „*Jó karban lévő, derûs, kiegyensúlyozott, gondmentes, mosolygós ember volt. Vékony, szikár alkatú. Mindig adott*

magára. Az otthonba is több rendbeli ruhát hozott. Rendszeresen ápolta magát, öltönyben járt, nyakkendőt kötött. A hozzátartozóiról viszont sohasem beszélt, pedig voltak neki.

*Rendszeresen visszajárt a lakásába. Mindig elkéredzkedett és időre visszatért. Legutoljára nem kéredzkedett el, csak úgy eltűnt. Semmi jel sem mutatott arra, hogy valamire készül. Azt vették észre, hogy a következő étkezésnél hiányzik. Két nővér kiment a lakására, de bezárva találták és hiába zörgettek.*

*Három nap múlva a rendőrség és az otthon néhány dolgozója hivatalosan feltörték a lakását. A padlásfeljáróban találták meg a holttestét. Felakasztotta magát. Halála 1996. dec. 31-én következett be. Öngyilkossága rejtély marad.”*

Közismert, hogy nagy ünnepeken, különösen karácsony este és szilveszter éjszakáján, amikor mások vigadnak, boldogok, a magára maradt, boldogtalan ember nem bírja elviselni a lelki terhet. Nem kívánja az életét a következő napra vagy évre átvinni. Hirtelen elege lesz mindenből és véget vet a lelki szenvedéseinek.

Esetünkben is elképzelhető, hogy ez volt az indíték. Az ilyen öngyilkosságnak azért van mégis köze a voodoo-halálhoz, mert életének föladása lélekben előbb megtörtént, de nem várta ki, míg ebben elpusztul, hanem elébe ment, megsietette, „meghívta” a halált. Bizonyosság arra, hogy föladta, és készült a saját megsemmisítésére az, hogy azon a napon fölrúgva az addig általa betartott otthonbeli rendet, nem kéredzkedett el, hanem szó szerint megszökött. Valószínűleg úgy volt vele, hogy neki már úgyis mindegy.



Az utóbbi öt évben a Szociális Otthonban elhaltak statisztikai adatai:

<u>Év</u>	<u>fő</u>
1992	41
1993	46
1994	42
1995	42
<u>1996</u>	<u>45</u>
Összesen:	216 <sup>111</sup>

Az elmúlt öt év átlagát tekintve, évente 43 fő halt meg. Ha figyelembe vesszük, hogy az általam ismertetett öt személy féléven belül halt meg, akkor hozzávetőleges, becsült adat szerint, évente átlagban mintegy 10-12 fő körül lehet a voodoo-halállal elhaltak száma. Ez az otthonban évente összesen elhunyt gondozottnak mintegy 23,3–28,0 %-a. Ha ezen a magas arányon elgondolkodunk, látni lehet, hogy a jelenség mennyire riasztó, mennyire köztünk élő, és eddig mennyire nem foglalkoztunk vele.

### **5.1. Voodoo-halál a kórház–szociális otthon–kórház „háromszögében”**

Az 1922-ben született, könyvelői pályát befutott asszony lelki küzdelme és csalódása akkor kezdődött, amikor az egyetlen és szeretett fia, mint diplomás ember évtizedekkel ezelőtt végleg itt hagyta a családot és külföldre disszidált. Ekkor még az anya is középkorú volt, így „tartani tudta magát”, de belülről állandóan őrlődött. Amikor nyugdíjba ment, lassanként végleg elzárkózott. Kezdetben még jöttek hozzájuk vendégek, barátok, de lassan elmaradtak. Férje a nyugdíjasok normális életét élte, és otthon ápolta egyre betegesebb feleségét. A férj hirtelen meghalt. Felesége ott volt a temetésén, és a hosszú egyházi szertartást még állva követte végig. Ezután otthon már csak kelt, feküdt, a szomszédok segítettek. Fia elhelyezte a vásárhelyi Erzsébet Kórház belgyógyászati osztályán.

Felvételre került: 1997. jan. 16-án. Diagnózisai: *Depressio neurosis* (levert, idegbeteg), *Art. scler. univ.* (általános érrelmeszesedés).

*„A betegről adekvát (megfelelő) anamnezis (kórelőzmény) nem nyerhető. Állítólag 2-3 hete nem tud lábra állni. Mindkét alsó végtagjában állandó fájdalmat érez. Jobb lába hetek óta dagadt. Görcsös jobb oldali alhasi fájdalmakra panaszkodik, az étkezésektől függetlenül. Évekkel ezelőtt magas vérnyomás miatt rendszeresen szedett gyógyszert. Pár hete hólyag tumor miatt operálták. Mimika szegény. Térben és időben csak részben orientált.”*

RR: 130/80 Hg mm.

Gyógyszerei: Stugeron, Cavinton, Dormicum.

A kivizsgálása során kiderült, hogy az *aorta abd.* (hasi főütőér) falában durva meszes *plaque*-k (körülírtan kiemelkedő foltok) vannak.

„Gyógytornász segítségével fokozatosan mobilizáltuk (mozgásképessé tettük). Egyedül gyakorlatilag el tudja látni önmagát.”

A kivizsgálások, gyógykezelések után, 1997. jan. 31-én áthelyezték a belgyógyászati „B” rehabilitációs osztály egyik két ágyas kórtermébe. Az asszony sorsát ettől kezdve az orvosi dokumentumokból, ill. a nővérnaplóból követjük tovább:

RR: 130/80 Hg mm. Átmeneti felső végtagi gyengeség alakult ki nála. Jobb alsóvégtagi mélyvénás trombózis miatt. „Mosakodási kényszer figyelhető meg” nála.

1997. jan. 31. Tejmentes diétán van. Ekkor éjszaka: „Tűrhetetlenül viselkedett, cirkuszol, hogy ő fel sem tud állni.”

Febr. 1. „Egyedül felkelt.”

Febr. 2. „Jól van, jól evett.” Éjszaka: „[...]hasi problémája van, nincs széklete.”

Febr. 3. Szobatársat kap, akit „piszkálni kezd”.

Febr. 4. „A szokásos idegesség, de jól van.” Éjszaka: „[...] nagyon agresszív volt.”

Febr. 7. „Követelődző, parancsoló, türelmetlen.”

Febr. 10. Éjjel: „Változatlanul néha rájön az idegesség. Sokat sétál.”

Febr. 12. Éjszaka: „a lábát fájlalta, bekentük.” A jobb alszárban mély trombózis kezd kialakulni.

Febr. 13. Testhőmérséklete: 37,7 °C. Azonnal Algopyrint kapott.

Febr. 14. Változatlanul hőemelkedése van: 37,5 °C.

Febr. 16. „Külön bánásmódot igényel. Panaszolja, hogy nincs társasága.” Ugyanakkor zavarta a szobatárs kiabálása.

Febr. 17. „Fia telefonált. Sétált, jól van, kedve nagyon jó.” Éjszaka jól aludt.

Újra fölcillant benne a remény, hogy kórházi sorsa csak átmeneti állapot, és a fia hamarosan jön, elviszi innen és magához veszi. Ettől a lendülettől hangulata néhány napig kitartott.

Febr. 18. „Jól van. Sokat sétált. Jól evett. Ma nem volt ideges.” Éjszaka jól aludt.

Febr. 21. Felkelési gondolatai miatt szoba-WC-t kapott. A testhőmérséklete ismét emelkedni kezdett: 37,2 °C.

Febr. 23. *Bár tudná, de „[...]egész nap nem hagyja el a szobáját. Lábfájásra panaszkodik.” Éjjel: „tele panasszal, ég a gyomra a sok gyógyszerrel. Tejet ivott.”*

Febr. 25. *„Ma nem sétált, szédült. RR [= vérnyomásmérő, itt vérnyomása]: 130/70.” (Igen meglepő eredmény.)*

Febr. 26. *„RTG-n [röntgenvizsgálaton] volt. Vacsoráját nem ette meg. Közérzete rossz.”*

Febr. 27. *„Nagyon betegnek teteti magát.”*

Febr. 28. *„[...]tele volt problémával egész nap. Estére kedvessé és hálássá változott, jól evett.”*

Azoknál az embereknél, ahol az életről való lemondás még nem teljes, a remény, mint szalmaszál ott van kapaszkodónak, amíg a sorsuk azt is el nem sodorja tőlük. Náluk gyakori az ilyen hangulatváltozás. Elég, ha úgy érzik, hogy az orvosuk, vagy egy nővér kedvesebb volt hozzájuk. Ha meg éppen onnan jön a lelki kapaszkodó, ahonnan leginkább várja, a pusztuló test újra csodákra képes. Íme:

Márc. 1. *„[...]keveset evett, fia telefonált, nagyon örült.” Ekkor éjszaka ismét jól aludt.*

Kedély-föllángolásai mind kevesebb ideig tartanak.

Márc. 2. *„[...] gyógyszereit nem veszi be, elrakja. Kifogásai vannak a gyógyszereléssel, és egyéb ellátással.”*

Márc. 9. *Állandóan zaklatta a szobatársát. Székrekedéssel küzdött napok óta.*

Márc. 12. *„[...]nagyon kiszolgáltatja magát.”*

Márc. 13. *„[...]csúnyán viselkedett a délelőtti folyamán.”*

Ez nem véletlen. Amikor a beteg állandóan kifogásol, és ugráltatja a nővéreket, ez *jelzésértékű*. Azt jelzi, hogy többet foglalkozzanak vele, mert igényli a társas kapcsolatot. Ebből a lelki állapotból még mindig fölépült volna, ha bekövetkezik az a változás, amire várt: a lelki megkapaszkodás családtagjában.

Márc. 15. *„Elégedetlen.” Éjszaka: „[...]jobb karja megbénult, ő mondja, tele panasszal, széklete volt.”*

Márc. 16. *RR: 180/100. A beteg szerint a keze: „lebénult, de jól mozog, fog vele, szédül, gyenge.”*

Márc. 17. *„Önállóan tusolt.” Éjszaka: „béna”.*

Márc. 18. „Gyenge – alig akar valamit csinálni. Délbe is látogatóval etette meg magát. Hangulata hullámzó.” Éjjel: „keveset aludt.”

Márc. 19. Fél liter 0,9 %-os NaCl, és 2 a. Cavinton infúziót kapott. Bejegyzés: „Nagyon elhagyja magát.” Ettől kezdve rendszeresen kapja az infúziókat.

Márc. 21. „Tisztázva volt”, székletét nem tartja. „Állandóan panaszkodik, állandóan nővér kell.”

Márc. 25. Ezen az éjszaka kétszer is bepisilt.

Márc. 27. A jobb lábában „thrombozisa van.” Infúziót kap, Heparin Ca-ot. Ettől kezdve rendszeresen ágytálazzák.

Márc. 30. Éjjel: „Ágyba vizelt, aludt, hidegrázása lett.”

Márc. 31. „Reggel 39,5 °C a testhőmérséklete. 2 a. Algopyrin injekciót kapott.” Éjszaka: 38,4 °C a testhőmérséklete. „Pelenkázva”.

A bel „B” rehab. osztályról időszakosan áteszik a belgyógyászatra, ahol ápr. 4-ig fekszik. Itt az RR: 140/80 Hg mm. Dg.: *Bronchitis acuta* (heveny hörghurut), *Thrombosis vena femoralis* (combi mélyvénás vérrögösödés). Javaslat: *per os* (szájon át) *anticoagulans* (alvadásgátló) adagolása. Innen tehát visszakerült a bel „B” rehab. osztályra. Itt a gyógyszerei: Augmentin 375 mg., Ca-Heparin, Cavinton, Stugeron, Chinotal, Andaxin, Contramal, Dormicum, Xanax (0,25 mg.). Ekkor még közepesen táplált. Alaplégzése érdes. Sápadt nyálkahártyák. Jobb alsó végtagja térdtől lefelé duzzadt.

Ápr. 4. „aranyos”. (A bejegyző nővér a szót idézőjelbe tette.) Mindenesetre, a hangulatában ismét átmeneti javulás volt észlelhető.

Ápr. 5. „Sokat üldögélt.”

A hangulatváltozásaival mindig együtt jár az átmeneti fizikai jobbulás.

Ápr. 8. „Sokat sétált, jól evett.” Ekkor még úgy tűnt, mintha hospitalizálna (a kórházi körülményekhez alkalmazkodott volna).\_

Ápr. 15. „Ismét kap Ca. Heparint. Nem kelhet fel.”

Ápr. 17. „[...]elégé rossz hangulatú.”

Ápr. 19. „Borzasztó!” Éjjel: „[...]zavart. Meztelen fenékkal járkált a szobában.”

Ápr. 21. „Igen rossz a hangulata. Sehogy se jó a fekvése. Sétált.”

Ápr. 22. „Kicsit zavart volt, azt mondta bepisilt [de] nem volt igaz.”

Ápr. 26. Éjjel: „Bepisilt az ágyba.” Éjjel: „Igen zavart volt.”

Ápr. 29. „Elég rossz hangulata van, mert Szoc. otthonba nem akar menni. Elesettnek teszi magát.”

Máj. 1. „Ideges, ingerlékeny, az eltávozása miatt az otthonba.” Éjjel: „Enyhén zavart, nem tudja mit akar.”

A hódmezővásárhelyi Szociális Otthonba május 2-án érkezett. Itt igen lakajos, két ágyas szobába helyezték el, egy hangulatos, jól beszélő idős szobatársnője próbálta benne a lelket tartani.

Mint régi ismerőst fölkerestem és meglátogattam. Eleinte járókával közlekedett a szobában, majd végleg fekvé maradt. Ekkor még lehetett vele kapcsolatot teremteni. Megkérdezte, hogy „– *Mi lesz velem?*” Természetesen vigasztaltam, számtalan példát hoztam föl, hogy itt milyen sokan jól érzik magukat. Az otthonlakók mindennap közös foglalkozásokon barátkoznak, társalognak. Az egyik főnővérrel ettől függetlenül jól tudtuk, hogy sorsának „kulcsa” a fia kezében van.

Kezdetben még mindig reménykedett, hogy itteni helyzete csak átmeneti, és hamarosan elkerül a családjába. Nem engedte, hogy az otthonba mint lakót bejelentsék, mert úgy is jön a fia és elviszi. Kb. 10 nap múlva a fia valóban megérkezett látogatóba, de anyját nem vitte magával. Elintézte, hogy végleg itt maradjon. A fia távozása után már állandósult a pelenkázása. Életét föladta.

Az otthoni kezelő orvos megállapítása szerint, a diagnózis: „*Depresszió* [búskomorság], és *art. scler. cerebri.*” Szívhangja: tiszta, ritmusos volt. A perifériás keringése, és az ideg-elmeállapota: a korának megfelelő. Családjában nem volt elmebeteg. Alkoholt nem fogyasztott, és nem dohányzott. A jobb lábában változatlanul trombózist észleltek.

Gyógyszerezése bőséges volt: Dormicum, Xanax, Vitamin C, Minipress, Syncumar, Seropran, Furosemid, Kálium, Retard, Peritol, Cavinton, Andaxin.

Az otthonban mintegy hét hetet töltött. Ide kerülését követően kb. három hét múlva még észleltek nála olyan egy hetes időszakot, amikor szóra lehetett bírni, de mind kevesebbet volt hajlandó beszélni. Nem kommunikált senkivel, még a szobatársával sem. Etetni kellett, de egy darabig elfogadta az enivalót.

Az otthonban töltött utolsó két hétben már hiába szóltak hozzá, rögtön a fal felé fordult. A tekintete végig eleven – látni lehetett, hogy teljes öntudatánál van, és mindent észlel maga körül –, de elutasító volt. Még a főorvosnőjével sem volt hajlandó kapcsolatot teremteni, akivel pedig korábban barátnők voltak.

Az utolsó két hétben már folyadékot sem fogadott el, és mindent kiköpött, amit a szájába tettek. A légcsöve hurutossá vált. Radipon tablettát kapott, de nem volt hajlandó lenyelni, a szájában tartogatta. Június 20-án belázasodott. Ekkor Penicillin-kúrúra fogták, és visszahozták a kórház belgyógyászati osztályára, ahol haláláig még 2 és fél napot töltött. Kórlapjából többek között a következők derültek ki:

Felvétele: 1997. jún. 21. „*A betegről információ nem nyerhető.*”  
Tápláltsága: *cachexiás* (senyves, elerőtlenedett) alkat. Garatképletek: bevont, lepedékes nyelv. Vérnyomása: 90/50 Hg mm.

Diagnózis: *Pulmonalis embolia* (tüdőembólia), *Thrombosis venae femoralis* (combban mélyvénás trombózis), *Carcinoma vesicae urinariae* (húgyhólyagrák), *Arteriosclerosis universalis* (általános érlemeszesedés). *Exikozis* (kiszáradás). A belek *meteoristicusak* (felpuffadtak). „*Rendkívül legyengült, a légúti váladékát sem tudja felköhögni.*”

Exitál: 1997. jún. 23. 2 óra 30'-kor.

A kórboncnok megállapításai:

Alapbetegség: Húgyhólyagrák, nyirokcsomó és hashártya áttétekkel.

Megelőző ok: alszári visszerek vérrögösödése.

A halál oka: tüdőverőerek rögös elzáródása.

A szakmailag pontos lelethez kétség sem férhet, ezt a szövettani eredmények is igazolták. A szociálintropológiai életútkövetésből, valamint a beteg kórtörténetének az orvosok és ápolók által leírt folyamatából viszont kiviláglik, hogy a halált mentális tényezők készítették elő. Az a meglepő, hogy a lelki katasztrófa hatására milyen sok, egymással részben összefüggő, részben elkülöníthető szomatikus ártalom mutatható ki, tipikusan jelezve, hogy a lelki bajok következtében az egész szervezet súlyos funkcionális zavart szenved, és a gondos kezelés, ápolás ellenére is, visszafordíthatatlan károsodásokat.

Ha ez a beteg élni akar, a lehetősége erre akár még évekig adva lett volna. A húgyhólyagrákot, ami a betegségei között a legfenyegetőbbnek tűnhet, korábban műtéttel javították. A halált megelőző időszakban nem került még olyan állapotba, hogy az exitért közvetlen felelős lett volna. Az az utolsó két hét döntött a beteg sorsáról, amikor az életét végleg föladta; amikor senkivel nem beszélt tovább, táplálékot, de még folyadékot sem volt hajlandó elfogadni. Nyilvánvaló, hogy a



lélek összeomlásától táplálva, a már diagnosztizált betegségek tünetei ettől kezdve tovább erősödtek, majd győzedelmekedve, az életet megszakították.



### 6. Egykori leventék a voodoo-halál közelében

A voodoo-halál kísértő árnyáról számoltak be a második világháborúból visszatért foglyok, akiket embertelen körülmények között *gulágokon*: fogoly-munka- és megsemmisítő táborokban tartottak. Hármas teher nehezedett rájuk, amelyeket sok ember nem bírt elviselni. Elsőnek említjük a testi, fizikai gyötrelmeket, főleg az éhezést, fázást és a betegségeket. Másodikként a hazától, családtól történt távollétet, az otthontól való elszakadást. Harmadszor az öröktől és a társaktól óránként elszenvedett megaláztatásokat, gúnyolásokat, kitolásokat. Ezek együttesen aláásták az egészségüket, kikezdték az idegrendszerüket. Ettől kezdve már a lélek betegségéről beszélhetünk, amelynek következményeként annyira *elbúsulták* magukat, hogy néhányan voodoo-halált szenvedtek. A rossz fizikai állapot következtében egy-két nap alatt a barakkbeli priccsen, vagy ahol volt gyengélkedő, ott fejezték be az életüket.

Az alábbiakban három levente hadifogoly írott, egyik szóbeli vallomásaiból idézünk. Szerencsére ők nem haltak meg, de mondataikból érzékelni lehet, hogyan juthat el valaki a föladás, és a voodoo-halál árnyékába. Innen már csak egy lépés lett volna, hogy a tragédia bekövetkezzen. A segítő társaknak volt köszönhető és a fiatalságuknak, hogy győzött az élet.

Tárkány Szücs Imre adatközlőnk<sup>112</sup> aki leventeként, tehát gyerekként került szovjet fogolytáborba, a következőket beszélte el: „– *Az elszenvedött sérelmek hatására mindönnap találtunk elkeseredött fogolytársat. Rágyüöttünk, hogy ha nem hagyja abba a kesergést, nyomorultul elpusztul. Mivel nagyon fiatalok voltunk, akik még úgy gondoltuk, hogy előtünk áll a világ, csak mög köll úsznunk ezt a rettenetös állapotot, nem halhatunk mög itt a távolban, idegön földön, ezért vigasztalni kezdtük egymást. Ettől kezdve egész fogságom alatt csak egyetlen német katona lött öngyilkos. Egyik nap az egyik, másik nap a másik bajtársunkat köllött vigasztalni. A dolog körbejárt, mert holnap mán az vigasztalt, akit még tegnap másnak köllött lelkileg segíteni.*”

Egyik írását is idézzük: „*Amikor a láger elé kísérték bennünket, én elkeseredésemben a földre ülve sírtam. Mellettem ült Köble Józsi bácsi, idős*

*székely ember, ő vigasztalt meg. A későbbiekben is sokat vigasztaltuk egymást. 1947. december 24-én este maláriában nagyon magas lázzal feküdtem, még az eszméletemet is elvesztettem. A ruszin ápolók azt hitték, hogy meghaltam. Levetkőztettek és vittek ki mezítelen a hullakamrába. A hőesésben visszanyertem eszméletemet, erre visszavittek, hóval dörzsöltek és teát adtak. Átesve a krízisen, megmaradtam[...]*<sup>113</sup>

Arra vonatkozóan, hogy a jelenség, amelyet Tárkány Szücs Imre itt leírt mennyire általános és nem területhez, nem néphez, hanem az emberi lélekhez és kultúrához kötött, itt idézek C. Lévi-Strausstól néhány mondatot, aki a dél-amerikai **bororó** indián törzsnél a következőt figyelte meg: „A kunyhója sarkában fekvő és lázban égő asszonyról hallottam egyszer, hogy meghalt; nyilván úgy értették, hogy már lemondtak róla. Ez a szemlélet különben eléggé hasonlít katonáink szemléletéhez, akik ugyanazzal a »veszteség« szóval jelzik a halottakat és a sebesülteket. Közvetlen kihatás szempontjából ez így is van jól, jöllehet a sebesültnék nyilvánvalóan nem mindegy, hogy él-e, vagy az elhunytak sorába tartozik.”<sup>114</sup>

Elképzelhető, hogy a magatehetetlen betegnek milyen lelki megterhelést jelent, ha rájön, hogy lemondtak róla, s szinte kiközösítik a csoportja egészséges tagjai közül. Nem ritka, hogy agyon is verik, vagy a beteg maga kéri, végezzenek vele, hogy ne szenvedjen. (A beteget az állatvilágban is a többiek kikezdi és elpusztítják.) Ma fekvőbeteg intézetekben az önkívületi állapotban lévő beteg mellett rá vonatkozó pejoratív megjegyzéseket (mint pl. „ez sem sokáig él már”, „reménytelen, hogy megmarad” stb.) a legnagyobb szakmai hiba tenni, mert nem lehet tudni, hogy mikor kerül *lucid állapotba*, amikor bár reagálni nem tud, de hallja, vagy érzékeli, hogyan vélekednek róla.

Itt érhető ismét tetten a voodoo-halál, amelyet azok váltanak ki a betegben, akik indokolás és lelki előkészítés nélkül, durván közlik a „megföllebbezhetetlen tény”, amely az ilyen szenvedő ember lelki összeroppanását, életének feladását eredményezheti. Nem egy beteg a klinikai halál állapotából tért vissza, és amikor már kommunikálni tudott, elpanaszolta, hogy a megmentésén dolgozók milyen lemondó nyilatkozatokat tettek róla, amelyek nem segítették fölépülését. (Hasonló helyzet alakulhat ki műtétek során az altatásban lévő beteg és a műtétet végző munkacsoport között.<sup>115</sup>)

Gombkötő Mihály vásárhelyi leventét Mozsajszkba vitték. Itt *„Az eltöltött fogság alatt egy tucatnál több fatalpú bakancsot elszaggattam. A lábam kezdett tönkremenni, bokasüllyedés kezdett kialakulni. Az itt eltöltött 3 hónap alatt naponta, illetve minden reggel fogyott a létszám. Pokrócba vitték ki a halottat. A lágeren kívül lettek eltemetve név nélkül, csak egy számjelzéssel”*<sup>116</sup> – írta, majd később így folytatta, amikor Németországba, Fordzinába szállították őket: *„A hosszú utazás alatt több mint húszan haltak meg. A szerelvény végén egy vagon volt kijelölve arra a célra, ha valaki meghalt, abba a vagonba lett téve. Közben, ha megállt a szerelvény, és volt idő, kijelöltek a szerelvényről erőteljesebb egyéneket, akik eltemették. Volt akit a nyílt pályán, ha megállt a szerelvény, az árokban temettük el. Ez a látvány mindannyiunkat megrendített, hogy egy embert úgy kell, mint egy kutyát az árokban elkaparni.”*<sup>117</sup>

Azok, akik lelkileg nem bírták a szenvedést, hamarabb kaptak testi betegségeket is. Bár halálnemnek mindig valamilyen fizikai kórt jelöltek meg, a kiinduló ok gyakran a lelki talajvesztésből származott. A bánat, a mentális megbetegedés mintegy előkészítette és melegágya volt a testi betegségeknek. Még az olyan ember is rámehegett, aki egyébként bizakodott, de közben mindig távoli szerettei jártak az eszébe, és ettől a vágyakozástól nem tudott megszabadulni. Ismert veszélyt jelentett, ha családtagok, feleség, gyermek, szülő, menyasszony fényképeit nézegették, leveleiket olvasták és szeretteikről ábrándoztak.

Gombkötő Mihályt idézzük: *„Voltak akik gyógyulva, de sokan voltak, akik otthonukba soha nem tértek vissza. Volt egy délvidéki szobatárs, aki minden este nézegette, és nekünk is mutatta felesége, és két kislánya fényképét. Mindég bízott, majd ha hazakerül szerettei közé, milyen boldogok lesznek. De sajnos őt is elkapta a betegség, ott halt meg. Szerettei várhatták, soha nem tért haza. Ezt az embert mindannyian sajnáltuk, talán jobban, mint saját magunkat.”*<sup>118</sup>

Szekeres Imre Gyula szintén vásárhelyi levente, a szibériai Vorkuta embertelen lágereiben szenvedett, köztörvényes bűnözők között. Nyolc évi szörnyű fogsága idején több alkalommal jutott a voodoo-halálhoz közel, amikor életét feladni készült. Az ifjúsága, és az élet még mindig világító szikrája parázslott benne tovább, hogy megóvja testét a végső kihűléstől. Őt idézzük:

„Nem volt könnyű idáig eljutni. Lassan, mégis hirtelen érlelődött meg bennem, hogy ilyen áron nem szabad talán még az ember életéhez sem ragaszkodni. Ennyire mélypontra süllyeszteni az ember érzéseit, érzelmeit, puszta létfenntartó valóságát, ez már meghaladja az ember túlélőképességét. Igaz, húszéves vagyok, fiatal, előttem lenne az élet teljes terjedelmével, lehetőségeivel, amiből nekem csak ez jut osztályrészül, ami itt van. Abszolút bűnözők között élni, ártatlanul, egy picurka reményszállal, amin függök. A szál oly vékony, hogy még a lélegzetemre is egyre nyúlik hosszabbra, és már oly vékony, mint a lehelet. Már egy mélyebben vett lélegzet is elszakíthatja. S ezt a szálát már sok hónapon keresztül állandóan csak figyelni, percről percre, hogyan alakul. Persze, hogy a legerősebb idegzet is elpattanhat, mi adhat biztosítékot a megmaradáshoz. Körbenézve ugyanazt látom, amit magamon tapasztalok.

*Teljes lelki-testi csőd felé haladás. A biztatás, bátorítás helyett, csak azt hallom állandóan: »Megdöglötök kutyák[...]*

*Mire számíthatok? Arra csupán, hogy a szorgalmam után teljesen végelgyengülésbe esem és úgy dobnak ki a munkázónán kívülre, mint tegnap, azt a szerencsétlent, aki hasonló állapotba került, mint én[...]* Akkor jöjjön inkább egy tisztességes Dugonics halál, ami majd egyszer valamikor tisztázódik, ha elcsendesedik a tenger hulláma.”<sup>119</sup>



#### IV. rész

### 7. Idős gazdák voodoo-halála századunk közepén

Talán a legdrámaibb, vagy letragikusabb az idős parasztemberek sorsa volt 1950 és 1970 között. A szocialista társadalom végleg fölbontotta a hajdani családi közösségeket. A fiatalok a városba költöztek, és elhagyták ősi földműves mesterségüket. A birtokot elvették, a legtöbb embert pedig a tanyájából is kiűzték. Mindennaposá vált a voodoo-halál, amelyet magunk is nem egy alkalommal tapasztaltunk. Írott beszámolót elsőnek dr. Sterbetz István ornitológus, a Madártani Intézet egykori igazgatója, a vásárhelyi Pusztán kutatva hozott erről a különös, kegyetlen jelenségről. Őt idézzük:

„A tanyaudvaron derékig érő gaz, beomlott, üres istálló. A lakóház egyetlen ablakából hiányzik az üveg, helyette szalmacsóvát gyömöszöltek. Sovány kutya ódalog elébünk, de nem ugat, tekintete inkább enni kér. Az

*öregember ott ül az ól sarkánál, köszönésünket nem fogadja. Messze néz, révült tekintettel, gondolata túljutott már az értelem határán, elméje elborult a magányosságban. Ő már valahol egy másik világban él, amely nem ismer örömet, bánatot, vágyat, érzéseket.*

*Fölmegyünk a nyitott padlásra, és amíg a darvakkal foglalatoskodom, természetvédelmi őr kísérőm<sup>120</sup> elmondja a tanyás gazda történetét.*

*Egyszerű történet, nem egyedülálló a dél-alföldi tanyavilágban, de megrázó és mélységesen emberi. Felesége rég meghalt, hozzátartozói elszéledtek. Ő maga belerokkant a paraszti munkába, s az évek is elszálltak lassan fölötte. Élelmet most hol ez, hol az hoz alkalomszerűen embernek, kutyának a környező tanyákból, mikor kinek jut eszébe...*

*...Akkor ősszel pedig nagy volt a sár, utána a hó is mindent elborított, meg talán sok egyéb dolguk is akadt a szomszédoknak, mert amikor tavasz felé megint arra jártam, a tanya már üres volt. Valamikor karácsonytájt találták halva az öregembert az ételhozók, a szobába zárt kutya is ott pusztult mellette. Azt is elmondták, nem evett a gazdájából, pedig éhségében múlt ki becsülettel...*

*Egyszer meg őzcserkészlet alkalmával tárta elém a pusztát hasonló döbbenettel a búcsúzó tanyavilágot.*

*Félig lebontott ház, a megmaradt kemence szabadon áll a kettőbe vágott épület háttérében. Feketeruhás öreg paraszt ül a padkán, fejét tenyerébe hajtja. Körülötte pedig forr, pezseg az élet. Fürj pitypalattyol, pipacs nyílik, szín és hang, illat részegít a beteljesült májusi tavaszban.*

*– Jóreggelt, bátyám!*

*– ‘gyisten.*

*– Bontják a tanyát?*

*....*

*– ...sokat kínlódtam. Tuggya hosszú vót az élet. Piavénál harmadmagammal maradtunk a századbó’ tizenhétbe. Azután hazagyüttem, dógoztam végig. A fiam mán nem akar paraszt lönni, ement a városba. Én mög bontom a tanyát. Nyócvanöt éves vagyok, minek lögyön?... Aztán lássa, most mög abbahagytam...*

*– Miért?*

*– Mer, nem löhet! Ide gyükereztem. Nem hagy a föld.*

– És most mi lesz, mit fog tenni?

– Őrzöm a Szürkét, lássa jó füvet tanál itt a ló. Én mög üldögélek a tanya sarkán. Az enyém...

...Körülöttünk nyílt a székfű, és ez akkor is csak kitárja majd apró, fehér szirmait, ha öreg Miklós Pali bácsi félbevágott háza is, kemencéje is összeomlott már.<sup>121</sup> Harangoztak Székkutason, és ahogy az is elhalt, nagyon nagy csend támadt körülöttünk. Ültünk egymás mellett, bámultuk a felhőt és hallgattunk. Egyikünk sem talált szavakat arra, amit érzett, tudott.

Sehogyssem boldogultam azzal az őzbakkal ott a kutasi határszélen, és váltóját keresve másnap meg harmadnap megint csak elvetődtem a félig lebontott tanya tájékára. Az öreg pedig akkor is csak ott ült, alkonyatkor is, meg a következő hajnalban is.

*Mellérehajtott fejjel, időtlen mozdulatlanságban.*<sup>122</sup>



Dr. Sterbetz Istvánnal párhuzamosan gyűjtöttem a vásárhelyi Pusztán, amelyet 1850. jún. 10-én osztottak ki, kezdték művelésbe fogni és tanyákat építettek rá. Kereken egy évszázad múltán, az 1950-es területrendezés során, a 44.392 magyar holdas (1200 □ ölével számolva), járásnyi nagyságú Pusztának jelentős részét elcsatolták Hódmezővásárhelytől, az anyavárostól. Kapott belőle Orosháza, Kardoskút, Nagymágocs és Székkutas is. Az itt élő emberek jelentős része azonban máig vásárhelyinek érzi és vallja magát.

Dr. Sterbetz István a természetvédelemmel, én a pusztai parasztság életmódjával foglalkoztam. A Tornyai János Múzeum igazgatójának, dr. Galyasi Miklósnak a lakásán Sterbetz Istvánnal többször találkoztam, de a Pusztán csak egyetlen alkalommal, véletlenszerűen.<sup>123</sup> Nem ismertem azt a két történetet, amelyet az idézett könyvében elbeszél. Az is véletlenszerű, vagy inkább sorsszerű, hiszen mint írta, igen sok alkalommal ismétlődött, hogy ezekben az években, a Pusztá más részein hasonló sorsoknak voltam tanúja és megörökítője.

A kardoskúti határban, közvetlenül a vásárhelyi Fehér-tó partján állt a Vörös testvérek tanyája.<sup>124</sup> Földjüket elvették. Pál, az idősebb fivér a közeli faluban, Békéssámszonban házat vett, ahol a családja élt, de ő nem tudott itt megmaradni. Visszaköltözött a tanyájukba, ahol öccse, a már családtalan Mihály lakott. A két öreget évekig együtt találtam. Előbb Pál halt el. Ettől kezdve Mihályra rászakadt a

magány. Két évig nem jártam nála. Amikor legközelebb kijutottam, már csak a düledező, gazos tanyára leltem.

Szemben, a tó másik partján volt Farkas István természetvédelmi őr tanyája. Átmentem megtudni, hogy mi történt Vörös Mihállal. Az asszony fogadott, aki elmondta, hogy „[...]Nem volt, aki mosson rá vagy főzzön neki. Sokszor napokig sem evett[...] Magányos volt. Elfordult tőlünk. Az övéhez hasonló bajok mindannyiunkat értek. Ő nem tudott alkalmazkodni. Az a világ, amely idekötötte, és magányba kényszerítette, végül agyonütötte[...] A bátyja halála végleg megzavarta a fejét. Egy darabig még bejárt Orosházára, később csak Kardoskútig ment, majd Pusztaközpontra vitte a kényszer, ha végleg kifogyott a só, vagy a gyufa. Azután ki se mozdult a tanyából. Néha az udvaron ténfergett, a kertből krumplit vagy répát kotort[...]

Föltűnt, hogy napok óta nem látták a kutyáját. Az uramnak eszébe jutott, hogy meg kellene már nézni ezt a Mihályt, hiszen az útja is naponta ott vezetett el a tanyája előtt, de aztán aludtunk rá egyet. Másnap a szomszédja csak elment a tanyáig, és szólogatta az embert. Senki se felelt. Az ajtó zárva volt. Megkopogtatta, hát belülről morgás, majd panaszos vonyítás hallatszott[...]

Amikor a szomszéd befeszítette az ajtót, és „[...]szeme hozzászokott a sötétséghez, meghökkenve látta, hogy Vörös Mihály a kemence szája előtt a hátán fekszik, a kezében egy bögrét szorongat, a kutya pedig rásimul[...] Amikor az ember kihűlt, rátelepedett, hogy melengesse. Rajta feküdt már napok óta. Nem zabált belőle, pedig éhezett.”<sup>125</sup>

A történethez annyi még hozzá tartozik, hogy a kutyát a vadászok, mint kóbor állatot lelőtték, mert éjszakánként gazdáját keresve, a tanyaromon keservesen vonyított és zavarta a környék lakóit.



A következő dráma szintén a Fehér-tó partján zajlott.<sup>126</sup> Amikor Mónus Jánost is megszabadították sovány, szikes földjétől, a családja bement lakni Hódmezővásárhelyre, az újavárosi városrészbe. Az öreg nem hagyta a tanyát. A legszükségesebb ruháit, személyes tárgyait összepakolta. Belerakta egy fekete lópokrócba és madzaggal keresztbe átkötötte, hogy ha úgy dönt, bármelyik órában csak a kocsira veti és indul haza, a meleg családi fészekbe. De ez az elhatározás nem akart megszületni, gyakorlattá válni. Minden készen volt, hogy bezárja maga

mögött és végleg otthagyja a pusztuló tanyát, ahonnan már rabolni sem volt érdemes, de neki ez volt az otthona, a hazája és innen nem tudott szabadulni.

A háztáji egy holdon, és a szintén holdnyi tanyatelken tovább gazdálkodott. Tragédiája a szemem előtt zajlott, fotókkal dokumentálni tudtam, és szomorúan éreztem, hogy tehetetlen vagyok. Ha a felesége kedvéért nem ment haza, az én szavamra még kevésbé. Aki látta a sorsa hanyatlását, tudta, hogy hova vezet: a voodoo-halált választotta.

Kezdetben lóval, kocsival járta a Pusztát és gyűjtötte állatainak a takarmányt. A lovon kívül aprójószágot tartott, és számos *erdélyi rackát*, amely nálunk már olyan ritka volt, hogy dr. Sterbetz István közülük többet elhelyeztetett a Fővárosi Állatkertbe.

Mónus János sorsának hanyatlása fokozatosan ment végbe. Először a földtől, azután a családtól való megválás minőségileg formált megszokott életmódján. Közben a tanya romladozott, összedőlt a kocsiszín, néhány kisebb épület. Arra már nem volt ereje, hogy egyedül újraépítse. Ezt követte lovának elvesztése. A reményt nem adta föl, hiszen a tanyaház mögött megrakta a parasztkocsit kukoricaszárral, hogy az időjárás ne rombolja, arra számítva, hogy ha valaha tud lovat venni, ismét használhassa. De a vetőgépe, a szecs kavágó és a lovas gereblye védtelenül pusztult a mind nagyobb gatzengerben.

Nyolcvan év fölött járt. Gyalog már nem ment sehová. A birkaszínből a trágyát sem bírta a telek végére kihordani, hanem az udvar közepére, a tanyaház elé talicskázza. Kutyájával együtt órákig állt a tető magasságú trágyadomb tetején és Vásárhely felé kémlelt. Pontosan nem lehetett tudni, hogy elvágynyakozásból tette-e, vagy talán az onnan várható családtagok, ismerősök érkezését figyelte.

Amikor az 1970-es évek végén, egy tavaszon megérkeztek a böjti szelek, az erős orkán, amely a tanyáktól mind inkább megfosztott Pusztán kedvére, akadálytalanul járt, elvitte a tanya déli végét, és megbontotta a tetőzetet. A májusi esőzések több helyen beázott a mennyezet. Az épületkárokat már csak kőműves tudta volna helyrehozni. Nem maradt más, mint a házban a lakható részek közül helyiségről helyiségre vándorolni a fogyatkozó, de mind inkább zsúfolódó tárgyakkal.

Amikor bedőlt a kemence oldala, Mónus János melléje még egy kis öntöttvas dobkályhát állított és kitelelt. Az ereszalja beépített déli végén volt a megsérült kiskonyha, ahol főzött magának. Bár a falait jókora akácrudakkal,



gerendadarabbal kitámasztotta, a következő nagy vihar ezt is elvitte. Szerencsére ismét tavasz volt és a jó idő közeledett, ezért a kis takaréktűzhely kikerült a tanya végébe. Kéménynek egy lyukas fenekû bádoggantát állított rá, az húzta ki belőle a füstöt. Őszig, ha kedve volt, néhány levest megfőzött magának.

A világgal e pusztulás kezdetén még két tárgy kötötte össze. Az egyik a falra akasztott karórája volt, a másik pedig egy kis Szokol rádió. Az órát belepte a por, felhúzni is gyakran elfelejtette, és amikor végleg megállt, a nap járása után tájékozódott. A rádióból meg kifogyott az elem, és egy idő után már a déli harangszót sem hallotta belőle, amit nagyon fájlalt.

Az ősz nemcsak a természet elmúlását hozta. Szeptember elején, amikor még zöldek voltak az akácfaék, de mind hidegebbek a reggelek, és a tanyában fűteni már nem tudott, attól függően, hogy merre járt a nap, kitette székét előbb a tanyaház elé, majd dél körül, amint fordult a fény, a tanya összedőlt végéhez. Így üldögélt naphosszat. Közben a mennyezet odabent tovább szakadt, és a házban már rem lehetett tartózkodni. Ahogy az ősz mind hidegebbre fordult, a széken meggémberedtek a lábai, és nem bírt fölállni. A jószágokat elfelejtette vagy nem tudta már az ólaktól kiengedni, és azok odabent káráltak, bégettek keservesen, illetve sanyarú fogságukból az ajtók résein igyekeztek kitörni.

Fölmerülhet a kérdés, hogy miért nem segítettek rajta? A családja „rossz embernek” tartotta, amiért helyettük a tanyát választotta, és megszakadt velük a kapcsolata. A pusztai embert pedig ismerni kell. Itt az élet jóval kegyetlenebb volt mindig, mint a tanyaföldön, a jó minőségű szántókon kialakult tanyás gazdálkodás világában. Ezen a rossz, semlyékes, szikes birkalegelőn (amelyek zömében 0,6–12 aranykorona értékűek voltak) sokkal többet kellett dolgozni. Az emberi lélek is megkérgesült, és itt természetes volt az, ami máshol fölháborodást okozott.

Mónus Jánosért kiment a közeli településről egy képviselő és ösztönözte, hogy menjen be a szociális otthonba. Mivel azonban nem találta dmebetegnek, vagy helyzetét már megítélni, változtatni képtelen embernek, meg a följánlott otthonban egyébként sem volt szálláshely, ezért a gazda ellenállását megadóan vette tudomásul.

A tények viszont kíméletlenek, és esetünkben az idő télre fordulásával jelentkeztek. Mónus János már napokig nem mozdult a székéből. *„Úgy ült ott – mondták az arra járók –, mint Dózsa a tüzes trónuson.”* Összerándult tagjai nem mozdultak, csak a szeméből jött még élet, amely az erős fénytől legénykorában

résnyire összehúzódott. Az első hó betakarta. Segíteni már a kórházban sem lehetett rajta.



A hódmezővásárhelyi Kopáncs nevű határrészben hasonló történetet gyűjtöttem, amelyet évtizedekkel ezelőtt több adatközlő beszélt el, s így állt össze a tragédia, amelyet 1971-ben írtam le először, és 1979-ben került nyomtatásba.<sup>127</sup> „*[...]A magyar tanyavilág évszázadok óta tragédiák színhelye. E sorskönyvben az utolsó lapok szemünk előtt íródtak az elmúlt évtizedekben.*

*Nem volt általános vagy gyakori, de jellemző, hogy amikor a család belépett a közösbe, és az új munkahelyhez közelebb – tanya- vagy szövetkezeti központba – költözött, illetve valamilyen okból birtokot kellett cserélni, az öregek nem akartak a régi tanyából elmenni. Itt születtek, itt éltek és öregedtek meg, itt akartak meghalni is, hiszen a vén fa, ha kirángatják a gyökerét, új földben nem tud többé megélni.*

*Amikor a tanyát is át kellett adni, az elköltözés előtti éjszakán néhányan felakasztották magukat, mások pedig fekve maradtak az ágyon, és másnap reggel hiába költögették őket, már holtak voltak. Az orvostudomány így könyvelte el az esetet: szívroham; a nép azt mondta: »bánatukban möghasadt a szívük«.*

*[...]Jaki nem akart alkalmazkodni a megváltozott, új körülményekhez, vagy nem volt már hozzá ereje, elpusztult.»<sup>128</sup>*

A történet rekonstrukciója szerint, az 1950-es évek elején Posztós Mihályt elhagyták a gyerekei, akik faluba, városba költöztek. Ő nem kívánt utánuk menni, hanem tovább tengődött a földjén, és nem győzte fizetni meg leülni az adótartozását.

A gazda régi szokás szerint elment az asztaloshoz, és méretre elkészíttette mind az ő, mind a felesége koporsóját. Amikor a házasságkötésük negyvenedik évfordulóját ülték, és együtt volt a család, megrökönyödésükre megmutatta nekik. Másnap fölcipelte őket a padlásra. A bajok ezután csöstell jöttek. Két év múlva meghalt a felesége. A környékben megalakult a szövetkezet és mindene odakerült, csak a tanyája maradt, mint lakóhely.

*„A fiai fölkeresték, és próbálták rábeszélni, hogy hagyja ott a tanyát, de az öreg csökönyösen ragaszkodott hozzá. Disznót, aprójószágot nevelt, és a kertben egy darabig minden szükséges veteményt megtermelt.*

*Közben ismét évek múltak. A tanya roskadozott. Cserélni kellett volna a tetőt, tapasztani és meszelni a falat. A kertből tavaszról tavaszra nagyobb területet vert föl a gaz. Az ólban csak egy sovány malac tengődött, és néhány tyúk kapirgált még az udvaron. Posztós Mihályból kitört a keserűség. Előbb a világot, a sorsát vádolta, azután a fiai ellen fordult a haragja, hogy magára hagyták a birtok gondozásában.”<sup>129</sup>*

Érdeemes megfigyelni, hogy a történetnek ebben a fázisában még szó sincs életének föladásáról, sőt az életbe való kapaszkodást, a keserű harcot érzékelhetjük. A sorsforduló akkor jött el, amikor egy családi veszekedés során az öreg hiába hívta a gyerekeit vissza, és azok őt a városba. Szó szót követve, az egyik fia felindulásában azt vágta az öreg fejéhez, hogy „– *Ha maga jobban szereti a tanyáját, mint minket, akkor dögöljön mög itt!*”<sup>130</sup>

A gazda bánatában az asztalra borult és másnap, amikor az éhes állatok ordítása keltette, valamennyit szabadon engedte, majd a leghűségesebb társát, a kutyáját felakasztotta a kútgémre.<sup>131</sup> Ítéletével már nemcsak a világot, hanem önmagát is sújtotta. Ami ezután történt, az csak a várható befejezés volt, amely pszichológiai rekonstrukciónk szerint igazán akkor alapozódhatott meg benne, amikor a koporsója felé haladva „[...]kinyitotta a padlás ajtaját. Az alsó két lépcsőfok hiányzott. Tudta, hogy csak addig lesz nehéz, amíg föltornázza magát ezen a szakadékon[...]

*Összeszedte minden erejét, kezével belemarkolt a málló falba, föltette jobb lábát a magasba, a meglévő harmadik lépcsőfokra, majd lassan, erőlködve fölhúzta testét, és bal lábát a másik mellé helyezte.*

*Megkönnyebbült. Többé nem fordult vissza.”<sup>132</sup>*

Ezután önmagán „végrehajtotta” a tipikus voodoo-halált. Leemelte a fedelét, és belefeküdt a koporsójába. Valószínű, hogy innen többé ki sem kelt, mert napok múlva a szomszédja, aki mérgeződve jött át, hogy a Posztós Mihály eleresztett disznaja az ő lucernásában legel, úgy talált rá, amint a halott nyitott szemmel a gerendát bámulta.



Ami legjobban megrázott, az Csizmadia Imre paraszt önéletrajzíró és versfaragó gazdaember voodoo-halála volt. Élete szinte a kezem között szállt el, és tehetetlenül, kiszolgáltatva vergődtem halálos ágyánál, a már bekövetkezett biológiai folyamatok előrehaladásának visszafordíthatatlanságát tudva.

Orosházán, 1902. júl. 28-án született kisparaszti családban. 11 éves korától a vásárhelyi Pusztán, a Görbeszik-parti (Kis Sós-tó) 1002. számú tanyájukban lakott és gazdálkodott.<sup>133</sup> 1913. márc. 1-től 1957. okt. 1-ig, 44 éven át élt itt keserves küzdelemben a földdel.<sup>134</sup> Hat elemi végzett. Édesapját az első világháborúban veszítette el. Előbb anyjával, hűgával gazdálkodtak. 1924-ben vásárhelyi tanyai lányt vett feleségül, és két gyermekük született. Később Orosházán kis házat vettek, innen még további 17 évig járt ki dolgozni. 1961-ben téesztag lett. Nagy Gyula orosházi múzeumigazgató ösztönzésére 74 éves korában hozzáfogott két kötetes önéletrajzának megírásához. Amikor az első kötete 1982-ben megjelent, mindjárt jelentékeny közönség- és néprajzi szakmai sikert aratott vele. 1983-ban Knoll István tévé portréfilmet készített róla. Megszállottan, szinte éjjel-nappal írt, és a második kötetének kéziratát elküldte Ördögh Szilveszter József Attila-díjas írónak, a Magvető Könyvkiadó akkori egyik szerkesztőjének. (Az elsőt is, és az 1986-ban megjelent parasztverseit is Ördögh Szilveszter szerkesztette, ill. gondozta.<sup>135</sup>)

Ettől kezdve nagyon várta, hogy életművének befejező kötete megjelenjen. Arra számított, hogy ismertté válása, magas kora, Ördögh Szilveszterrel kialakult jó kapcsolata alapján majd előnyt élvez, de legalább is olyan gyorsan megjelenik második életmű-kötete, mint az első. Egyet sem ő, sem mi nem vettünk figyelembe, hogy ti. 1985-től megindult a Kádár-rezsim gazdasági hanyatlása, amely mind érezhetőbbé vált. Ördögh Szilveszter hónapok alatt elvégezte szerkesztői munkáját, és a kézirat a nyomdába került. Ebben az időben, ettől kezdve a könyvkiadótól szinte irányíthatatlanná vált a kézirat sorsa. Más, fontosabb könyvek is elébe kerültek, meg a mind inkább kényszerítő takarékoság is lassította a megjelenést.

Csizmadia Imre valamennyi ismerősének, barátjának írt, aki addig segítette parasztróli tevékenységében. Mindenkitől segítséget kért. Rimánkodott, mérgeződött, könyörgött, követelőzött. Egyre többet hivatkozott betöltött 85 éves korára. Különösebben súlyos betegsége ugyan nem volt, de ingadozó vérnyomása és szívelégtelensége miatt rendszeresen kezelték. A megfelelő ellátást tehát megkapta, és ezzel akár még évekig élhetett volna, de elfogyott a türelme, nem bírta könyvének megjelenését kívánni.<sup>136</sup>

1986-tól kezdve mind dühösebbé vált. Ha találkoztunk – mert Nagy Gyula külső munkatársaként Csizmadia Imre munkásságát évtizede segítettem, és elmélyült barátság alakult ki közöttünk –, rendre csak a kötetének kiadása volt a

téma, és ezen utóbb már nem egyszer veszekedtünk. A megjelenés halasztódását kudarcélményként viselte, és nem tudta földolgozni. 1986 tavaszán, amikor lelkileg eljutott odáig, hogy belátta, akaratossága az ügyét nem viszi előre, sőt eltávolítja maga mellől az embereket, magatartása önsajnálathoz fordult.

Mindig érzékeny volt, az utóbbi években pedig, mint alkotó ember, túlérzékenyvé vált. Zsörtölődéseim biztatásba mentek át, ő pedig a magának szerzett, és újra fölszaggatott sebeit mind inkább fájdalmas önmutogatással tárta a világ felé. Egyre makacsabban azt hitte, hogy szándékosan fékezik kötetének megjelenését, s az egész eljárás csak kitolás vele.

Lélektanilag a következő fázis az volt, amikor búskomorságba esett. Alig beszélt valakivel, nem járt el otthonról, hosszú levelei is elmaradoztak. Ekkor még mindig nem sejtettünk bajt, bár az orvos mind sűrűbben látta el az egyre inkább gyengélkedő férfit.

1986 május utolsó hetében, a bosszú és a lélektani zsarolás motivációját sem nélkülöző magatartás végleg ágyba fektette. Úgy érezte, hogy a társadalom egésze, és egyenként a barátai, ismerősei is magára hagyták, elvetették. Mint „leírt ember” fölösleges, és céljavesztett lett. Ekkorra lelkileg már annyira megroppant, hogy nem fogadott el ételt. Kórházba szállításáról pedig hallani sem akart.

Néhány nap múlva rájött, hogy magatartásával mind magának, mind szeretteinek kárt okoz. Talán a halál küszöbére érve, ismét fölbredt benne az ösztönös életvágy, mert utolsó kapaszkodóként enni kért, de már nem bírt egy falatot, egy kortyot sem lenyelni. Közben a szervezet belülről emésztette magát, és az orvos gyógyító szándéka számára is mind reménytelenebb helyzetbe hozta a testét. Az orvosa azt mondta, hogy elkéstek a megmentésével, és ha sikerülne is újra életre hozni, bomlott lelke esetleg előlről kezdené a küzdelmet az élete ellen. Adhatna még neki egy-két serkentőt, ami csak a szenvedését tolná ki, de hagyjuk inkább elmenni.<sup>137</sup> Legyengült szervezete néhány nap alatt *komatózus* állapotba (tudatvesztéssel járó mély kábulatba) juttatta. Fia telefonált, hogy ha még életben akarom látni az apját, és szeretnék tőle elbúcsúzni, azonnal menjek. Egyik rokona akkor délután elvitt hozzá.

Szinte élettelenül feküdt az ágyban, arca viaszfehér volt. Senkivel sem tartott már kapcsolatot. Leültem mellé és beszéltem hozzá. Biztattam, hogy fogadjon el ételt és megmenekül. Nem válaszolt. Megfogtam hideg kezét. Csodálatos volt

érezni, ahogy valahonnan a szervezet mélyéről újra visszatér a felszíni erekbe a vér, és keze önmaga energiájától ismét fölmelegszik.

Lucid<sup>138</sup> állapotba került. Éreztem, hogy hallja szavaimat, érzi a kezem simogatását. Így teltek a hosszú percek, amikor lassan kissé felém fordította fejét, és végig csukott szemmel valamit érthetetlenül motyogott. Kértem, hogy ismételje meg, és próbálja hangosabban mondani. Erőt gyűjtött, és kicsit később újra megszólalt. Összefüggéstelenül suttogott, és rajtam kívül a szobában lévők nem értették. Ami a hangokból kiderült, megnyugtató, hogy fölismert, szinte bocsánatot kért, amiért állapota ide került, és abban kölcsönösen megerősítettük a másikat, hogy nézeteltéréseink ellenére is nagyon szeretjük egymást.

Tudtuk, hogy ez volt az utolsó találkozásunk az ő életében. Azóta sem emlékszem arra, hogyan értem haza az Orosháza–Vásárhely közötti útszakaszon, de mintha egy végtelen sötét csőben vánszorgott volna velem az autó, ahogy a *halálközeli élményt* vagy „*küszöbélményt*” elmondják a klinikai halál állapotából visszatért emberek, csak hogy akkor számomra az alagút végén nem jelent meg semmiféle fényesség. Csizmadia Imre két nap múlva, 84 éves korában, június 1-én csendben kiszenvedett.



Az egyik legtipikusabb voodoo-halála az 1874-ben született Hocsi Istvánnak volt. Amikor a szocializmus meghirdette az *osztályharcot*, ezzel tulajdonképpen nem tett mást, mint bevezette az egyik 20. századi *apartheidet*. Amíg a Dél-afrikai Köztársaságban a bőr színe, ill. a származás volt a meghatározó, addig hazánkban, az 1950-es években a vagyon, és a más politikai nézet. Előbb megbélyegzettként (jelen esetben kuláklisrá kerüléssel, amely olyan volt, mint az ausztráliai bennszülötteknél a *mutatófával* valakire rábökés) ki kellett válniuk a közösségből és szenvedni, majd el is pusztulniuk azoknak, akik nem a szocializmushoz tartozó proletárok voltak, ill. akik a kommunizmus eszméjét nem vallották magukénak.

Ősi készítés szerint, ha egy csoportban (állat)fajunk minél primitívebb egyedei kerülnek domináns helyzetben, a biológiai törvények annál inkább eluralkodnak a humánus rovasára, és az uralkodó többség tolerancia nélkül kikezdi, kilöki magából a mássága miatt kisebbségbe került egyedeket, vagy akár egész csoportrészt. Az 1950-es években ez történt a gazdatársadalommal is. A

magyar népi kultúrát, magyarságtudatot leginkább ők tartották meg. Saját birtokkal rendelkeztek, amelyre szüksége volt a kialakuló szocialista mezőgazdasági szektornak. Kiemelkedő egyéniségek fejlődtek ki közülük, akikre a környékeliek figyeltek és példát vettek róluk. Mindez elég volt ahhoz, hogy üldözzék őket.

Hocsi István is *mintagazda* volt. Külső-Szörháton, a Tanya 1743. számú tanyában 47 holdon gazdálkodott. Művelt, olvasott, bohém és vicces ember volt. Más időpontokban, de fiával együtt a külső-szörháti olvasókörmek elnökei voltak. Vagyona alapján *virilisnek* számított. A városból sokan jártak ki hozzá úri barátok, mint pl. dr. Heller István gyermekgyógyász, dr. Bakai György sebész főorvos, dr. Láng Imre későbbi szegedi agysebész professzor, Salgó László tanácssttkár.

Bár nagy családja volt, akik szerették és gondozták, 1934-ben meghalt a felesége, és így viszonylag korán özvegyiségre jutott. Egyébként árva gyermek volt. Az édesapja 1877-ben, a császár katonájaként elesett a boszniai okkupációban. Hocsi Istvánnak ezért korán a saját kenyerét kellett ennie. Nem volt még 20 éves, amikor megnősült, és nekilátott a tanyáját felépíteni. Mindent a saját ízlése szerint tervezett. Korszerű, mintatanyát alkotott, mert művét „alkotásnak” nevezte. Rengeteget dolgozott. Szinte valamennyi kéziszerszámot előállított és megjavított, ami a gazdálkodáshoz, ill. a tanyai élethez szükséges volt. Kialakított műhelyében kovácsszerszámok is voltak, és a lovait maga patkolta. Két igavonó bivalyával, a „Bojtos”-sal és a „Mozsár”-ral gyakran virradat előtt kelt. Amikor befogta és hangos szóval nógatta őket, ez jel volt a szomszéd tanyákban is, hogy keljenek, mert Hocsi István már dolgozik. Ez a szorgalma volt az egyik szálka a szocialista rendszer szemében.

Az 1950-es évek elején a beszolgáltatásokkal való késedelem, az adóhátralékok, de még a répaszállítás mikéntje is Hocsi gazda bűnlajstromát gyarapította. Hozzájárult ehhez, hogy Darabos János egykori béresük, aki erre a feladatra sem volt igazán alkalmas, közben tanácselnök lett, és hűségesen végrehajtotta Rákosiék minden, a gazdatársadalom ellen irányuló rendelkezését, ezért közutálatnak örvendett. Egykori béres múltját megtorlandó, Hocsiékon is többször „igazságot tett”.

Az ifjú gazdát, Hocsi Imrét a gazdasági vétkek miatt hosszabb, rövidebb időre többször lecsukták. A tanácsnál dolgozó barát előre figyelmeztette a fiatal

gazdát, hogy „– *Már sokáig voltál itthon, ismét be kell, hogy varrjunk egy időre.*”

Az öreggazda kínzását lélektanilag végezték. Területük a székkutasi Új Élet szövetkezethez tartozott. Kilométernyire az ő birtokuktól volt egy régi, nádtetejű, ütött-kopott tanya, amelyet Kassai doktortól vettek el. A Hocsi családot először 1955-ben kényszerítették tanyájuk elhagyására, és csereingatlanként ezt az ócska Kassai-tanyát kapták.

Ismét a szorgalmukra fizettek rá. Ugyanis, azonnal nekiláttak a tanya megjavításához. Egy év múlva ez a gazdaság is virágzott, a régi tanyájukat pedig a gondatlan használat lepusztította. Ekkor visszaköltöztették őket. A forradalom után, 1956 telét már ott töltötte a család. Amikor hurcolkodtak, azt mondta a menyének, Héjja Annának, hogy „– *Hallod-ë, Annuskám, én nem hittem volna el, hogy még mögéröm azt az örömet, hogy én ide visszagyühetök*” — idézte menyé az apósa akkori szavait, majd hozzátette, „– *és kedves apám rösztetött testében a nagy örömtül.*”

Nem tanultak, a szorgalom a vérükben volt. Ismét nekiláttak a visszkapott jussuk rendbehozásához. Hocsi István ettől kezdve emberfeletti munkát végzett a tanyában. A dűlőbiztosnak kötelessége volt mindenkit szemmel tartani, és tapasztalatairól a kutasi rendőrőrsön beszámolni. Hírhedt, kuláknýúzó hely volt ez. Egy példa: az azonos időben becítált, tisztességben megöszült két öreg gazdát „gazdasági vétkük” miatt úgy szégyenítették meg, hogy szembeállították őket, és rájuk parancsoltak, hogy köpködjenek egymás arcába. Az eset után az egyik a Tiszának ment, másik hasonló eset kapcsán pedig valaki fölakasztotta magát.

Amikor ismét híre járt, hogy a Hocsi-tanya, mint egy palota csillog, 1957 márciusában megint visszaköltöztették őket, a közben eredeti állapotára lelamolt Kassai-tanyába. Hocsi Istvánt így jellemezték családtagjai: bár 82 éves, de egészsége volt, csak egy kis érelmeszesedést tapasztaltak nála, mert resztetett a keze, de szellemileg élete utolsó órájáig teljesen friss volt. Épen őrizte mind a 32 fogát, és tele volt tervekkel. A bivalyok jászlát akarta éppen felújítani. Nem volt iszákos, de minden reggel megivott egy kis pohár pálinkát.

A tanyában volt egy külön szoba, amelyet *alsó háznak* hívtak. Hocsi István ebben készített magának szállást. A tanya előtti ereszalján állt az egyik ágya. Addig ebben aludt, amíg télre fordulván az idő, a bajuszát hajnalra be nem lepte a dér,



csak ezután költözött be a szobájába. A családtagok elbeszélése alapján, most felidézem a halála előtti estét.

A család szomorúan pakolt össze, mert másnap reggel költözködni kellett. Hocsi István pálinkával végigkínálta a család felnőtt tagjait, majd így beszélt:

„– Holnap már abban a tanyában alszunk? Én oda többet nem szeretnék visszamönni. Éngöm akkor ott ösz mög a fene, abba a *bagolyvárba*. Én már ezt csakugyan nem bírom ki.”

Ezzel elköszönt, és bement az alsó házi szobájába. A család is nyugovóra tért. Reggel, este az volt náluk a szokás, hogy köszöntötték egymást. Idős Hocsi Istvánhoz menyé, Annuska ment be, úgy 5-6 óra között. Így idézte föl az eseményeket:

„– *Édösapám ott feküdt még az ágyába, ami túle szokatlan volt ebben az időben. Ráköszöntem illendően, de nem szólt sömmit. Ismét köszöntem, de nem felelt. Szaladtam a férjemhön elmondani a hírt, aki influenzás beteg volt, rosszul érezte magát, és még szintén feküdt. Rosszat sejtve azonnal fölkel és kimönt. Amikor visszagyüött az alsó házból, azt mondta, hogy »– Kedvesöm, édösapám mög van halva.« Amikor kitakartuk, azt láttuk, hogy fölvette szép fehér bûgatyáját, oszt abba feküdt bele az ágyba. Hanyatt feküdt, oszt a mellén a kezit összefonta, mintha imádkozna. Vergődés nem látszott rajta.*”

Unokái beszéltek el, hogy „[...]a halála az első álmában érhetette. Azonnal szaladtunk a faluba Kónya János doktor úrhoz, aki szívelégtelenségöt állapított mög. Kedves apánk csak költözött ezön a röggelön, de nem a bagolyvárba, hanem löcsös kocsin a székkutasi temető ravatalozójába, onnan pedig a temetési engedély mögszörzése után, a vásárhelyi Kincses temetőbe. 1957, március 15-én temettük. Pinkóczi Gusztáv református lelkész azt mondta a gyászbeszédiben, hogy »– Nem jutott el az ígélet földjére.«.”

Ezután az unokák még egy érdekes eseménysorra, a március 15-höz fûződő családi vonatkozásokra hívták föl a figyelmemet. Hocsi István fia, Imre is március 15-én halt meg, 1981-ben, és az unokája 1990, március 15-én született. Három nemzedék váltotta egymást Nemzeti Ünnepünk évfordulóin valamiféle babonás, transzcendentális rendben, mintha lélekvándorlással jöttek, mentek volna.

Végezetül föl kell még hívnom a figyelmet arra, hogy talán nem volt véletlen, amikor egymástól függetlenül ketten is úgy jellemezték a voodoo-halálban elhunyt

ember egészségi állapotát, hogy „megvolt mind a 32 foga”. Ez, ebben az esetben egyfajta jelzés értékű tulajdonságként fogható föl.



## IRODALOM

- BAKOS Ferenc szerkesztésében: Idegen szavak kéziszótára. Budapest, 1965.  
IV. kiadás, és 1994. (Itt I. kiadást írtak!)
- BJERRE, Jens: Vad Új-Guinea. Budapest, 1973.
- BODROGI Tibor: Törzsi művészet 1-2. Budapest, 1981.
- COCCHIARA, Giuseppe: Az örök vadember. Budapest, 1965.
- CSIZMADIA Imre: Pirkadattól delelőig. Budapest, 1982.
- CSIZMADIA Imre: Delelőtől alkonyatig. Budapest, 1987.
- DAMM, Hans: Kanaka. A Déli-tenger népei. Budapest, 1961.
- DIÓSZEGI Vilmos: A pogány magyarok hitvilága. Budapest, 1967. (A táltos révülése. 95-108. p.)
- DÖMÖTÖR Tekla: A magyar nép hiedelemvilága. Budapest, 1981.
- ELKIN, Adolphus Peter: Ausztrália őslakói. Budapest, 1986.
- FALK-RÖNNE, Arne: A déli tenger hét hulláma. Budapest, 1978.
- FRAZER, Sir James George: Az aranyág. Budapest, 1965.
- FUKAZAVA Hicsiró: Zarándokének. (1956) 5-41. p. In: Zarándokének. Budapest, 1965. (Ford.: Szenczei László.)
- GOMBKÖTŐ Mihály: Levente voltam. Kardoskút, 1994.
- HARNER, Michael: A sámán útja. Budapest, 1997.
- HÁRDI István: Pszichológia a betegágyánál. Budapest, 1995. (VI. kiadás.)
- HÁRDI István: Ápoláslélektan. Megértés és magatartás a gyógyításban. Budapest, 1966.
- HERCZEG Mihály: Csizmadia Imre. 28. p. In: Jeles Vásárhelyiek. Hódmezővásárhely, 1993. Összeállította: Kőszegfalvi Ferenc.
- HEYERDAHL, Thor: Aku-aku. Budapest, 1963. (II. kiadás.)
- HOPPÁL Mihály–TÖRŐ László: Népi gyógyítás Magyarországon. 13-176. In: Orvostörténeti Közlemények. Népi Gyógyítás Magyarországon. Budapest, 1975. (Supplementum 7-8.) Szerk.: Antall József, Buzinkay Géza.
- JAHODA, Gustav: A babona lélektana. Budapest, 1975.
- KATONA Lajos–LUSZTIG Imre: A második világháborúból hazatért Hódmezővásárhelyiek 1945–1995. Hódmezővásárhely, 1995.
- KISS Lajos: Vásárhelyi hétköznapiak. Budapest, 1958.
- LAUDE, Jean: Fekete Afrika művészete. Budapest, 1972.

- LÉVI-STRAUSS, Claude: Szomorú trópusok. Budapest, 1973.
- LIPS, Julius: A dolgok eredete. Budapest, 1962.
- NAGY Gyula: Parasztélet a Vásárhelyi-pusztán. Békéscsaba, 1975. Szerk: Nagy Gyula. (Felhasználtuk: a 82-83. p. közötti térképet. Ennek számai nem tanyaszámok, hanem az *adattár* és *térképlapok* számai!)
- NÁSZ István: Klinikai mikrobiológia. Budapest, 1988. (II. kiadás.)
- ORSZÁG László: Angol – Magyar Szótár 1-2. Budapest, 1970. III. kiadás. 2: N–Z.
- OWEN, Bob: Megáll az AIDS. Budapest, 1987.
- POLCZ Alaine: A halál iskolája. Budapest, 1989.
- PÓCS Éva (válogatásában): Szem meglátott, szív megvert. Magyar rólvasások. Budapest, 1986. (Szerk.: Puskás Ildikó.)
- RÓHEIM Géza: Magyar néphit és népszokások. Budapest, 1925.
- SÁNTA Ferenc: Sokan voltunk. 5-17. In: Isten a szekéren. Budapest, 1972.
- SERGŐ Erzsébet: Népi gyógyászati eszközök a magyar múzeumokban. 287-312. In: Orvostörténeti Közlemények. Népi gyógyítás Magyarországon. Budapest, 1979. (Supplementum 11-12.) Szerk.: Antall József, Buzinkay Géza.)
- STERBETZ István: A természet szolgálatában. Budapest, 1975.
- STINGL, Miloslav: Az utolsó paradicsom. Budapest, 1975.
- STINGL, Miloslav: Keresztül-kasul Mikronézián. Budapest, 1979.
- SUMMER, William Graham: Népszokások. Budapest, 1978.
- SZEKERES Imre Gyula: Nyolc év rabmunka a Szovjetunió vorkutai lágereiben 1945–1953. Szeged, 1996.
- SZENTI Tibor: A tanya. Budapest, 1979.
- SZENTI Tibor: Kutyahûség. Egészségügyi Dolgozó, 1979. okt. 1. A gyógyítás világa. Budapest, Medicina Könyvkiadó, 1980. 455-461.
- SZENTI Tibor: Hit a gyógyításban, az orvoslásban és az életben. 39-40. p. In: Szeni T.: Egészségünkért! Hódmezõvásárhely, 1991. Szerk.: a szerző.
- SZENTI Tibor: A halál. Szeged-Hódmezõvásárhely, 1994. (1.8. Voodoo- halál. 15. p.)
- SZENTI Tibor: Megkapaszkodás és elszakadás. Szeged-Hódmezõvásárhely, 1995.

THANHOFFER Lajos: Kongó. Orvosi táskával Afrika földjén. Budapest, 1943.

VARGA Katalin–JAKUBOVITS Edit–JANECSKÓ Mária: A tudatállapot általános anesztézia alatt. Magyar Pszichológiai Szemle, 1995. LI. (35), 1-2: 58-82.

VARGYAS Lajos: A magyar népballada és Európa 1-2. Budapest, 1976.

VITEBSKY, Piers: A sámán. Budapest, 1996.



## ADATKÖZLŐK

GOMBKÖTŐ MIHÁLY. Szül.: Hódmezővásárhelyen, 1926. szept. 26-án. Régi földműves családból származott. Mint leventét 1944. szept. 23-án vitték el, és 1945. ápr. 2-án, Tapolcán esett fogságba. A következő táborokban szenvedett: Székesfehérvár, Temesvár, Mozsajszk, Moszkva, Tusino. Útjavításokon, mezőgazdaságban és téglagyárban dolgoztatták. 1946. jan. 3-án érkezett haza. A kis gazdaságukat elvették, így más munkát kellett keresnie. Pénztárosként ment nyugdíjba.<sup>139</sup>

NAGY IMRÉNÉ HOCSI ILONA háztartásbeli. (Hocsi István unokája.) Született: Hódmezővásárhelyen, 1935-ben, a gazdacsaládban. Mindvégig gazdálkodásból él, ma is Nagy I. gazda felesége. Lakása: Hódmezővásárhely, Tanya 1401. Sóshalom.

HOCSI IMRE rokkantnyugdíjas, egykori raktárvezető, Hocsi István unokája. Hódmezővásárhelyen, 1940. nov. 24-én született. Jelenleg Székkutason, a Mágocsi út 15. sz. alatt él.

ÖZV. HOCSI IMRÉNÉ HÉJJA ANNA. (Hocsi István menyje, aki ott volt akkor is, amikor az öreggazda meghalt.) Gazdacsaládból, 1911. júl. 7-én Hódmezővásárhelyen született. Lakása: Székkutas, Mágocsi út 15.

SZEKERES IMRE GYULA. Szül.: Hódmezővásárhelyen, 1925. okt. 18-án. Iparosnak tanult, kötszővő mester volt. 1944. szept. 26-án, mint leventét hívták be. A háború végén, 1945 május 9-én került haza. Mivel a vásárhelyi kötszővőiüzemet a háború végén „elmenekítették”, akkor nyáron cséplőgép mellett tudott elhelyezkedni. Aug. 13-án innen hurcolták el, mint „háborús bűnöst”, és 15 évi javító- nevelőmunkára ítélték. A következő táborokban szenvedett: Temesvár, Odessza, Vorkuta. Dolgozott mint szénbányász, mészégető, tégláégető és szakács. 1953, dec. 2-án tért haza.<sup>140</sup>

TÁRKÁNY SZÜCS IMRE. Szül.: Hódmezővásárhelyen, 1928, szept. 22-én. Ősi középparaszt családból származik. Elődei között városatyákat, később diplomás,

sőt tudós embereket találunk. 1944, okt. 1-én leventeként, mint 16 éves tanulót fegyver, felszerelés nélkül elvitték, és 1945, ápr. 4-én Bruckban fogságba esett. A lágerekben útépítésnél, erdőirtásnál, mezőgazdasági munkáknál, fafeldolgozásban és építkezéseknél dolgoztatták. A következő táborokban raboskodott: Magyaróvár, Pozsony, Aknaszlatina, Karlovka, Mihaylova, Poltava, Lubny, Zaszule, Visztibulatec, Darnica, Kijev. 1525 napot volt távol, amikor 1948, dec. 5-én hazaérkezett. Szinte mindenüket elvették. Ezután az iparban dolgozott. Jelenleg, mint nyugdíjas, többek között a visszkapott földjének művelését irányítja.<sup>141</sup>

TÓTH PÁLNÉ HOCSI MARGIT. (Hocsi István unokája.) Született Hódmezővásárhelyen, 1931, febr. 15-én. Háztartásbeli, gazdalány. Lakása: Székkutas, Mágocsi út 15.



A tanulmány **orvoslektora**:

DR. MÓCZÓ ISTVÁN belgyógyász, a hódmezővásárhelyi Erzsébet Kórház-Rendelőintézet osztályvezető főorvosa.

A tanulmány **szakmai tanácsadói**:

DR. KARASSZON DÉNES orvostörténész, Budapest, Orvostörténeti Társaság.

DR. KATONA IMRE folklorista, Budapest, ELTE Folklore Tanszék.



### KÉPJEGYZÉK

1. A voodoo-halált okozó varázsló Thanoffer Lajos könyvében.<sup>142</sup>
2. Idős asszony lelkileg a gyermekeit pótló babákba kapaszkodik.
3. A vásárhelyi Puszta<sup>143</sup> ma is elhagyatott.
4. A vásárhelyi Puszta rossz talaján tengődnek az állatok.
5. A feltört gyenge föld termése gyakran a madaraké.
6. Vörös Pál pusztai tanyája előtt.
7. Mónus János portréja.
8. Mónus János munka közben.

9. Mónus János a kocsin.
10. A düledező Mónus-tanya
11. A letakart kocsi használaton kívül.
12. Szerszámai a tanya körüli gazban rozsdásodtak el.
13. A ház körül még a talicskával szállít.
14. A trágyadombon állva figyelt.
15. Egy vihar elvitte a tanya déli végét.
16. Néhányszor még a vastűzhelyen főzött.
17. A földém beszakadt, a kemence bedőlt.
18. Ruháit pokrócba kötve várja sorsa fordulását.
19. Előbb a tanyaház elé ült.
20. Utóbb a tanya végénél melegedett a napon.
21. A bezárt tyúkok az ajtórésen keresztül kémlelték szabadulásukat.
22. A magára hagyott tanya pusztulni kezd.
23. A tanyafalak összedőlnek.
24. A padláslépcső már az égbe vezet.
25. Az épület egykori bejárata a világra nyílik.
26. A nagygerenda rázuhan a törmelékre.
27. Balról Csizmadia Imre, középen Nagy gyula, jobbról Szent Tibor.
28. Hocsi István családja. Jobb szélén a gazda, balról a felesége, középen a gyermekei, menyé és unokája.
29. Hocsi István gazda.





## ÖSSZEFOGLALÁS

A voodoo-halált évszázadok óta ismeri a civilizált világ, és a törzsi társadalmak misztikájaként tartotta számon. Kutatóink rámutattak arra, hogy ez a jelenség *megrontás*, mások halálát, egészségének károsítását okozva az európai jellegű kultúrákban is ismert. A középkori boszorkánypörök, de a népballadák is gyakran szolgáltattak rá példákat.

A voodoo-halál kiváltásának sok oka lehet, ennek megfelelően a jelenség rendkívül árnyalt. Klasszikus formája az, ha van egy varázsló, vagy rontó személy, aki ráolvasással, rontó gondolatokkal vagy tárgyakkal hat áldozatára. Ebben az esetben föltétlenül kell hozzá egy erős akaratú személy, aki hatni tud a vele érintkező emberekre. Ilyenek voltak a sámánok, varázslók, vajákosok, boszorkányok stb. Ők, épp erős akaratuk átvitelével, időben még meg tudták akadályozni saját, vagy mások rontását, megmentve ezzel a halódó személyt.

Voodoo-halált kiválthat közösség is, amikor kitaszítja egyik tagját. A megvetés, a vele való nem törődés, a megbélyegzés olyan lelki hatást gyakorol az áldozatra, hogy nyomorultul belepusztul.

A voodoo-halál egyik változatánál hinni kell abban, hogy az áldozatot ért rontásnak ereje van, és hatása által a megrontott elpusztul. A voodoo-halál másik változatánál önszuggeszcióra is szükség van. Az ilyen esetekben az áldozat lemond az életéről, feladja azt, és az őt körülvevő közömbös csoport, a társadalom szeme előtt, sorsára hagyva pusztul el. Ezt a jelenséget érzékelték magukon, és írták le a fogolytáborok lakói is, akik társaik példáján okulva, magukat megerősítve élték túl az embertelen körülményeket.

Az ember kultúrtársadalmában ma is mindennapos a voodoo-halál, amely kórházakban, szociális otthonokban, öregek otthonaiban a leggyakoribb. A jelenséget orvosilag is jól nyomon követhetjük a fekvőbeteg intézményekben vezetett dokumentációkból. Bár a boncolási jegyzőkönyvek a halál közvetlen okaként megannyi fizikai elváltozást mutatnak ki, valamennyi, e vitathatatlan kórokat a lelki ártalom indítja el.



